

KÜTÜB-İ SİTTE MUSANNİFLERİ VE MÜŞTEREK HOCALARI

PROF. DR. ATAULLAH ŞAHYAR

akdem
YAYINLARI

İLAVELİ

2. BASKI

akdem
YAYINLARI

Kütüb-i Sitte Musannifleri
ve Müşterek Hocaları

ISBN: 625-93469-0-8

Yazar
Prof. Dr. Ataullah ŞAHYAR

Editör
Prof. Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Muhammed AĞIRAKÇA

Yayın Koordinatörü
Serhat YAKICI

Görsel Tasarım
Akdem Yayınları

2. Baskı, İstanbul 2025

Baskı - Cilt
Meteksan Matbaacılık
Beytepe Köy Yolu No: 3 Bilkent/Ankara
Tel: 0312 266 44 10
Sertifika No: 46519

AKDEM YAYINLARI
Akşemsettin Mah. Akdeniz Cad.
No: 99-101 Fatih/İstanbul
Tel: (212) 521 41 16 Faks: (212) 521 41 36

www.akdemyayinlari.com
e.mail: info@akdemyayinlari.com
www.akdemistanbul.com.tr
e.mail: info@akdemistanbul.com.tr

Prof. Dr. Ataullah ŞAHYAR

KÜTÜB-İ SİTTE

Musannifleri ve Müşterek Hocaları

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	11
ÖNSÖZ	13

GİRİŞ

KONU, KAYNAKLAR ve METOT

A. KONU	17
B. KAYNAKLAR	18
C. METOT	20

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE

Oluşumu, Hadis İlimindeki Yeri, Özellikleri ve Muhtevası

I. KÜTÜB-İ SİTTE KAVRAMI	25
II. KÜTÜB-İ SİTTE’NİN OLUŞUM SÜRECİ.....	26
III. KÜTÜB-İ SİTTE’NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ	32
IV. KÜTÜB-İ SİTTE’NİN ÖZELLİKLERİ	35
A. MÜŞTEREK ÖZELLİKLERİ	35
B. AYRI AYRI ÖZELLİKLERİ.....	36
V. KÜTÜB-İ SİTTE HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	38
VI. KÜTÜB-İ SİTTE’NİN MUHTEVÂSI.....	39
A. BUHÂRÎ ve el-CÂMÎ’U’S-SAHÎHÎ.....	40
1. Buhârî.....	40
2. el-Câmi’u’s-sahîh’i.....	44
B. MÜSLİM ve es-SAHÎHÎ	48

1. Müslim.....	48
2. es-Sahîh'i.....	52
C. TİRMİZÎ ve SÜNENÎ.....	57
1. Tirmizî.....	57
2. Sünen'i.....	60
D. EBÛ DÂVÛD ve SÜNENÎ.....	63
1. Ebû Dâvûd.....	63
2. Sünen'i.....	65
E. NESÂÎ ve SÜNENÎ.....	68
1. Nesâî.....	68
2. Sünen'i.....	70
F. İBN MÂCE ve SÜNENÎ.....	72
1. İbn Mâce.....	72
2. Sünen'i.....	73
VII. KÜTÜB-İ SİTTE'NİN ŞARTLARI.....	75
A. UMUMÎ ŞARTLAR.....	75
B. HUSUSÎ ŞARTLAR.....	76
1. Sahîhayn'ın Şartları.....	76
2. Sünen Şartları.....	77
a) Tirmizî'nin Şartı.....	78
b) Ebû Dâvûd'un Şartı.....	78
c) Nesâî'nin Şartı.....	79
d) İbn Mâce'nin Şartı.....	79

İKİNCİ BÖLÜM
KÜTÜB-İ SİTTE MUSANNİFLERİNİN
MÜŞTEREK HOCALARI

I. ABBÂS b. ABDÜLAZÎM.....	83
A. HAYATI.....	83
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	84

1. İlmî Seyahatleri.....	84
2. Hocaları.....	84
a) Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn es-Sülemî	84
b) Abdürrezzâk b. Hemmâm.....	85
c) hmed b. Hanbel	85
3. Talebeleri.....	86
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	89
II. AMR b. ALİ el-FELLÂS	91
A. HAYATI	91
1. İsmi ve Nesebi.....	91
2. Meziyetleri.....	91
3. Son Günleri ve Ölümü	92
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	92
1. İlk Tahsili	92
2. İlmî Seyahatleri.....	92
3. Hocaları.....	93
a) Yezîd b. Zürey' el-'Îşî	93
b) Ebû Osmân Hâlid b. el-Hâris el-Hüceymî	94
c) Mu'âz b. Hişâm ed-Düstüvâî	94
4. Talebeleri.....	99
5. Eserleri	100
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	100
1. Güvenilirliği.....	102
2. Hadis Rivâyet Usûlü.....	103
III. NASR b. ALİ	103
A. HAYATI	103
1. İsmi ve Nesebi.....	103
2. Doğumu ve Ailesi	104
3. Fazileti ve Ölümü.....	104
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	104
1. İlmî Seyahatleri.....	104

2. Hocaları	105
a) İsmâ b. Yûnus.....	105
b) Abdurrahman b. Mehdî	106
c) Vehb b. Cerîr el-Ezdî	107
3. Talebeleri	111
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	113
IV. MUHAMMED b. BEŞŞÂR	115
A. HAYATI	115
1. İsmi ve Nesebi	115
2. Doğumu ve Ailesi	116
3. Meziyetleri.....	116
4. Son yılları ve Ölümü	117
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	118
1. İlk Tahsili	118
2. İlmî Seyahatleri.....	118
3. Hocaları	118
a) Muhammed b. Ca'fer	119
b) Yahya b. Sa'îd el-Kattân.....	119
c) Muhammed b. Abdullah el-Ensârî.....	120
4. Talebeleri	124
5) Eserleri.....	126
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	126
1. Güvenilirliği	128
2. Hadis Rivâyet Usûlü.....	129
V. MUHAMMED b. el-MÜSENNÂ	129
A. HAYATI	129
1. İsmi ve Nesebi	129
3. Doğumu.....	130
4. Vefatı.....	130
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	131
1. İlk Tahsili	131

2. İlmî Seyahatleri.....	131
3. İlmî Ahlâkı.....	131
4. Hocaları.....	131
a) Mu'temir b. Süleymân.....	132
b) Vekî' b. el-Cerrâh.....	132
c) Süfyân b. Uyeyne.....	133
5. Talebeleri.....	139
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	141
1. Güvenilirliği.....	142
2. Hadis Rivâyet Usûlü.....	143
VI. YA'KÛB b. İBRÂHİM	143
A. HAYATI.....	143
1. İsmi ve Nesebi.....	143
2. Doğumu ve Ailesi.....	144
3. Ölümü.....	144
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	144
1. İlimî Seyahatleri.....	144
2. Hocaları.....	145
a) Hüseyim b. Beşîr.....	145
b) İsmâil b. 'Uleyye.....	146
c) Yahyâ b. Ma'în.....	146
3. Talebeleri.....	150
4. Eserleri.....	152
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	152
VII. ZİYÂD b. YAHYÂ el-BASRÎ	153
A. HAYATI.....	153
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	154
1. Hocaları.....	154
a) Bîşr b. el-Mufaddal er-Rakâşî.....	154
b) Abdülvehhâb b. Abdülmecîd es-Sekafî.....	155

c) Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî	155
2. Talebeleri	157
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	159
VIII. MUHAMMED b. MA'MER el-BAHRÂNÎ	160
A. HAYATI	160
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	161
1. Hocaları	161
a) Hammâd b. Üsâme	161
b) Ravh b. Ubâde.....	161
c) ed-Dahhâk b. Mahled	162
2. Talebeleri	164
3. Eserleri	165
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	166
IX. ABDULLAH b. SA'ÎD el-EŞECC	167
A. HAYATI	167
B. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	168
1. Hocaları	168
a) Abdullah b. İdrîs	168
b) Hafs b. Giyâs	169
c) el-Fadl b. Dukeyn	169
2. Talebeleri	172
3. Eserleri	174
C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ.....	174
SONUÇ	179
BİBLİYOGRAFYA.....	181
KARMA İNDEKS	195

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a. e.	:Aynı eser
a.mlf.	Aynı müellif
a.y.	:Aynı yer
b.	:Bin, İbn
bk.	:Bakınız
c.	:Cilt
DİA	:Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
İİFD	:İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi
H.z.	:Hazreti
İAD	:İslâmî Araştırmalar Dergisi
Ktp.	:Kütüphane, kütüphanesi
nr.	:Numara
nşr.	:Neşreden (Tahkik eden)
ö.	:Ölümü
s.	:Sayfa
sy.	:Sayı
trc.	:Tercüme
ts.	:Tarihsiz
vdğ	:Ve diğeri

ÖNSÖZ

İslâm dininin Kur'an'dan sonra ikinci kaynağı sünnet, sünneti öğrenebileceğimiz metinler ise hadislerdir. Bu nedenle henüz Hz. Peygamber hayatta iken onun sünnetini tespit ve kaydetme çalışmaları sahabe tarafından başlatılmış ve ilk hadis eserleri meydana getirilmiştir. Zaman ilerledikçe, bir yandan tarihsel olaylara bir yandan hadis usulünün gelişmesine paralel olarak, hadis eserleri de gelişim göstermiş, farklı türlerde ve özelliklerde hadis kitapları tasnif edilmiştir.

Hicri üçüncü asra gelindiğinde, hadis alanında eser tasnifi daha önceki dönemlere kıyasla önemli bir gelişme kaydetmiş, pek çok hadisçinin ifade ettiği üzere adeta altın çağını yakalamıştır. İşte bu altın çağ, daha sonraları “Kütüb-i sitte çağı” olarak adlandırılacak olan dönemdir. Bu dönemde tasnif edilen bir çok eser arasından bazıları, bir takım ayırıcı vasıfları, kendilerine özgü hususiyeleri itibarıyla önceki dönemlerin ve kendi dönemlerinin pek çok telifinin önüne geçirilmiştir.

Kütüb-i sitte'nin diğer bir çok hadis eserinin önüne geçirilmesi, kendisinden sonraki literatüre adeta rehberlik etmesi dikkat çekicidir. Bu durum, Kütüb-i sitte kavramını, ve bu kavram çatısı altında yer alan altı hadis kitabını yakından tanımayı, sadece ilahiyat ve hadis araştırmaları yapan kimseler için değil, hadis ve sünnetin rehberliğini ilke edinmiş her Müslüman için önemli hale getirmektedir.

Kütüb-i sitte'nin ve müelliflerinin vasıfları, bu eserleri hem itimada şayan ve değerli hem de hadis araştırmalarında ilk önce başvurulacak kaynaklar haline getirmiştir. Bu eserlerin kıymetli addedilmesinin bir diğer önemli nedeni de büyük ölçüde musanniflerinin hadis aldıkları râviler hakkında

gösterdikleri ciddiyet ve titizliktir. Bir başka deyişle, Kütüb-i sitte müelliflerinin hocaları, Kütüb-i sitte’de kendilerinden rivayette bulundukları şahısların kimlikleri Kütüb-i sitte’ye değer katan bir başka önemli unsurdur. İşte bu noktada bu eserlerin musannifleri ile beraber, bu muasanniflerin hocalarını, hadislerinin ilk ravilerini tanımayı önemli hale getirmektedir.

Kuşkusuz altı kitabın musanniflerinin herbirinin tüm hocalarını tanımak, tanıtmak anlamlıdır. Ama asıl anlamlı olacak çalışma, hepsine birden hocalık yapmış kişileri tanımak olacaktır. Zira böylelikle, Kütüb-i sitte ekolünün temelleri, bu ekole öncülük ettiği varsayılan kişiler tanınmış olacak, Kütüb-i sitte’nin tabiri caizse alt yapısı kavranmış olacaktır.

“Kütüb-i Sitte, Musannifleri ve Müşterek Hocaları” adlı bu çalışmamızda Kütüb-i Sitte musanniflerinin hepsine bizzat hocalık yapmış bulunan ve onlar tarafından güvenilir kabul edilen dokuz muhaddis ele alınmıştır.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte konunun mahiyeti, araştırmada başvurulacak kaynaklar ve takip edilen esaslar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Kütüb-i sittenin oluşum süreci, kapsamı, özellikleri ile ilgili bazı bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Kütüb-i Sitte musanniflerinin müştereken hadis aldıkları dokuz muhaddis tek tek ele alınarak tanıtılmış, Kütüb-i sitedeki rivayet sayıları tespit edilmiş, cerh ve ta’dil ilmi çerçevesinde bu hocalar ile ilgili değerlendirmeler aktarılmıştır.

Bu çalışma ile öncelikle ilahiyat fakültesi talebeleri, ardından ülkemizde hadis tarihi ve edebiyatı ile ilgilenen herkes için Kütüb-i sitte hakkında temel bilgiler sunmayı amaçladım. Çalışmanın şekillenmesinde fikirlerinden istifade ettiğim, tashih edilip yayına hazır hale getirilmesinde büyük emeği geçen sevgili eşim ve meslektaşım Yrd. Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar Hanım’a sükranlanımı sunarım.

Ataullah ŞAHYAR

Haziran 2013

GİRİŞ

KONU, KAYNAKLAR ve METOT

A. KONU

Hadis eserleri denildiği zaman akla ilk önce *Kütüb-i Sitte* olarak bilinen altı hadis kitabı gelmektedir. Bu altı kitap, gerek erken bir dönemde yazılmış kaynak vasfı taşıyan eserler olmaları, gerekse musanniflerinin tasnif sırasında izledikleri yöntem ve gösterdikleri ilmi titizlik ile yazıldıkları dönemden günümüze kadar ilim adamlarının dikkatlerini üzerine çekmiştir. Hadis imiyle uğraşan hiç kimse kendisini bu eserlerden müstağni görememiştir. Hadis ilmiyle iştigal etmek çoğu kez *Kütüb-i Sitte* ile iştigal etmekle eşdeğer hale gelmiştir.

Kütüb-i Sitte'yi değerli kılan önemli özellikler arasında musanniflerinin hadis aldıkları hocaları hususunda titiz davranmaları gelmektedir. Bilindiği üzere, bir hadisin sıhhat durumu, öncelikle, senedinde yer alan ravilerin durumlarıyla ilgilidir. Bu nedenle, geçmişten günümüze hadisle iştigal etmek, hadisi rivayet eden ravilerle de ilgilenmek zorunluluğu doğurmuştur. Biz de bu çalışmada önce *Kütüb-i sitte*'yi ve müelliflerini tanıtacak, ardından bu musanniflerin hepsinin ortak hocaları hakkında bilgi vereceğiz. Böylece *Kütüb-i sitte* ekolünün tarihi kökleri de kısmen belirlenmiş olacaktır.

Hadis literatürünün tamamı, senetlerin genel özellikleri çerçevesinde tetkik edildiği zaman, hadisi tahric eden musanniften hadisin sahabe ravisine doğru ilerledikçe senet silsilesindeki ravi yoğunluğunun gitgide azaldığı ve isnadların belirli müşterek ravilerde birleştiği, hadisle uğraşan herkesin dikkatini çeken bir tablodur. Bu durumda, *Kütüb-i Sitte*'nin

telif edildiği hicri III. Yüzyıldan sahabe dönemine kadar senetlerde yer alan raviler, kendisinden sonraki kuşaklarda yaşayan ravilerin, ya doğrudan ya da asırların uzanmasına paralel olarak değişik râviler vasıtasıyla hocası durumundadır. Bunlardan bazı râviler *Sahihayn* musanniflerine, bazıları *Sünen-i erba'a* musanniflerine ve bir kısmı da *Kütüb-i Sitte* musanniflerine müşterek hocalık yapmışlardır. Hatta *Kütüb-i Sitte* musanniflerine ilaveten Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve ed-Dârimî (ö. 255/869) ile beraber sekiz ünlü muhaddise müşterek hocalık yapanlar da olmuştur. Buna göre bu müşterek râvileri, vasıtayla hadis alınan râviler ve doğrudan hadis alınan râviler olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür.

Bir ya da birkaç ravi vasıtasıyla *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin kendilerinden rivayette bulunduğu isimlere dair akla gelecek ilk isim, İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) olabilir. İbn Şihab, *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin yanı sıra İmâm Mâlik (ö. 179/795), Ahmed b. Hanbel ve Dârimî gibi şöhretli musannif muhaddislerin de vasıta ile kendisinden hadis aldığı bir isimdir. *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin bu nitelikte müşterek hocalarının sayısı oldukça fazladır. Ancak bu çalışmada “müşterek hoca” kavramı ile kastedilen raviler, *Kütüb-i Sitte* musannifleriyle aynı dönemde yaşayan ve vasıtasız olarak doğrudan onlara hadis aktaran kişilerdir. Bu müşterek hocalar, dokuz râviden ibarettir. Nitekim Ahmed Muhammed Şâkir (ö. 1958) Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Sünen*'ine yazdığı mukaddime bu müşterek râvilerden söz ederek isimlerini kaydetmiştir.¹ Biz de bu tespitten hareket ederek söz konusu müşterek râvileri tanıtmaya gayret edeceğiz.

B. KAYNAKLAR

Kütüb-i Sitte ve musannifleri ile ilgili geçmişten günümüze gerek kaynak gerek araştırma niteliği taşıyan pek çok çalışma

1 Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih* (Mukaddime), I, 81.

mevcuttur. Bu çalışmalara *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin hocaları ile ilgili bilgi bulunabilecek eserleri de ilave ettiğimizde, oldukça zengin bir kaynaklar listesinden söz etmek mümkün olacaktır. Söz konu kaynakların başlıcaları üç ana grupta ele alınabilir.

Birinci grup kaynaklar, eser tanıtımı ile ilgili olanlardır. Bunlar arasında İbnü'n-Nedîm'in (ö. 385/995) *el-Fihrist* ile Kâtip Çelebî'nin (ö. 1067/1656) *Keşfü'z-zünûn*, Kettânî'nin (ö. 1345/1929) *er-Risâletü'l-müstatrafe*, Ziriklî'nin (ö. 1396/1976) *el-A'lâm* ve Fuat Sezgin'in *Târîhu't-türâsi'l-Arabî* gibi eserleri zikredebiliriz.

Araştırmamızın bir bölümü ricâl çalışması olduğundan dolayı, yararlandığımız kaynakların ikinci grubunu ve önemli bir kısmını rical eserleri oluşturmaktadır. İbn Sa'd'ın (ö. 230/844) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr* ve *et-Târîhu's-sağîr*, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Kelâbâzî'nin (ö. 398/1007) *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, İbn Mencûye'nin (ö. 428/1036) *Ricâlu Sahîhi Müslim*, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*, İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) *el-Cem'u beyne ricâli's-Sahîhayn*, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* ve İbn Hacer'in (ö. 852/1448) *Tehzîbü't-Tehzîb* bunlardan bazıları ve öncelikle başvurduğumuz kaynaklar arasında yer almaktadır.

Ayrıca Sem'ânî'nin (ö. 562/1166) *el-Ensâb*, Zehebî'nin *Tezkiretü'l-huffâz* ve *Târîhu'l-İslâm*, Safedî'nin (ö. 764/1363) *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tabakâtü'l-huffâz* gibi eserleri de bu kapsamda yararlandığımız kaynaklar arasındadır.

Yararlandığımız kaynakların üçüncü grubunu, doğrudan doğruya *Kütüb-i Sitte*'yi konu edinenler oluşturmaktadır. Bunların başlıcaları İbnu'l-Kayserânî olarak bilinen Makdisî'nin

(ö. 507/1113) *Şurûtu'l-eimmeti's-sitte*, Hâzîmî'nin (ö. 584/1188) *Şurutu'l-eimmeti'l-hamse*, Kannûcî'nin (ö. 1307/1889) *el-Hıttâ fi zikri's-sihâhi's-sitte* isimli eserleridir. Çağdaş müelliflerden Ebu Şehbe'nin *et-Ta'rîf bi-kütübî'l-hadisi's-sitte* adlı eseri de bu kapsamda kaydedilmelidir.

Kütüb-i Sitte ile ilgili bir çalışmada hadis usulü, hadis tarihi ve hadis literatürüne dair kaynaklara başvurma zarureti yadsınamaz. Bu itibarla, İbnü's-Salah'ın (ö. 643/1245) *Ulûmu'l-hadîs*, Süyûtî'nin *Tedribu'r-râvi*, Ebû Zehv'in *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, Sıddîkî'nin *Hadis Edebiyatı Tarihi* ve İsmâîl Lütîfi Çakan'ın *Hadis Edebiyatı* adlı eserlerine sıklıkla müracaat ettiğimizi belirtmeliyiz.

Ayrıca Mübârekfûrî'nin (ö. 1353/1934) *Sîretu'l-imâmî'l-Buhârî*, Kemal Sandıkçı'nın *Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Müctebâ Uğur'un *Buhârî* adlı araştırmaları da konumuza ışık tutan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Bütün bunlardan başka, bilgisayar programlarından el-Mektebe eş-Şamile ve Harf şirketinin yayımladığı “el-Kütübü't-tis'a” adlı CD Programı da istifade ettiğimiz dijital ortamdaki çalışmalardandır.

C. METOT

Kütüb-i Sitte musanniflerinin müşterek hocaları olan dokuz kişinin biyografileri özellikle hadis ilmindeki yerleri ve *Kütüb-i Sitte* musannifleri üzerindeki etkileri alanına ışık tutacak bir usulle anlatılmaya çalışılmıştır. Bir ilim adamının ilmi kişiliğinin tespitinde hiç şüphe yok ki mutlaka göz önünde bulundurulması gereken başlıca husus hocalarının kimler olduğudur. Bu çerçevede *Kütüb-i Sitte* imamlarının müşterek hocalarının ilmi kişiliği ve kimliklerini anlama noktasında onların da hocalarına işaret etmek yerinde olacaktır. Bu çerçevede söz konusu dokuz ravinin en meşhur üç hocasını da belirleyip kısaca tanıtmayı uygun bulduk. Böylelikle tabiri

caizse, bir *Kütüb-i Sitte* ekolü oluşumunun tarihi seyrini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Öte yandan bahis konusu olan dokuz ravinin *Kütüb-i Sitte*'deki ağırlığını belirleyebilmek amacıyla her birinin bu kaynaklarda ne kadar rivayeti bulunduğunu tespit etmek önem arz edecektir. Bu tespit için Harf şirketinin yayımladığı *Mevsûatu'l-hadisi's-şerif (Kütüb-i Tis'a)* adındaki Hadis programından yararlandık ve her şahsın *Kütüb-i Sitte*'de bulunan rivayetleri için birkaç örnek kadisın *Kütüb-i Sitte*'deki yerlerine *Concordance*'a göre işaret etmeyi de ihmal etmedik.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜTÜB-İ SİTTE

Oluşumu, Hadis İlmindeki Yeri, Özellikleri ve
Muhtevası

I. KÜTÜB-İ SİTTE KAVRAMI

“*Kütüb*”, “*Kitab*” kelimesinin çoğulu olup kitaplar anlamına gelir. “*Sitte*” kelimesi ise altı demektir. Böylece *Kütüb-i Sitte* tamlaması “altı kitap” manasındadır.²

Kütüb-i Sitte hadis ıstılahında, tasnif devrinin en önemli teliflerini teşkil eden Buhârî ve Müslim’in *el-Câmi’u’s-sahîh*’leri ile Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce’nin *Sünen*’lerinden oluşan altı meşhur hadis kitabının müşterek adıdır. *Kütüb-i Sitte* denince bu altı kitap kastedilir.³ Ayrıca Ahmed b. Rezîn b. Mu’aviye el-Abterî (ö. 535/1140), İbnü’l-Esîr (ö. 606/1209) ve İbn Deybâ’ (ö. 944/1537) gibi bazı İslâm âlimleri, İbn Mâce’nin *Sünen*’i yerine İmâm Mâlik’in *Muvattâ’*’ını -hadislerinin sahih oluşunu göz önüne alarak- *Kütüb-i Sitte*’den sayarken⁴ yine bazıları onun yerine Dârimî’nin *Sünen*’ini *Kütüb-i Sitte*’nin

2 Cânan, *Kütüb-i Sitte*, I, 172.

3 İbnü’l-Kayserânî, *Şurûtu’s-sitte*, s. 17; İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 42; Süyûtî, *Tedrib*, I, 102; Kannûcî, *el-Hıttâ*, s. 397; Hülî, *Miftâhu’s-sünne*, s. 101; Kettânî, *er-Risâletü’l-mustatrafe*, s. 10; Kandemir, “Hadis”, *DİA*, XV, 33; Ebû Şehbe, *el-Vasf*, s. 70; a. mlf., *et-Ta’rif*, s. 4; Çakan, *Anahatlarıyla Hadis*, s. 132; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 202; a. mlf., *Hadis Tarihi*, s. 249-250; Ebû Zehv, *el-Hadis ve’l-muhaddisün*, s. 418; Cenan, “*Kütüb-i Sitte Şartları*”, *İİFD*, s. 104; a. mlf., *Kütüb-i Sitte*, I, 172.

4 İbn Deybâ’ *Teyfîr’l-vüsûl*, I, 5; Kannûcî, *a. g. e.*, s. 274; Hülî, *Miftâhu’s-sünne*, s. 101; Kettânî, *er-Risâletü’l-mustatrafe*, s. 13; Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı*, s. 34; Kandemir, “Hadis”, *DİA*, XV, 33, 34; Kandemir, “*Kütüb-i sitte*”, *DİA*, XXVII, 6-8; Ebû Şehbe, *et-Ta’rif*, s. 135; Çakan, *Anahatlarıyla Hadis*, s. 132; Cenan, *Kütüb-i Sitte*, I, 159, 174; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 202; a. mlf., *Hadis Tarihi*, s. 250; Ebû Zehv, *el-Hadis ve’l-muhaddisün*, s. 419.

altıncı kitabı olarak kabul etmişlerdir.⁵

İbnü's-Salah (ö. 643/1245) ve Nevevî (ö. 676/1277) *Sahîhayn* ile Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinden oluşan beş kitabı asıl olarak kabul edip İbn Mâce'yi dikkate almamışlardır.⁶ Nevevî'nin, *et-Takrib* adıyla meşhur hadis usulü eserinde güvenilir hadis kitaplarının musanniflerini tanıtırken İbn Mâce'den söz etmediği görülür.⁷

Bazı muhaddisler *Kütüb-i Sitte*'ye İmâm Mâlik'in *Muvatta*'ını, bazıları da Dârimî'nin *Sünen*'ini eklemek suretiyle ana hadis kaynaklarını yedi olarak tespit etmişlerdir.⁸

II. KÜTÜB-İ SİTTE'NİN OLUŞUM SÜRECİ

İlk hadis eserlerinin oluşumu Hz. Peygamber ve sahabe dönemidir. İlk asırda sahife ve cüzler olarak kaleme alınan bu eserlerin ardından h. II. yüzyılın birinci yarısında ilk musannef eserler telif edilmeye başlamıştır. Ramehurmuzî'nin verdiği bilgiye göre hadisleri bablara göre tasnif eden ilk musannifler Basra'da Saîd b. Ebî Arûbe (ö. 156/773), er-Rebî' b. Subeyh (ö. 160/776), Hammad b. Seleme (ö. 167/783), Abd diye meşhur Halid b. Abdurrahman (ö. ?)⁹ Mekke'de İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/813), Yemen'de Mamer b. Raşid (ö. 153/769), Kûfe'de Süfyan es-Sevrî (ö. 160/776),

5 Hûlî, *Miftâhu's-sünne*, s. 101; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 13; Sıddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 109; Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 33, 50; Çakan, *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 132; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 202; a. mlf., *Hadîs Tarihi*, s. 250; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisün*, s. 418.

6 Hâzîmî, *Şurûtu'l-hamse*, s. 32; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 12; Hûlî, *Miftâhu's-sünne*, s. 101; Ebû Şehbe, *et-Ta'rîf*, s. 134.

7 Nevevî, *et-Takrib*, s. 118.

8 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 13.

9 Ramehurmuzî bu kişinin ismini Halid b. Cemil olarak kaydetmiştir, (bk. *el-Muhaddisu'l-fâsil*, s. 611) ancak tabakat eserlerinde el-Abd lakabıyla ünlü bu kişinin ismi Halid b. Abdurrahman olarak belirtilmektedir (bk. Zehebi, *Mizan*, I, 649; İbn Hacer, *Lisan*, III, 350).

İbn Ebî Zâide (ö. 193/809), İbn Fudayl (ö. 196/811) ve Vekî b. el-Cerrah (ö. 196/811), Şam'da el-Evzâî (ö. 157/774) ve el-Velid b. Müslim (ö. 195/810), Rey'de Cerir b. Abdülhamid (ö. 182/798), Merv ve Horasan'da Abdullah b. el-Mübarek (ö. 181/797), Vasıt'ta Hüseyim b. Beşir (ö. 193/808) ve Medine'de İmam Malik b. Enes'tir (ö. 179/795). Daha sonra bu kişileri Yemen'de Abdurrezzak b. Hemmam (ö. 211/826) ve Ebû Kurre Mûsa b. Tarık ez-Zebîdî (ö. 200/816), Kûfe'de İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) izlemiştir.¹⁰ Aynı dönemde Ebû Dâvud et-Tayâlisî (ö. 204/819), Humeydî (ö. 219/834) hemen onlardan sonra Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) *Kütüb-i Sitte* dönemi öncesi hadis eserleri tasnif eden başlıca kişilerdir. Hicri II. yüzyılın birinci yarısında telif edilmeye başlayan bu eserler, hadis tarihi ve edebiyatı bakımından son derece önemlidir. Bir yandan hadis tasnifinin başlama zamanı hakkında bize fikir verirken bir yandan da yaklaşık bir asır sonra telif edilecek olan *Kütüb-i Sitte*'ye kaynaklık etmiş olmaları hasebiyle dikkat çekmişlerdir. Bir başka deyişle, bu ilk musannefler aslında, h. III. asırdaki olgunlaşma ve tekâmüle de zemin hazırlamışlardır. Nitekim bu eserlerin telifinden sonraki, h. III. asır, tasnifin altın çağı olarak adlandırılmıştır.¹¹

Hicri III. asır ve sonrasında elde mevcut müdevvenat sayıca ve nitelik bakımından gittikçe çeşitlenmiş, hadis okumak ve öğrenmek isteyenler için artık “güvenilir addedilmesi itibariyle tavsiye edilebilecek” kaynakları seçmek zorunluluğu doğmaya başlamıştır. İşte tam da bu noktada h. IV. yüzyıl Mısırlı hadis hafızı ve musanniflerinden İbnu's-Seken'in (ö. 353/964) daha sonra *Kütüb-i Sitte* içerisinde yer edinecek olan dört hadis eserini, diğerlerinden ayırmak suretiyle öne çıkardığı dikkat çekmektedir. Makdisî'nin (ö. 507/1113) Muhammed b. Ebi'n-Nasr el-Humeydî (ö. 488/1095) aracılığıyla İbn Hazm'dan (ö.

10 Râmehumuzî, el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî, s. 611-624.

11 Tasnifin altın çağı nitelemesi için bk. Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 218.

438/1046) bu hususla ilgili aktardığı malumat şöyledir:

“İbn Hazm’ın anlattığına göre Hadis ehlinde bir grup Ebû Ali Sa’îd b. es-Seken’in etrafına toplanır ve ona derler ki, hadis ile ilgili kitaplar çoğaldı, şeyh bize tavsiyede bulunsun da onun üzerinde yoğunlaşsın. Bunun üzerine İbnü’s-Seken biraz sükût ettikten sonra evine girip dört tomarla çıkar, onları üstüste koyar ve der ki, işte bunlar İslâm’ın esaslarıdır, Müslim, Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin kitaplarıdır.”¹²

İbnu’s-Seken’in bu değerlendirmelerinde Buhârî ve Müslim’in *Sahih*’leri ile Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin *Sünen*’leri başlıca İslâm eserleri olarak tarif edilmiştir.¹³ Keza Beyhakî (ö. 458/1066) eserlerinde *Sahihayn* ile beraber Ebû Dâvûd’un *Sünen*’ini kaynak olarak kullanmıştır.¹⁴ Daha sonra bunlara Tirmizî’nin *Sünen*’i (ya da *Câmi*’i) ilave edilmiş ve bu beş kitap *Usûl-i Hamse* diye adlandırılmıştır.¹⁵ Bu oluşumun ilk defa ne zaman ve kim tarafından ortaya konduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak kaynaklarda Tirmizî’nin *Sünen*’inin V. (XI.) yüzyıldan sonra rağbet görerek bu temel kitaplar arasında yer aldığı beyan edilmektedir.¹⁶

Tirmizî’nin eserinin değer bakımından *Sahihayn* ile zikredilmeye başlanmasına dair Heratlı Hanbeli fakihî ve hadis hafızı Ebu İsmail Abdullah b. Muhammed el-Ensârî’nin (ö. 481/1088) şu sözleri nakledilebilir:

“Tirmizî’nin kitabı bana göre Buhari ve Müslim’in kitaplarından daha faydalıdır. Çünkü bu iki kitaptan ancak

12 İbnü’l-Kayserânî, “Şurûtü’l-eimmeti’s-sitte”, *Selâsü resâil*, s. 100-101; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, LVIII, 93; Süyûtî, *Tabakât*, s. 379.

13 İbnü’l-Kayserânî, “Şurûtü’l-eimmeti’s-sitte”, *Selâsü resâil*, s. 100-101;; Sezgin *Buhârî’nin Kaynakları*, s. 199. İbnü’s-Seken Buhârî’nin *es-Sahih*’ini Firebrî’dan naklederek Mısırda rivayet eden ilk muhaddistir (Zehebî, *Tarîhu’l-İslâm*, XXIII, 453).

14 Kandemir, M. Yaşar, “Kütüb-i sitte”, *DİA*, XXVII, 6.

15 Süyûtî, *Tedrib*, I, 99; Sıddikî, *Hadis Edebiyatı*, s. 115.

16 Çakan, “el-Câmi’u’s-sahih”, *DİA*, VII, 129.

ilimde derinleşmiş olanlar istifade edebilir. Oysa Tirmizî'den herkes yararlanabilir.”¹⁷

Bu değerlendirmeler, Tirmizî'nin eserinin meziyetlerinin, h. V. Yüzyılda dikkat çekmeye başladığını gösteririr. Nitekim hemen daha sonra Ebu'l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî (ö. 507/1113), *Etrâfu'l-Kütübi's-sitte* ve *Şurutu'l-eimmeti's-sitte* adlı kitaplarında bu beş kitaba İbn Mâce'nin *Sünen*'ini de ilâve ederek ilk defa *Kütüb-i Sitte* kavramını kullanan müellif olmuştur.¹⁸ Makdisî, İbn Mâce'ye verdiği kıymeti, Ebû Zür'a er-Râzî'ye (ö. 375/985) atfen anlatır:

“Rey şehrinde eski bir kitabın arkasında Ebû Hatim'in (ö. 445/1053) yazdıklarını gördüm. Ebû Hatim, Ebû Zür'a er-Râzî'nin şöyle dediğini belirtiyordu: “Ebû Abdullah İbn Mâce'nin kitabını inceledim. Çok az bir miktar dışında tenkid edilecek bir şey görmedim.” Ebû Zür'a bunları veya bu anlama gelen sözlerini söyledikten sonra, tenkid edilebilecek olan on küsur rivayet saydı.”¹⁹

Makdisî, Ebû Zür'a'nın bu sözlerini aktardıktan sonra İbn Mâce'nin *Tarih*'inden bahseder ve bu eserin sahabe döneminden kendi dönemine kadar rical ve şehirleri anlattığını belirtir.²⁰ Makdisî'nin bu esere atıfta bulunması, müellifin hadisin önemli bir alt biranşı olan rical sahasına vukûfiyetini

17 Makdisî, *Şurût*, s. 101.

18 Ancak bazı muhaddisler İbn Mâce'nin *Sünen*'ini *Sahîhayn* ve üç *Sünen*'den oluşan beş kitabın altıncısı olarak kabul ederlerken bazıları eserlerinde İbn Mâce'nin *Sünen*'ini *Muvatta*'ın yerine altıncı kitap olarak zikretmektedirler. *Muvattâ*'ı ilk defa *Kütüb-i Sitte*'ye dahil eden müellifin Ahmed b. Rezin b. Mu'aviye el-Abterî (ö. 535/1140) olması ve ondan önce yazılan eserlerde böyle bir ifadeye rastlanmaması, İbnü'l-Kayserânî *Kütüb-i Sitte* kavramını kullanmadan öncede de bu ifadenin kullanılmış olabileme ihtimalini ortadan kaldırmakta ve böyle bir düşünceye hiç ihtimal bırakmamaktadır. (bk., İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 13; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 12; Ebû Şehbe, *et-Ta'rîf*, s. 135).

19 Makdisî, “Şurût”, *Selâsu resâil*, s. 101.

20 Makdisî, “Şurût”, *Selâsu resâil*, s. 102.

anlatmak, böylelikle hadise dair yazdığı eserin kıymetini izah etmek olmalıdır.

Şu var ki, İbn Mâce'nin yalancılık ve hadis hırsızlığı ile itham edilen bazı râvilerin naklettikleri hadislerle de kitabında yer vermiş olması, bazı muhaddislerce *Sünen*'in *Kütüb-i Sitte*'nin altıncı kitabı olarak kabul edilmesine engel teşkil etmiş ve VI. (XII.) yüzyıl boyunca İbn Mâce'nin *Sünen*'i *Kütüb-i Sitte*'ye dâhil edilmemiştir.²¹ İbn Mâce'nin *Sünen*'i, Muhammed b. Tahir el-Makdisî'den tam bir asır sonra Abdulganî el-Makdisî'nin (ö. 600/1203) *el-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*²² ve İbnü'n-Neccâr'ın (ö. 643/1245) *Ricâlü'l-Kütübi's-sitte* adlı eserlerinde yeniden seçilmiş bir hadis kitabı olarak karşımıza çıkar. Bu iki müellif, hadis ravilerini tanıtmak üzere kaleme aldıkları bu eserlerinde bir asır önce Makdisî ile literatüre giren "*Kütüb-i Sitte*" kavramını yeniden kullanmış, aralarında İbn Mâce'nin de bulunduğu altı kitabın ravilerini tanıtmayı hedeflemişlerdir.

Mecduddin İbn Teymiye (ö. 652/1254) ahkâm hadislerine dair kaleme aldığı *el-Muntekâ min ahhâri'l-Mustafâ* adlı eserinde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine ilave olarak *Kütüb-i Sitte*'yi kaynak olarak kullanmıştır.²³ Keza, Kâtip Çelebi, Şemsüddîn b. el-Cezerî'nin (ö. 711/1311) İbn Mâce ile ilgili olarak: "Hadis imamlarına göre *Kütüb-i Sitte*'nin altıncı kitabıdır" dediğini aktarmaktadır.²⁴

el-Mizzî'nin (ö. 741/1341) *Tuhfetü'l-eşrâf bi ma'rifeti'l-etrâf* isimli eserinde de altı hadis mecmuası ve bu mecmuaların müelliflerinin diğer bazı eserleri kaynak olarak kullanılmıştır. Yine aynı müellifin, *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl* adlı eserinde *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin ravilerini tanıttığı

21 Siddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 115; Koçkuzu, *Hadis Tarihi*, s. 321.

22 Ebû Şehbe, *et-Ta'rif*, s. 135.

23 Kırca, Celal, "İbn Teymiyye, Mecduddin", *DİA*, XX, 391.

24 Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1473.

görülmektedir.²⁵ Bu yaklaşım daha sonra İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) tarafından da sürdürülmüş, o da *Tehzîbu't-Tehzib* ve *Takrîbu't-Tehzîb*'de de sürdürülmüştür. Dolayısıyla, bu yaklaşımı diğer etraf ve rical müellifleri tâkip edince, hicrî yedinci asırdan itibaren İbn Mâce'nin de dâhil edildiği *Kütüb-i Sitte*'nin, neredeyse tüm İslam âlemince güvenilir hadis mecmuaları olarak kabul gördüğü belirtilebilir.²⁶

Sonuç olarak, önce Buhârî ve Müslim'in *Câmi'*leri *Sahîhayn* adıyla meşhur olmuş,²⁷ sonra onlara Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *Sünen*'leri de ilâve edilerek bu dört kitap "İslâm'ın temelleri" diye vasıflandırılmış,²⁸ daha sonra da bunlara Tirmizî'nin *Sünen*'i (ya da *Câmi'*i) ilâve edilerek *Usûl-i Hamse* meydana getirilmiştir.²⁹ Hicri V. asrın sonlarına doğru *Usûl-i Hamse* adı verilen bu mecmuaya İbn Mâce'nin *Sünen*'i de ilâve edilerek *Sahîhayn* ve dört *Sünen*'den oluşan bu hadis mecmuasının adı, ilk defa Ebu'l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî tarafından *Kütüb-i Sitte* olarak ortaya konmuş³⁰ ve hicri VII. asırdan itibaren hadis ilminde bu mecmuanın adı

25 Kandemir, Yaşar, "Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman", *DİA*, XXX, 220.

26 Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1473; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, s. 418; Zübeyr Sıddîkî, *Hadîs Edebiyatı Tarihi*, s. 115; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 95; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 202; a. mlf., *Hadîs Tarihi*, s. 249-250; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 246-247.

27 Hâkim, *Ma'rifetü'l-hadîs*, s. 10; Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 49; Başaran, "İbn Hazm'in Kütüb-i Sitte'ye Bakışı", *İAD*, c. 2, sy. 6, s. 7; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 202.

28 İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 24; Sıddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 115.

29 Süyûtî, *Tedrib*, I, 99; İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 41; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 202; a. mlf., *Hadîs Tarihi*, s. 249-250; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 172, 246.

30 İbn. Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 13; Hülî, *Miftâhu's-sünne*, s. 101; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 12; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 95; Çakın, "Buhârî'nin Otoritesini Kazanma Süreci", *İAD*, c. 10, sy. 3, s. 106. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bk. Akgül, Mustafa, *Kütüb-i sitte kavramının oluşum süreci ve şöhret bulması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 2004.

Kütüb-i Sitte olarak biline gelmiştir. Ayrıca bazı müellifler, *Kütüb-i Sitte*'den eserlerinde *Sihâh-i Sitte* adıyla da söz etmişlerdir.³¹

III. KÜTÜB-İ SİTTE'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

İslâm dininin iki temel kaynağından biri niteliğindeki sünnet, hiç kuşku yok ki hadis eserlerinden tespit edilmektedir. Bu nedenle en güvenilir, en yaygın hadis kitapları olan *Kütüb-i Sitte*, yazıldığından günümüze kadar her asırda muhaddisler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bunların şöhreti öncelikle musanniflerinin, tedvin dönemi hemen sonrasında kaleme alınan ilk musannef eserlerden farklı olarak, seçici yöntemlerle tasnif yapmayı gaye edinmelerinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki ortaya konan pek çok hadis mecmuasında “sahih hadisleri seçmek” veya “merfu hadislerle yetinmek” ya da “sadece amel edilen hadisleri seçmek” gibi bir takım şartlar hedeflenmemiştir. Ancak bu kitaplarda çoğu kez müelliflerinin izah ettiği bir takım gayeler dikkate alınmış ve bu gayelere ulaşmada da büyük ölçüde muvaffak olunmuştur. Öyle ki bazı hadisçiler *Kütüb-i Sitte*'nin tamamı için “sahih hadisleri seçmek” hedefinden söz etmişlerdir.³² Kannûcî'nin bu eserlerden *Sihâh-ı sitte* olarak söz etmesi bu yaklaşımdan mütevellid olmalıdır. Diğer taraftan *Kütüb-i Sitte*'nin her birinin başlıca özelliği bir araya getirilince, malzeme ve usûl bakımından bütün hadis külliyyatının hususiyetleri tam olarak tecelli etmektedir.³³

Kütüb-i Sitte musanniflerinin gösterdiği ilmî ciddiyet ve itina, bu eserlerin ilim çevrelerinde büyük itibar görmesini ve her birinin birer “asıl” olarak kabul edilmesini sağlamıştır.³⁴ Bu

31 Nitekim Kannûcî, *Kütüb-i Sitte* hakkındaki bir kitabına *el-Hitta fi zikri's-Sihâhi's-sitte* adını vermiştir (bk., Çakan, “el-Câmiu's-sahih”, *DİA*, VII, 129; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 202).

32 Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 172.

33 Çakan, *Anahatlarıyla Hadis*, s. 134.

34 Siddîkî, *Hadis Edebiyatı*, s. 116.

kabul, *Kütüb-i Sitte* devri sonrasında *Kütüb-i Sitte* merkezli pek çok çalışmanın kaleme alınması ile neticelenmiştir. Sözgelimi, altı musannifin her biri hadis kabulündeki şartlarını açık belirtmedikleri için, birçok ilim adamı bu eserleri incelemek suretiyle musanniflerinin şartlarını tespit etmeye çalışmış, böylelikle *Kütüb-i Sitte*'yi tanıtan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Makdisî'nin *Şurûtu'l-eimmeti's-sitte*, Hâzımî'nin *Şurûtu'l-eimmeti'l-hamse* eserleri bu minvalde zikredilebilir.

Öte yandan altı hadis kitabını cem' etmeye ya da zevaidini tespit etmeye yönelik çalışmalar veya bunlar üzerine müstedrek ve müstahreç çalışmaları gerçekleştirilmiştir.³⁵ Hâkim en-Nîysâbü'rî'nin *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* adlı eseri, Buhârî ve Müüslim'in şartlarına uygun senetlere sahip hadisleri toplamayı amaç edinirken, İsmâîlî'nin (ö. 371/982) ve el-Burkânî'nin Buhârî üzerine müstahreç yazdıkları bilinmektedir. Aynı şekilde Ebû Avâne (ö. 316/928) Müslim üzerine müstahreç kaleme almış, Ebû Nuaym (ö. 430/1038) ise *Sahîhayn* üzerine bir müstahreç telif etmiştir.³⁶

Kütüb-i Sitte hadislerini cem' çalışmaları Humeydî'nin (ö. 488/1095) *Sahîhayn* rivayetlerini ale'r-ricâl tertiple cem' etmesiyle başlamıştır. Daha sonra Endülüslü ilim adamı Ebu'l-Hasen Rezin b. Muaviye es-Serakostî (ö. 535/1040) İbn Mâce'nin *Sünen*'i yerine İmam Malik'in *Muvatta*'nı koyarak *et-Tecrîd li's-Sihâh ve's-Sünen* adıyla *Kütüb-i Sitte* hadislerini cem' etmiştir. Ardından Mecdüddin İbnü'l-Esir (ö. 606/1209) bu eseri esas alarak *Câmiu'l-usûl li ahâdisi'r-Resul* adlı eseri yazmıştır. *Câmiu'l-usûl* üzerine de İbnü'd-

35 Müstedrek bir hadis kitabı yazarının ölçülerine uyduğu halde kitabına almadığı hadislerin bir araya toplanmasıyla yazılan hadis kitabıdır. (Aydınlı, *Istılahlar*, s. 228). Müstahreç ise bir hadis kitabındaki hadislerin, bu kitabın yazarının senetlerinden ayrı senetlerinin bulunup bunlarla yeniden yazılmasıyla ortaya çıkan hadis kitabıdır. (Aydınlı, *Istılahlar*, s. 227).

36 Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 141.

Deyba' (ö. 944/1537) *Teysirü'l-vusûl ilâ Câmi'il-usûl* adıyla yeni bir ihtisar çalışması yapmıştır.

Hicrî sekizinci asırdan itibaren hadis literatüründe yerini almaya başlayan zevâid edebiyatında da yine *Kütüb-i Sitte*'nin kıstas kitap olarak kabul edildiği görülür. Bunun nedeni, İslam âlimlerinin bu eserleri muteber hadis kaynakları olarak değerlendirmeleridir.³⁷ Sözelimi Heysemî'nin (ö. 807/1404) *Mecmau'z-zevâid* ve İbn Hacer'in (ö. 852/1448) *el-Metâlibu'l-âliye* adlı eserleri, bazı müsned, musannef ve mu'cemlerin *Kütüb-i Sitte*'ye zevadini ihtiva etmektedir.³⁸

Kütüb-i Sitte'nin hadis edebiyatının adeta mihveri olduğunun en bariz göstergelerinden bir de bu altı kitabın her biri üzerine çeşitli şerhler yazılmış olmasıdır. Özellikle Buhârî'nin *Sahîh*'ine şu ana kadar 54'ü matbû, 64'ü yazma halinde ve diğerleri de kayıp olmak üzere toplam 244 şerh türü eser telif edildiği tespiti yapılmaktadır.³⁹

Hadis edebiyatının teşekkül süreci değerlendirildiğinde, *Kütüb-i Sitte* öncesi ve sonrası ayrımının yapılması kaçınılmazdır. Zira *Kütüb-i Sitte* öncesi dönem tasnifin ilk örneklerinin verildiği, yeterince seçici davranılmayan bir dönem iken *Kütüb-i Sitte* ile artık olgunlaşma ve tekâmüle ulaşıldığı söylenebilir. Bu nedenle *Kütüb-i Sitte* sonrası dönem, önemli bir oranda *Kütüb-i Sitte* üzerine çalışmalar dönemidir. Hadis çalışmalarında *Kütüb-i sitte*'nin ölçü kabul edilmesi, günümüzde de varlığını koruyan bir uygulamadır.⁴⁰

37 Karahan, Abdullah, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*, s. 34.

38 Muhtelif zevâid eserleri ve müellifleri hakkında bilgi için bk. Karahan, Abdullah, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*, İstanbul 2005.

39 Sandıkçı, *Buhârî Üzerine Çalışmalar*, s. 159.

40 Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde gerçekleştirilen yüksek lisans ve doktora çalışmalarından örnek verilecek olursa, Bekir Tatlı, *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Mirâç Hadisleri*, MÜSBE, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2000; Hasan Güç, *el-Kütübü's-sitte'de Bulunan Tefsir Bölümleri*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans

Kütüb-i Sitte'nin sahip olduğu bu üstünlük ve müslümanlar tarafından gördüğü rağbet, maalesef bazı kişilerin “hadis” diye duydukları ya da öyle sandıkları bazı sözleri bir bilene sorarken “Bu *Kütüb-i Sitte*’de var mı?” demeleri, “Sahih hadisler *Kütüb-i Sitte*’den başka yerde bulunmaz” gibi hatalı bir gelişmeye de yol açmıştır.⁴¹ Bu tip sorular halk nazarında bir hadisin *Kütüb-i Sitte*’de yer almasının sahih olması anlamına geldiğini gösterir. Oysa mütehasıs olanların çok iyi bildiği üzere, *Kütüb-i Sitte* dışında yer alan bir rivayet pekâla sahih olabilir. Keza *Kütüb-i Sitte*’de mevcut bir rivayet de sahih olmayabilir.⁴²

IV. KÜTÜB-İ SITTE'NİN ÖZELLİKLERİ

A. MÜŞTEREK ÖZELLİKLERİ

Biz burada, *Kütüb-i Sitte* adıyla meşhur olan bu altı kitabın musanniflerinin ortak nitelikleri gibi gözüken birkaç noktaya temas etmek istiyoruz.

1. Hepsi III. (IX.) yüzyılda yaşamış bulunan *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden İbn Mâce hariç diğerleri, kısa veya uzun süre Buhârî’nin talebesi olmuşlardır. Hepsinin çağdaş olması ve birçoğu arasında hocalık-talebelik ilişkisi bulunması sebebiyle onlara “Buhârî Ekolü” demek bile mümkündür.⁴³

2. *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin hepsi, kendilerinden

Tezi, 1990; Nilüfer Kalkan, *İmam Muhammed’in el-Kitabu’l-Âsâr’ı ve Rivayetlerinin Kütüb-i Sitte ile Karşılaştırılması*, MÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2011; Mehmet Atay, *Kütüb-i Sittedeki Mehdi Hadislerinin Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*, SDÜ SBE, Yüksek Lisans Tezi 2003 vb. tezler sayılabilir. Daha fazla örnek için bk. tez.yok.gov.tr

41 Çakan, *Anahatlarıyla Hadis*, s. 135.

42 Konuyla ilgili çeşitli örnekler için bk. Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Kütüb-i Sitte’den Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti*, İstanbul 2011.

43 Nitekim, Buhârî 256, Müslim 261, Tirmizî 279, Ebû Dâvûd 275, Nesâî 303 ve İbn Mâce 273 hicri tarihinde vefat etmiştir. (bk., Mübârekfûrî, *Sîretü’l-Buhârî*, s. 98, 424; Ebû Şehbe, *et-Ta’rîf*, s. 47; Çakan, *Anahatlarıyla Hadis*, s. 133).

hadis aldıkları râvilerin biyografileri ile ilgili müstakil eserler yazarak râvilerini bizzat kendileri tetkik ve tenkit etmişlerdir. Onların *Kütüb-i Sitte* olarak seçilmesinde ilmî açıdan bu noktanın büyük ölçüde etkisi olmuştur.⁴⁴

3. *Kütüb-i Sitte*'nin muhtevası esasen sahih ya da makbul hadislerden oluşmuştur.⁴⁵ İhtiva ettikleri birtakım zayıf hadisler ise çoğu kere beyan edilmiştir.

4. Yegâne ve vazgeçilemez meşgaleleri hadis olan *Kütüb-i Sitte* musannifleri, dönemlerindeki cömert ve lütufkâr halifelerden herhangi bir yardım veya teşvik almamışlardır. Hatta bazıları idarecilik tekliflerini reddettikleri için birtakım sıkıntılara düşmüşlerdir.⁴⁶

5. Eserlerinde dönemin inanç ve fıkıh alanındaki tartışmalarını dikkate alan tasnifler yapmışlardır.

B. AYRI AYRI ÖZELLİKLERİ

Bu altı kitaptan her birinin birçok özelliği bulunsa da biz burada herbirinin en önemli gördüğümüz birer özelliğini zikretmekle yetineceğiz.

1. **Buhârî**, *Sahîh'inin* bab başlıklarını itikadi veya fikhî bir hüküm ifade edecek tarzda âyet, hadis ve kendi ifadelerinden oluşan çeşitli ibarelerle tanzîm ederek hadislerden elde edilecek hükümlere ağırlık vermiştir.⁴⁷

44 Nitekim Buhârî'nin *et-Târîhu'l-kebîr*, Müslim'in *el-Künâ ve'l-esmâ*, Tirmizî'nin *el-Esmâ ve'l-künâ* (kaybolmuş), Ebû Dâvûd'un *İcâbetühü 'an suâlâti'l-Âcurrî*, Nesâî'nin *ez-Zuafâ ve'l-metrûkîn*, ve İbn Mâce'nin *Kitabu't-Târîh* (kaybolmuş) gibi eserleri onların râviler hakkındaki çalışmalarıdır. (bk., Siddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 116; Çakan, *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 133).

45 Kim muhaddisler amelî ittifaqlara muvafakat eden zayıf rivayetlerin sıhhatine hükmetmek yerine bu tür nakiller hakkında makbul hadis terimini kullanmışlardır. (bk. Şahyar, *Zayıf Hadis*, s. 53)

46 Çakan, *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 133-134.

47 Süyûtî, *Tedrib*, I, 96; Ebû Şehbe, *et-Ta'rîf*, s. 61; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 53; İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 253; Öğüt, "Buhârî", *DİA*,

2. Eserini güzel bir şekilde tanzim etmeyi ön planda tutan **Müslim**, *Sahîh*'inde "Mukaddimededen sonra kitaba, hadisten başka bir şey koymamak" arzu ve prensibinden dolayı ta'liklere çok az yer vermiş, hatta bab başlıkları bile koymamıştır. Kaynaklarda Müslim'in *Sahîh*'inde sadece 17 ta'lik bulunduğu belirtilmektedir.⁴⁸

3. Mümkün olduğunca çok sayıda ahkâm hadisini bir araya toplamayı amaç edinen **Ebû Dâvûd**'un, *Sünen*'i en fazla ahkâm hadisi içeren hadis eseri olmuştur.⁴⁹

4. Usûl ile furû'un birleştirilmesine fevkalâde önem veren **Tirmizî**, *Sünen*'inde her bir hadisin sıhhat durumunu tek tek izah etmiş ve böylece kitap diğer hadis eserlerinde bulunmayan bir vasıf kazanmıştır.⁵⁰

5. *Sünen*'ler içinde râvileri en az cerhedilen **Nesâî**'nin *Sünen*'i, yukarıdaki beş kitapta bulunan meziyetlerin birçoğunu birden ihtiva eden tek kitap olarak bilinmektedir.⁵¹ Öte yandan hadisler arasındaki çok küçük rivayet farklarını bile hadisi baştan aşağı tekrar etmek suretiyle göstermiştir. Bu bağlamda, hadiste metin tahkikinin nitelikleri hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir.

6. Hadisleri tekrar etmeyişi ve oldukça kısa oluşuyla dikkat çeken **İbn Mâce**'nin *Sünen*'i, fikhî bakımından bablarının

VI, 375; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 55; a. mlf., *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 134; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 202; Uğur, *Buhârî*, s. 67.

48 İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 10; Nevevî, *Şerhu Müslim*, I, 3; Süyûtî, *Tedrib*, I, 95; Sezgin, *Târîhu't-turâs*, I, 264; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 64; a. mlf., *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 134; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 221; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 202.

49 Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 89; a. mlf., *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 134; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 230; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 202.

50 Şahâta, *Miftâhü's-sünne*, s. 37; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 75; a. mlf., *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 134; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 237; Koçyiğit, *Hadîs İstılahları*, s. 202.

51 Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 92; a. mlf., *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 134; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 244.

mükemmel sıralanmasıyla beraber daha çok konuların fazilet yönüne eğilmiştir.⁵²

V. KÜTÜB-İ SİTTE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kütüb-i Sitte'nin her biri hakkında ayrı ayrı bilgi vermeden önce, bu hususta bazı genel bilgilere işaret etmek uygun olacaktır.

1. Umumiyetle “Sahih” vasfı verilen *Kütüb-i Sitte*'nin hepsi,⁵³ sıhhatte aynı derecede eşit olmamakla beraber, her birinin içindeki bütün hadisler de aynı derecede sahih değildir. Bu açıdan kitap olarak Buhârî'nin *Sahih*'i en başta, İbn Mâce'nin *Sünen*'i en son sırada yer alır.⁵⁴

2. En sahih hadisler sadece Buhârî'nin *Sahih*'inde olmadığı⁵⁵ gibi en zayıf hadisler de sadece İbn Mâce'nin *Sünen*'inde yer almış değildir. Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinin öteki hadis kitaplarına üstünlüğü umumî anlamda olup, her bir hadisin ayrı ayrı tetkike tâbi tutulması halinde her hadis için farklı durumların ortaya çıkması mümkündür. Buhârî'nin *Sahih*'inin üstünlüğü veya İbn Mâce'nin *Sünen*'inin en alt derecede olması her bir hadis için geçerli değildir. İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Buhârî'nin *Sahih*'indeki en sahih hadislerin derecesine ulaşabilen hadisler bulunduğu gibi Buhârî'nin *Sahih*'inde de İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki sıhhat derecesine erişemeyen bazı hadisler de bulmak mümkündür.⁵⁶

3. Fikhî hüküm çıkarılmak amacıyla bazen bir hadisin değişik bab başlıkları altında tekrar zikredildiği *Kütüb-i Sitte*'de,

52 Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisin*, s. 201; Kandemir, “Hadis”, DİA, XV, 50; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 95; a. mlf., *Anahatlarıyla Hadis*, s. 134; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 247.

53 İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 278.

54 Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 173.

55 A'zamî, *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî*, II, 599.

56 Hâzîmî, *Şurutu'l-hamse*, s. 32 (1. dipnot); Çakan, *Anahatlarıyla Hadis*, s. 137; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 173.

bir hadis bazen bir kitabın içinde, bazen altı kitabın birkaçında veya hepsinde bir veya birkaç defa tekrar edilmektedir.⁵⁷

4. Konuları esas alınarak (ale'l-ebvab) tanzîm edilmiş bulunan *Kütüb-i Sitte*'de her bir konuya ait olan hadisler bir arada verilmiştir. Hadislerin tanzîminde tâkip edilen bu temel prensip, *Kütüb-i Sitte*'nin hepsinde müşterek olmakla birlikte, yine de aralarında bazı farklılıklar mevcuttur. Nitekim Müslim bir hadisin bütün tariklerini bir arada vermeyi önemli bir prensip kabul ederken, böyle bir özelliği dikkate almadan fikhî muhtevayı esas alan Buhârî, hadisleri muhtevastaki fıkha göre, tespit ettiği hüküm sayısınca farklı başlıklar altında zikretmiş, genellikle her seferinde hadisi farklı tariklerle tekrar etmiştir.⁵⁸

5. *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin hiç biri sahih hadislerin tamamını topladıklarını ve kendi kitapları dışında kalan hadislerin sahih olmadığını iddia etmemişlerdir. *Kütüb-i Sitte*'nin dışında da sahih hadislerin bulunduğu kesin bir gerçektir.⁵⁹

6. Sırf sahih hadisleri ihtiva eden bir kitap yazma işini ilk defa ele alıp gerçekleştiren Buhârî olmuş, diğerleri onun açtığı yolda yürümüşlerdir.⁶⁰

VI. KÜTÜB-İ SİTTE'NİN MUHTEVÂSİ

Bu başlık altında öncelikle *Kütüb-i Sitte* ve musannifleri hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır.

57 Kâsimî, *Kavâ'idü't-tahdîs*, s. 234-235; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 173.

58 Ebû Şehbe, *et-Ta'rîf*, s. 63; İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 254; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 173.

59 İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 20; Hülî, *Miftâhu's-sünne*, s. 107; Çakan, *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 136.

60 Hülî, *Miftâhu's-sünne*, s. 29; Kandemir, "Sahihayn'e Yöneltilen Tenkitlerin Değeri", *Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 337; Ebû Şehbe, *et-Ta'rîf*, s. 54; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 173.

A. BUHÂRÎ ve *el-CÂMÎ'U'S-SAHÎHÎ*

1. Buhârî

Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Muğîre b. Berdizbeh el-Buhârî el-Cu'fî 194 (810) yılı 13 Şevval (20 Temmuz) Cuma günü Buhârâ'da doğmuştur.⁶¹ Atası Berdizbeh mecûsi idi. Büyük dedesi Muğîre ise devrin Buhârî valisi Nu'man el-Buhârî aracılığıyla Müslüman olmuştur.⁶² Hatta Nu'man'ın torunu Abdullah b. Muhammed de ileride Buhârî'nin hocalarından biri olacaktır. Buhârî'nin babası İsmâil ise Buhârâ ve çevresinde zamanın tanınmış âlimlerinden olup daha çok hadis ilmiyle meşgul olmuş, İmam Mâlik ve Abdullah b. el-Mübarek'ten hadis öğrenmiş biridir.⁶³

Henüz on yaşında iken hadise karşı derin bir ilgi duyarak hadis ezberlemeye başlayan Buhârî, önce Buhara ve çevresindeki Muhammed b. Selam el-Bîkendî, Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî gibi hocalardan ders almıştır. On altı yaşında bir hac ziyareti sonrası Mekke'de kalmış, Mekke'nin önde gelen ilim adamlarından Hallâd b. Yahya (ö 213/828) ve Humeydî'den (ö. 219/834) hadis tahsil etmiştir. Devrin başlıca ilim geleneği olan rihle, Buhârî'nin de öğrenim hayatında önemli bir yer tutmuştur. Buhârî, Şam ve Mısır'a ikişer kez, Basra'ya dört kez seyahat etmiş, Hicaz'da altı yıl kalmıştır. Küfe ve Bağdâd şehirlerine sayısını hatırlamadığı kadar çok defalar gidip geldiğini ifade etmiştir.⁶⁴

Belh şehrinde Mekkî b. İbrahim'den (ö. 215/830), Merv şehrinde Abdan lakabıyla meşhur Abdullah b. Osman'dan (ö. 221/835), Rey şehrinde İbrahim b. Musa'dan (ö. 220/835)

61 İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 10; Zehebî, *Siyer*, XII, 392; İbn. Hacer, *Tehzîb*, V, 33-34; Ziriklî, *A'lâm*, VI, 34; A'zamî, "Buhârî", *DİA*, VI, 368.

62 Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, I, 308.

63 A'zamî, "Buhârî", *DİA*, VI, 368; Uğur, *Buhârî*, s. 5-6.

64 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, LII, 58; Zehebî, *Siyer*, X, 87.

hadis dinlemiştir. 210 senesinin sonunda Irak bölgesine gelmiş, Bağdad'da Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Yahyâ b. Ma'in'den (ö. 233/847), Basra'da Ebû Âsım en-Nebil (ö. 212/827) ve Haccac b. Minhal'den (ö. 217/832), Kûfe'de Âdem b. Ebî İyas (ö. 221/835), Ubeydullah b. Musa (ö. 213/827) ve Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn'den (ö. 218/833) hadis öğrenmiştir. Keza Medine'de İsmail b. Ebî Uveys (ö. 226/840), Mısır'da Said b. Ebî Meryem (ö. 221/835), Nişâbur'da Yahya b. Yahya (ö. 226/840) Dımaşk'ta Ebû Müshir (ö. 218/833), Buhârî'nin kendilerinden hadis öğrendiği başlıca hocaları arasında zikredilebilir.⁶⁵

Buhârî, 1080 kişiden hadis yazdığını belirtmiştir.⁶⁶ *el-Camiu's-sahih*'te rivayetlerini zikrettiği hocaları ise 309 kişidir.⁶⁷ En âlî isnadları Ebû Âsım, Ubeydullah b. Musa ve Mekî b. İbrahim'den naklettikleridir. Bu kişiler aracılığıyla Buhârî tabiuna ulaşabilmiştir.⁶⁸

Buhârî'den *Kütüb-i Sitte* imamlarından et-Tirmizî ve Nesâî rivayette bulunmuş, Müslim ise Sahih'i dışındaki eserlerinde Buhârî'den hadis nakletmiştir. *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin yanı sıra Ebû Hâtim, İbrahim b. İshak el-Harbî, Ebû Bekir b. Ebi'd-dünyâ, Salih b. Muhammed b. Cezere, İbn Huzeyme gibi birçok isim rivayette bulunmuştur. Buhârî'nin talebeleri sayılamayacak kadar çoktur. Örneğin talebelerinden Firebrî'nin (ö. 320/932) ifadesine göre, *el-Camiu's-sahih*'i Buhârî'den dinleyenler, doksan bini geçecek bir sayıya ulaşmıştır.⁶⁹

Buhârî, yüz bin sahih, iki yüz bin sahih olmayan hadis bildiğini söylemiştir. Rivayet ettiği her bir hadisin isnadında yer alan sahabe olsun tâbî olsun her ravinin doğum ve vefat

65 Zehebî, *Siyer*, X, 80-81.

66 Zehebî, *Siyer*, X, 81.

67 A'zamî, "Buhârî", *DİA*, VI, 368.

68 Zehebî, *Siyer*, X, 81.

69 Zehebî, *Siyer*, X, 82.

tarihini, yaşadığı bölgeyi bildiğini ileri sürmüştür.⁷⁰

Buhârî döneminin önde gelen hadisçilerinden bir olmasının yanı sıra tefsir, fıkıh, tarih, siyer, cerh ve ta'dil, ilelu'l-hadis ve lügat ilimlerinde de parmakla gösterilen mümtaz isimlerden biri olmuştur. Onun *el-Camiu's-sahih*'i bu ilimler alanındaki üstünlüğünü ortaya koyacak çok sayıda bab başlığı ihtiva etmektedir. Onun hakkında "ümmetin fakihî", "seyyidu'l-fukaha" gibi tanımlamalar yapılmıştır.⁷¹ Keza *el-Câmiu's-sahih*'ten önce telif ettiği, aşıptan kendi hocalarına kadar on üç bin biyografi içeren *et-Tarihu'l-kebir* adlı eseri onun tarih, rical ve tabakat bilgisini ortaya koyar.

Mutezile mezhebine ait halku'l-kur'an düşüncesinin, Abbasi devletince resmi görüş olarak kabul edilmesinin paralelinde, ulema üzerinde baskı ve yıldırma politikaları zuhur edince Buhârî de "mihne" adı verilen bu süreçten etkilenmiş, konuyla ilgili kendi görüşlerini açıklaması, onu pek çok sıkıntıyla başbaşa bırakmıştır. Nihayet en son geldiği Nişâbur şehrini terk etmek zorunda kalarak Semerkand'a gitmek üzere yola çıkmış, h. 256 yılı Ramazan bayramı gecesi (1 Eylül 870) Buhârâ yakınındaki Hartenk kasabasında vefat etmiştir.⁷²

Buhârî, *Sahih-i Buhârî* diye meşhur olan *el-Câmi'u's-sahih*'in yanı sıra, *et-Târîhu's-sağîr*, *et-Tarihu'l-evsat*, *et-Târîhu'l-kebir*, *el-Edebü'l-müfred*, *ed-Du'afâ* gibi çok değerli eserler telif etmiştir. Onun ayrıca halku'l-Kur'an iddiasına karşılık kendi görüşlerini aktardığı *Halku ef'âli'l-ibâd* adında bir çalışması, fikhî bir takım tartışmalarda kendi tercih ve delillerini anlattığı *Ref'u'l-yedeyn fi's-salât*, *Kitâbu'l-kırâe halfe'l-imâm* isimli eserleri de vardır.⁷³

70 Ebû Ya'lâ, *el-İrşad*, III, 962; Hatib Bağdâdî, *Tarihu Bağdad*, II, 24, 25; İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, LII, 63, 64.

71 Hatib Bağdâdî, *Tarihu Bağdad*, II, 24; Zehebî, *Siyer*, X, 93.

72 Zehebî, *Siyer*, XII, 468; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 34.

73 Bu eserler ve diğer eserleri hakkında daha fazla malumat için bk. A'zamî,

Hocaları başta olmak üzere devrinin ilim adamları Buhârî'den hep övgüyle söz etmişlerdir. Örneğin hocası Kuteybe b. Saîd, “Pek çok zahid, âbid ve fakihe oturup kalktım ancak Buhârî ile tanıştıktan sonra onun gibisini görmediğimi anladım. O kendi asrında, sahabe asrındaki Ömer mesabesinde biridir” demiştir.⁷⁴ Bir diğer hocası Muhammed b. Beşşar, Basra'ya gelen ulema arasında hadise vukûfiyeti en çok olanın Buhârî olduğunu söylemiştir.⁷⁵ Keza İbn Huzeyme de yeryüzünde peygamberin hadisini Buhârî'den iyi bilen, Buhârî'den daha iyi bellemiş kimse olmadığını ileri sürmüştür. Sünen'inde zaman zaman hocası Buhârî'nin görüşlerini aktaran *Kütüb-i Sitte* imamlarından Tirmizî ise, “Ne Irak ne de Horasan'da ilâ, tarih ve senet bilgisi Buhârî'den iyi olan kimseyle karşılaştığını” belirtmiştir.⁷⁶

İmam Buhârî'nin yaptığı ilim yolculukları şu harita ile de ifade edilebilir.⁷⁷

“Buhârî”, *DİA*, VI, 371-372.

74 Zehebî, *Siyer*, XII, 431.

75 Zehebî, *Siyer*, XII, 423.

76 İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, LII, 65; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ*, I, 70; Zehebî, *Siyer*, XII, 431-432.

77 Harita, Şevkî Ebû Halil'in *Atlasu'l-hadîsi'n-Nebevî* adlı eserinden alınmıştır. Bk. a.g.e. s. 11.

2. el-Câmi' u's-sahîh'i

Tam adı *el-Câmi' u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min 'umûri Resûlillâh ve sünenihi ve eyyâmih* olan bu kıymetli eser, İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/852) temennisiyle İmâm Buhârî tarafından 600 bin hadis arasından seçilerek Mescid-i Haram'da başlamak üzere 16 yılda te'lif edilmiştir.⁷⁸

Adında yer alan “cami” kelimesi, eserin türünü izah etmektedir. Bilindiği üzere cami nitelikli hadis eserleri dinle ilgili her konuda hadis ihtiva eder, bir konu sınırlamasına tabi değildir. Bu konular genellikle iman ve akaid, ibadet ve muamelat, ahlak ve nefis terbiyesi, yeme, içme ve sefer âdâbı,

78 A'zamî, *Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî*, II, 595; Ebû Şehbe, *et-Ta'rîf*, s. 55; Kandemir, “el-Câmi' u's-sahîh”, *DİA*, VII, 114; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 54; Sandıkçı, *Buhârî Üzerine Çalışmalar*, s. 13.

tefsir, tarih ve siyer, oturup kalkma âdâbı, fiten ve melâhim, peygamberlerin ve ashâbın menâkıbı olarak sekiz ana başlık altında özetlenebilir.⁷⁹ Buhârî'nin bu eseri de adı geçen konuları ihtiva etmesi nedeniyle cami olarak adlandırılmıştır.

Eserin adında yer alan “müsned” kelimesi ise, hadislerin senetle nakledildiğini gösterir. Buhârî senetle nakledilmeyen rivayetleri kitabının dışında tutmuştur.⁸⁰ Kitabın adındaki üçüncü kelime olan “sahih” ise, kitabın sahih hadislerden meydana getirilmiş olma hedefi ile kaleme alındığını ortaya koyar. Nitekim Buhârî'nin hocası ishak b. Râhûye (ö. 237/851) sadece sahih hadislerden meydana gelen bir esere duyulan ihtiyaçtan söz edince, Buhârî bu kitabı telif etmeye başlamıştır. Böylelikle Buhârî'nin *el-Camiu's-sahih*'i sadece sahih hadislerden oluşan ilk eser olma vasfı taşımaktadır.⁸¹ Keza eserin adında yer alan “muhtasar” kelimesi de tüm sahih hadisleri cem' etme hedefi olmadığını gösterir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi Buhârî, yüz bin sahih hadis bildiğini ileri sürmüştür, oysa eserde yer alan hadis sayısı bu miktarda değildir. Bu durum, Buhârî'nin eserine alacağı hadisler konusunda sahih olma şartı ile yetinmeyip “en sahih” arayışında olduğunun da bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.⁸² Bu nedenle olsa gerek Zehebi, *Tarihu'l-islam* adlı eserinde *Sahih-i Buhâri* hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“Onun *el-Camiu's-sahih*'ine gelince, Kitabullahtan sonra İslam'ın en üstün ve kıymetli kitabıdır. Asrımızda insanlar nezdinde en kıymetli şeydir. Geçmişte, insanlar otuz yıl daha âli bir senetle *es-Sahih*'i dinlemekten mutlu olmuşlardır. Bugüne gelince, bir kişi *es-Sahih*'i dinlemek için bir fersah yol katetse, yolculuğu boşa gitmiş sayılmaz. Ben gayet iyi biliyorum ki, önemli bazı kişiler bu anlayışım nedeniyle

79 Kandemir, “Câmi”, *DİA*, VII, 94.

80 Kandemir, “el-Câmiu's-sahih”, *DİA*, VII, 114.

81 Suyûtî, *Tedrib*, I, 92

82 Benkîrân, *Tedvînu's-sünne*, s. 26.

benim kıt akıllı olduğumu söylüyorlar. Ancak ayrılığı tadan, aşkı yanan bilir. Kişi bilmediğinin düşmanıdır.”⁸³

Sahih-i Buhârî’nin yazıldığı günden itibaren kıymetinin fark edilmesi, sadece ilk defa sahih cem’ eden bir eser olması değildir. Buhârî, bu eserinde devrinin itikâdî ve fikhî muhtelif görüşlerine yer vermiş, bu görüşleri değerlendirmekten geri durmamıştır. Hicri II. ve III. yüzyıllarda fikirleri bilinen Mürcie, Mu’tezile, Hâricilik, Cehmiyye, Nâsıbiyye, Şîa, sünnetten uzak aşırılıkların hâkim olduğu tasavvuf düşüncesi, taassup, zorlama kıyas, mezhep imamına tâbi olma adına sünnetten uzaklaşma gibi fıkıh konusundaki aşırılıklar Buhârî’nin eserinde yer edinmiştir. *el-Câmiu’s-sahih*’te Kitabu’l-iman’ı özellikle Mürcie’ye reddiye amacıyla kaleme almıştır. Fedâilu’s-sahâbe, Menâkıbu’l-ensar bölümlerini de Şîa, Râfızılık, Nâsıbilik ve Haricilik’e reddiye amacıyla yazmıştır. Kader bölümünde Kaderiyye’ye, Fiten bölümünde yönetime başkaldırmaya teşvik eden Hariciler’e, İ’tisam ve Ahbâru’l-âhâd bölümlerinde Mu’tezile’ye ve hatalı ve yanlış kıyasları sebebiyle zaman zaman ehl-i reye, Kitabu’-tevhid’de de Cehmiyye’ye itirazlarını ortaya koymuştur.⁸⁴ Bu muhteva zenginliğiyle eser, henüz Buhârî hayatta iken doksan bin kişi tarafından dinlenmiştir.

Sahih-i Buhârî, salt bir tasnif çalışması olmanın ötesinde itikâdî, fikhî meselelerde musannifinin görüşlerini beyan ettiği bir eser olması hasebiyle, kitaptaki hadisler çoğu kere ilgisinden ve muhtevasından dolayı, ahkâm istinbât etmek düşüncesiyle muhtelif bölümlerin çeşitli bablarında tekrarlanmıştır. Bu tekrarlar bazen hadisin bütün olarak tekrarı, bazen bölümlere ayrılarak, bazen senetli, bazen senetsiz zikredilerek tekrarı şeklinde olabilmıştır. Bu nedenle *Sahih-i Buhârî*’de yer alan hadis sayısı ile ilgili bir rakam vermek zorlaşmıştır.

Aynı şekilde bazı babların kitab olarak kabul edilmesi de

83 Zehebi, *Tarih*, VI, 140.

84 Kâfî, *Menhecu’l-İmam el-Buhârî*, s. 57.

kitap sayısı ile ilgili farklı rakamların telaffuz edilmesine neden olmuştur. Nitekim Abdullah b. Ahmed'e (ö. 290/903) göre *Sahih-i Buhârî*, 108 kitab, Kâtib Çelebî'ye (1067/1656) göre 100 küsûr kitab, 3450 kadar bab; Muhammed b. Şerîf Tokâdî'ye (ö. ?) göre 68 kitab, 3730 bab; Muhammed Fuâd 'Abdu'l-Bâkî'ye (ö. 1388/1968) göre 97 kitab, 3889 bab; Abdullah b. Muhammed Guneymân'a (ö. ?) göre 91 kitab, 3867 bab; *Concordance*'a göre 97 kitab, 3730 bab ihtiva etmektedir. Hadis sayısına gelince, İbnü's-Salâh'a (ö. 643/1245) göre mükerrerleriyle birlikte 7275 hadis, tekrarsız 4000 hadis; İbn Hacer'e (ö. 852/1448) göre (1341 muallak ve 341 mutâbî rivâyet hariç olmak üzere) tekrarlarıyla 7397 hadis, muallak ve mütâbî dâhil olmak üzere toplam 9082 hadis ihtiva etmektedir.⁸⁵

Sadece sahih hadislerle yer vermek amacıyla telif edilmiş olan *Câmi*'de bab başlıkları dışında zayıf hadisler bulunmamaktadır. Bab başlıkları ayet ve muallak hadislerden, sahabe ve tabiun görüşlerinden iktibaslar ile oluşturulmuştur. Başlıklarda Buhârî'nin sıhhat şartlarına ulaşmayan hadisler de yer almıştır.⁸⁶

el-Câmi'u's-sahih Buhârî hayatta iken 90 bin talebeye rivâyet edilmesine rağmen, onu daha sonraki nesillere aktaran râvilerin sayısı oldukça azdır. Bu râvilerin en tanınmış olanları; eseri hocasından iki defa dinleyen Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî (ö. 320/932) başta olmak üzere en-Neseî (ö. 295/907), en-Nesevî (ö. 290/902), el-Bezdevî (ö. 329/940) ve el-Mehâmîlî (ö. 330/941) dir.⁸⁷

85 Hülî, *Miftâhu's-sünne*, s. 40; Kandemir, "el-Câmiu's-sahih", *DİA*, VII, 115; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 54-55; Sandıkçı, *Buhârî Üzerine Çalışmalar*, s. 15.

86 Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 543; Kandemir, "el-Câmi'u's-sahih", *DİA*, VII, 115; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 55; Ebû Şehbe, *et-Ta'rif*, s. 61.

87 Zehebî, *Siyer*, XII, 398; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 544-545; Kandemir, "el-Câmi'u's-sahih", *DİA*, VII, 116; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 56.

Bunlardan sadece Firebrî rivâyeti *Sahîh-i Buhârî*'nin sonraki nesillere intikalini sağlayan tek nüsha olmuş, diğerleri ise zamanla adeta unutulmuştur. Firebrî rivâyeti bize Küşmihenî (ö. 389/998) ve Hamevî (ö. 381/991), onlardan Kerîme (ö. 495/1102) ve Dâvûdî (ö. 467/1074), onlardan da Ali b. Hüseyin el-Ferrâ (ö. 519/1125) ve Ebu'l-Vakt (ö. 553/1158), onlardan Ebû Abdullah el-Ertâhî (ö. 601/1204), Abdulazîm el-Münzirî (ö. 656/1258), İbnü'l-Letî (ö. 635/1237) ve İbnü'z-Zebîdî (ö. 631/1233 ve onlardan da Yûnînî'nin (ö. 701/1301) rivâyetiyle günümüze intikal etmiştir.⁸⁸

Sahîh-i Buhârî İstanbul, Kahire, Bulak, Hindistan ve Avrupa'da birçok defa basılmıştır. Bunlardan en mükemmeli, Abdülhamid Han'ın emriyle Yûnînî nüshası esas alınarak Mısır'da 1313'de 9 cilt halinde ve Hacı Zihni Efendi (ö. 1332/1914) tarafından harekelenerek İstanbul'da 1315 yılında 8 cilt halinde yapılan neşirdir.⁸⁹

B. MÜSLİM ve es-SAHÎH'İ

1. Müslim

Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî 206/821 tarihinde Nisâbur'da doğmuştur. Doğum tarihi bazı kaynaklarda 201/816, 202/817, 204/819 senesi olarak da kaydedilmiştir. Arapların meşhur "Kuşeyr" kabilesine mensuptur. Bu mensubiyetin Arap asıllı olmasından mı yoksa kabilenin mevlası olmasından mı kaynaklandığı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Babası Haccâc da hadis râvilerindendi.⁹⁰

88 Kannûcî, *el-Hitta*, s. 309-310; Kandemir, "el-Câmi'u's-sahîh", DİA, VII, 116-116; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 56.

89 Kandemir, "el-Câmi'u's-sahîh", DİA, VII, 118; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 58.

90 İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 10; Zehebî, *Siyer*, XII, 558; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 11; Hûlî, *Miftâhu's-sünne*, s. 46; Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisin*, s. 190; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, s. 356; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 58.

Müslim'in doğup büyüdüğü yıllarda Nisâbur şehri önemli ilim merkezlerinden biri idi. Bu durum Müslim'in yetişmesine oldukça önemli bir katkı sağlamıştır. Öncelikle h. 218 senesinde, kendi şehrinde Yahya b. Yahya et-Temîmî el-Minkarî'den (ö. 226/840) hadis öğrenmeye başlamıştır. H. 220 senesinde hac etmek üzere Hicaz'a gitmiş, bu vesileyle Mekke'de el-Ka'nebî (ö. 221/836), Saîd b. Mansur (ö. 227/841), Medine'de İsmail b. Ebî Üveys'ten (ö. 227/841) hadis öğrenmiştir. Hicaz'da çok uzun süre kalmadan memleketi Nisâbur'a doğru yola çıkmış, yolda Kûfe şehrine uğrayarak burada Ahmed b. Yunus (ö. 268/880) başta olmak üzere bazı Kûfe'li hadisçilerden hadis almıştır.

Müslim'in ikinci ilim yolculuğu ilkinde kıyasla daha geniş ve uzun sürelidir. H. 230 senesinden önce çıktığı bu yolculuğu esnasında Nisabur şehri civarındaki diğer Horasan şehirlerinde, Rey'de, Bağdad, Basra, Kûfe gibi Irak bölgesi şehirlerinde, Şam ve Mısır'da da bulunmuştur. Hocaları arasında Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İshâk b. Râhûye (ö. 238/852), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/877), Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/849), Yahya b. Maîn (ö. 233/847) ve Sünen musannifi ed-Dârimî (ö. 255/869) gibi dönemin belli başlı isimleri yer almıştır.⁹¹

Hicri III. asrın oldukça önemli isimlerinden Buhârî, Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî ve Ali b. el-Medîni Müslim'in kendilerinden hadis öğrendiği kişiler arasındadır. Ancak Müslim, bu değerli ilim adamlarından hadis almış olmasına rağmen, *es-Sahih*'inde üçünden de hadis rivayet etmemiştir. Oysa Müslim'in Buhârî'ye mülazemeti adeta et ve tırnak mesabesinde idi. Buhârî, Nisabur şehrine geldiğinde Müslim, onun meclislerinden hiç ayrılmamış, onun yolundan gitmişti. O derece ki Dârekutnî, bu yakınlığı "Buhârî olmasa Müslim olmazdı" sözleri ile izah etmeye çalışmıştır.⁹² Müslim, kendisine

91 Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, s. 356; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 257; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 60; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 213.

92 Hatib Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, XIII, 103.

bir hadisin illeti ile ilgili sorduğu bir sorunun akabinde, Buhârî'nin alnından öperek: "İzin ver ayaklarını öpeyim, ey üstadlar üstadı, ey muhaddislerin efendisi, hadislerdeki illetlerin tabibi" sözleri ile hocası Buhârî'ye duyduğu saygı ve takdiri ifade etmiştir.⁹³

Ancak Müslim, *es-Sahih*'in Mukaddime'sinde isim vermeden Buhârî ve Ali b. el-Medîni'nin mu'an'an hadis ile ilgili şartlarını tenkid etmiş, "mu'an'an hadisle ihticacın sahih olması" babında kendi görüşünü ortaya koymuştur:

"Senetlerde an'ane'nin kusur sayılması sonradan üretilmiş, ilim adamlarının daha önce hiç dile getirmedikleri bir iddiadır. Geçmişte ve günümüzde ilim adamlarının görüş birliğine vardıkları husus, sika bir ravinin kendisi gibi sika bir raviden hadis nakletmesi, aynı asırda yaşamaları nedeniyle mülaki olmalarının ve semanın mümkün olmasından ötürü caizdir. Onların bir araya geldiklerine, aralarında müşafenin olduğuna dair bir haber nakledilmese bile, bu rivayetin sübutu kabul edilir, rivayetle ihticac etmek gerekli olur."⁹⁴

Raviler arasında likanın sübutu şartını ileri sürenler Ali b. el-Medîni ve Buhârî'dir.⁹⁵ Dolayısıyla Müslim, usûlî bir meselede iki hocasına da muhalefet etmiş gözükmektedir. *es-Sahih*'e müracaat ettiğimizde, ikisinden de hadis nakletmediğini görürüz.

Müslim'in Zühli ve Buhârî'den rivayette bulunmamasının halku'l-kur'an düşüncesinde bu iki ismin birbirine muhalif olmasından kaynaklandığı da belirtilmiştir. Müslim, Buhârî'yi Nisâbur şehrini terk etmek zorunda bırakan bu ağır muhalefetten bir hayli müteessir olmalı ki, fikirleri bakımından Buhârî'ye destek verse de bu anlaşmazlıkta taraf görüntüsü vermeme adına olsa gerek bu iki önemli ismin rivayetlerini *es-Sahih*'e almamıştır.⁹⁶

93 Hatib Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, XX, 167; Zehebî, *Siyer*, XII, 432.

94 Müslim, Mukaddime 6.

95 Nevevî, *Şerhu Müslim*, I, 32; Zehebî, *Siyer*, XII, 573.

96 Kandemir, "Buhârî, *DİA*, VI, 369; Kandemir, "Müslim b. Haccâc", *DİA*, XXXII, 93.

Müslim'in talebeleri arasında da oldukça önemli kişiler yer almıştır. Kendisinden Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), Ebû Bekir b. Huzeyme (ö. 311/923) ve Ebû Avâne (ö. 316/928) gibi otoriteler hadis almışlardır.⁹⁷ *Kütüb-i Sitte* imamlarından Tirmizî de Müslim'in talebelerindendir.

Müslim, *Sahîh-i Müslim* diye şöhret bulan *es-Sahîh* adlı kitabının yanı sıra, çeşitli konulara ait birçok kıymetli eser bırakarak 261/874'ün Recep ayında, 57 yaşında iken Nîsâbur'da vefat etmiştir.⁹⁸

Müslim'in eserleri arasında muhaddislerin hadis tenkidi metotlarını ele alan *Kitabu't-temyîz*, sahabe ve tabiundan 2246 raviyi tanıttığı *et-Tabakât*, isimleriyle tanınan ravilerin künyeleri hakkında bilgi veren *Kitâbu'l-künâ ve'l-esma*, kendilerinden sadece bir ravinin rivayette bulunduğu bazı sahabe ve tâbiûn ravilerle ilgili *el-Münferidât ve'l-vuhdân* adlı eserleri bulunmaktadır.⁹⁹

Dönemin ilim adamları Müslim'den hep övgüyle söz etmişlerdir. Hocası Muhammed b. Beşşar yaşadıkları devirde dünyada dört hafızı bulunduğunu, bunlardan Nîsâbur şehrinde olanın Müslim olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰ Bir diğer hocası el-Kevsec lakaplı İshâk b. Mansûr (ö. 251/865) Müslim'e hitaben: "Allah seni yaşattığı sürece Müslümanlar hayırdan mahrum olmazlar" demiştir.¹⁰¹ Ebû Zûr'a ve Ebû Hatim'e göre h. III. asırda sahîh hadis bilgisi en iyi olan kişi Müslim'dir ve asrının

97 Ebû Şehbe, *et-Ta'rif*, s. 79.

98 Zehebî, *Siyer*, XII, 580; Ebû Zehv, *a. g. e.*, s. 356-357; Koçyiğit, *Hadîs Tarihi*, s. 258; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 60-61; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 213.

99 Müslim'in bu ve diğer eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Kandemir, "Müslim b. Haccâc", *DİA*, XXXII, 93-94.

100 Muhammed b. Beşşar'ın bahsettiği diğer isimler Rey şehrinde Ebû Zûr'a, Buhâra'da Buhârî ve Semerkant'ta Dârimî'dir. Bk. İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, LVIII, 89; Zehebî, *Siyer*, XII, 564.

101 Zehebî, *Siyer*, XII, 563.

adında yer alan müsned kelimesi, merfu ve muttasıl hadis anlamındadır. Sahih kelimesi ise kitaba sadece sahih hadisler almayı amaçladığını ortaya koymaktadır.

Müslim'in *es-Sahih*'in telifinde Buhârî'nin etkisi altında kaldığı hep bilinen ve dile getirilen bir husus olmuştur. Hatta bu iki eserin telif tarihlerine bakıldığında bu durum daha net hale gelir. Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*'i Yahya b. Main (ö. 233) ve Ali b. el-Medîni'ye (ö. 234) inceletmiştir. Bu isimlerin vefat tarihlerine bakılırsa, *el-Câmiu's-sahih*'in 233 yılından önce tamamlandığı anlaşılır. Müslim ise, *es-Sahih*'i 235 yılında tasnife başlamıştır. Aradaki asgari iki yıl Müslim'in Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahih*'ini okuyup inceleme zamanı olmalıdır. Nitekim o da hocası Buhârî gibi, seçici davranarak, 300 bin hadis arasından tercih ettiği rivayetlerle *es-Sahih*'i meydana getirmiştir. Eserin telifi on beş yıl sürmüştür. Bu sürenin sonunda kitabını Ebû Zür'a er-Râzî'nin (ö. 264/877) incelemesine sunmuş, onun değerlendirmeleri doğrultusunda yeniden düzenlemiştir.

54 kitab ve 1329 bab'ı içeren *es-Sahih*, Müslim'le ilmi seyahatlerde on iki yıl birlikte bulunan muhaddis Ahmed b. Seleme'nin (ö. 286/899) belirttiğine göre tekrarlarıyla birlikte 12000 (bazılarına göre 8000), tekrarsız 4000, Wensinck'in (ö. 1358/1939) *Miftâhu künûzi's-sünne*'deki sayımına göre tekrarlarıyla birlikte 7581 ve İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) belirttiğine göre ise mükerrerleriyle birlikte 7275 hadis ihtiva etmektedir.¹⁰⁵

es-Sahih, konularına göre düzenlemiş bir eserdir. Ancak ihtisar düşüncesiyle ya da başka sebeplerle Müslim, kitaba bab başlıkları koymamıştır. Bugün elimizde bulunan matbu *Sahih-i Müslim*'lerin bab başlıkları daha sonra Nevevî (ö. 676/1277) tarafından konulmuş ve bu sayede konular birbirinden kesin

105 Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 556; Kandemir, "el-Câmiu's-sahih", *DİA*, VII, 124.

hatlarla ayrılmıştır.¹⁰⁶

Müslim, *es-Sahih*'in telifi esnasında kitabına aldığı veya almayıp bıraktığı her rivayete bir delile dayandığını belirtmiş, kitabının, kendisinden iki yüz sene sonra bile hadis yazacak olanların başlıca kaynağı olacağını ileri sürmüştür.¹⁰⁷

Sahih-i Müslim'in diğer birçok hadis eserinde bulunmayan bir takım hususiyetleri olduğu bilinmektedir:

Müslim, eserini kaynaklarının ve hocalarının yanında yazmıştır.¹⁰⁸ Buna mukabil Buhârî, "Basra'da aldığı bir hadisi Şam'da, Şam'da aldığı bir hadisi Mısır'da yazabildiğini" söylemiştir.¹⁰⁹ Bu durum Müslim'e, telif esnasında ve sonrasında hocalarına danışma, onlardan görüş alarak kitabını şekillendirme imkânı sağlamıştır.

Müslim, eda sîgalarına dikkat etmiş, حدثا lafzını sema ile aldığı hadislerde, أخبرنا lafzını ise kıraat yoluyla öğrendiği rivayetlerde kullanmıştır.¹¹⁰

Ravilerin kullandığı lafızlar arasındaki farklara önem vermiş, tek bir harfte meydana gelen ihtilafa bile değinmiştir.¹¹¹

Senetlerde sadece ismi veya künyesi verilen raviler yer aldığına değil, يعنى deyip ardından ravinin kimliğini anlamaya imkân veren açıklamalar eklemiş, ancak bu açıklamalarını hocalarına isnad etmekten kaçınarak, net bir biçimde kendisine izafe etmiştir. Birden fazla tarık verdiği zaman bu tarikleri veciz bir biçimde kısaca özetlemiştir.¹¹²

106 Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 556; Kandemir, "el-Câmiu's-sahih", *DİA*, VII, 124; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 61-62.

107 İbnu's-salah, *Sıyâne*, s. 67, 68.

108 Kandemir, "el-Câmiu's-sahih", *DİA*, VII, 125

109 Zehebî, *Siyer*, XII, 411.

110 İbnu's-salah, *Sıyâne*, s. 103; Bukâî, *en-Nüket*, II, 51; Mezîd, *Menâhic*, s. 283.

111 Cezâîrî, *Tevcihu'n-nazar*, II, 712.

112 Cezâîrî, *Tevcihu'n-nazar*, II, 713.

Sahih-i Müslim'in en önemli hususiyetlerinden biri başında yer alan Mukaddime'dir. Bu mukaddime aracılığıyla gerek Müslim'in usûl-i hadise dair birçok görüşü, gerekse *es-Sahih*'i telifi esnasında benimsediği ilkeler hakkında bilgi edinmek mümkün hale gelir. Bu yönüyle Mukaddime aslında en eski hadis usulü eserleri arasında da sayılabilir.

Mukaddime altı başlıktan meydana gelmiştir. Bu başlıklar şöyledir:

- 1) Yalancı ravileri terk ederek sika ravilerden nakletmenin gerekliliği,
- 2) Hadis uydurmanın şiddetle yasaklanması,
- 3) Her işitilene rivayetin yasaklanması,
- 4) Zayıf ve yalancı raviler ve onların rivayetlerine rağbet gösterenler,
- 5) İsnadın dinin gereği olması,
- 6) Mu'an'an hadislerle ihticacın sıhhati.

Müslim, Mukaddime'de bu konuları merfu hadislerin yanı sıra mevkuf ve maktu rivayetlerle de işlemiş, ancak Mukaddime haricinde kitabında mevkuf veya maktu' rivayete yer vermemiştir. Keza kitabında muallak olarak zikrettiği rivayetler 17 ile sınırlıdır, bunların da 1'i hariç geri kalanı yine kitabın içinde muttasıl senetlerle nakledilmiştir.¹¹³

Sahih-i Müslim'in en bariz özelliği, rivayetlerin muhtelif senetlerini bir arada görme imkânı vermesidir. Bu senetleri zikrederken önce son derece güvenilir hadis hafızlarının rivayetlerini, ardından güvenilirlik bakımından onları izleyenlerin rivayetlerini, en sonda da tenkide uğramış bazı ravilerin rivayetlerini verir. Böylece isnatları üçlü bir sınıflamaya tabi tutarak vermiş olur. Nitekim bu üçlü taksiminden Mukaddime'de de söz etmektedir.¹¹⁴

113 Kandemir, "el-Câmiu's-sahih", *DİA*, VII, 125.

114 Bk. Müslim, Mukaddime, s. 3-4. (Riyad 1419/1998, Dâru İbn Hazm)

Müslim'in *es-Sahih*'e sadece sahih rivayetleri almayı ilke edinmesinin yanı sıra en az iki ravisi olan meşhurlardan rivayette bulunduğu da ileri sürülmüştür.¹¹⁵ Ancak eserde bu iddianın aksini gösteren bazı ravilerden de rivayette bulunulmuştur.¹¹⁶

el-Câmi'i, Müslim'den bir çok talebe dinlemiş olsa da onu daha sonraki nesillere sadece iki talebesi Ebû İshâk Muhammed b. Süfyân en-Nisâbûrî (ö. 308/920) ile Ebû Muhammed Ahmed b. Ali el-Kalânîsî (ö. 384/994) nakledebilmiştir.

el-Kalânîsî rivâyeti, Ebû Ahmed Muhammed b. Yahyâ el-Eşkar (ö. ?), İbn Mâhân Abdülvehhâb b. İshâ b. Abdurrahman el-Fârisî (ö. 387/997) tarikiyle dört râviye ulaşmış, onların bu rivâyeti sayesinde sadece Mağrib'de yayılmıştır.

İbn Süfyan'ın rivâyeti ise, Ebû Ahmed Muhammed b. İshâ b. Amrûyâ el Culûdî (ö. 368/979), Abdülgâfir b. Muhammed el-Fârisî (ö. 448/1056), Ebû Abdullah Muhammed b. Fazl el-Furâvî (ö. 530/1136), Ebu'l-Kâsım Ebu'l-Feth Mansur b. Abdülmun'im el-Fuvârî (ö. 608/1212) ve Ebû İshâk İbrâhim b. Ömer el-Vâsıtî'den (ö. 664/1266) oluşan 6 kişilik bir senedle Müslim'in meşhur şârihi Nevevî'ye (ö. 676/1277) intikal etmiştir.¹¹⁷

Sahîh-i Müslim Kalküta, Bulak, Dehli, Leknev, Kahire ve İstanbul'da basılmıştır. Bunlardan en mutemed olanı, Muhammed Zihnî Efendi (ö. 1914) tarafından harekelenip 8 cilt halinde İstanbul Matbaa-i Âmire'de (1912'de) gerçekleştirilen neşridir. Daha sonra, Muhammed Fuâd Abdülbâkî (ö. 1388/1968) tarafından Wensinck'in (ö. 1939) *Concordance*'taki usulüne

115 İbnü'l-Mülakkin, *el-Mukni*', I, 80; Kâfiyeci, *el-Muhtasar*, s. 159; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, I, 135.

116 Örneğin Tarık b. Eşyem ve Adî b. Amîre el-Kindî kendilerinden sadece birer tabîinin hadis naklettiği sahabiler olup Müslim meşhur olmamalarına rağmen kendilerinden rivayette bulunmuştur. (Bk. Müslim, İman 37, İmare 30).

117 Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 556; Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh", DİA, VII, 124.

göre numaralanıp ilmî fihristler ilavesiyle beş cilt halinde bir başka neşri de Kahire'de (1375/1955) gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸

C. TİRMİZÎ ve SÜNENÎ

1. Tirmizî

Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî 210/825 yılında, Ceyhun nehrinin kuzeyinde, bugün Özbekistan topraklarında olan Tirmiz şehrinde doğmuştur.¹¹⁹ Sülemî nisbesi mensub olduğu arap kabilesi Benî Süleyym'den gelmektedir.

Tirmizî'nin ilim talebi için yolculuklarına h. 235/849 tarihinde başlamış, Horasan, Basra, Kûfe, Vâsıt, Bağdad, Mekke, Medine ve Rey şehirlerine gitmiştir. Dönemin önemli ilim merkezleri arasında sayılan Mısır ve Şam'a gitmediği istikametinde bir kanaat bulunmaktadır. Bu kanaatin oluşmasına sevk eden başlıca etken bu bölgenin Hişam b. Ammar vb. bazı hadisçilerinden doğrudan rivayette bulunmaması, bir vasıta ile onlardan hadis nakletmesi olmuştur. Hatta Ahmed b. Hanbel'den hadis semai olmamasından hareketle Tirmizî'nin Bağdad'a da girmediği düşünülmüş, nitekim Hatib Bağdâdî *Târîhu Bağdad*'da kendisinden söz etmemiştir. Ancak İbn Nukta Tirmizî'nin Bağdad'a geldiğini, burada el-Hasan b. es-Sabbah, Ahmed b. Menî', Muhammed b. İshak es-Sâğânî'den hadis aldığını belirtir. Bu durum Tirmizî'nin Ahmed b. Hanbel'in vefatından sonra Bağdad'a gelmiş olmasını düşündürmektedir. Tirmizî bu rihleden memleketi Tirmiz'e dönerken Buhârâ ve Nîsâbur şehirlerine de uğramış, Buhârî'den hadis öğrenmiştir. *Kütüb-i Sitte* imamlarından Müslim ve Ebû Dâvûd da Tirmizî'nin mülâki olduğu önemli kişiler arasında yer almışlardır.

118 Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh", DİA, VII, 126; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 67.

119 Sezgin, *Târîhu't-turâs*, I, 299. Ayrıca Tirmizî'nin doğum tarihi ve yeri konusunda kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. (bk., Koçkuzu, *Hadis Tarihi*, s. 318.)

Tirmizî'nin hocaları ve kendilerinden rivayette bulunduğu kişiler arasında Kuteybe b. Sa'îd es-Sakafî (ö. 240/854), Süveyd b. Nasr b. Süveyd el-Mervezî (ö. 240/854), Ali b. Hucr el-Mervezî (ö. 243/857), İbrâhim b. Abdullah b. Hâtim el-Herevî (ö. 244/858), İsmâil b. Musâ el-Fezârî es-Süddî (ö. 245/859) gibi meşhur âlimler de bulunmaktadır.¹²⁰

Talebeleri ve kendisinden hadis rivayet edenler arasında Mekhûl b. el-Fazl (ö. 318/930), Heysem b. Küleyb eş-Şâşî (ö. 335/946), Ebu'l-Abbâs el-Mehbûbî (ö. 346/957) gibi pek çok ünlü muhaddis vardır.¹²¹

Sünen olarak da anılan el-Cami' isimli eseri tetkik edildiğinde Tirmizî'nin sahih, hasen ve zayıf rivayetleri, hadislerdeki illetleri tanıma ve anlamadaki mahareti kolayca anlaşılmaktadır. Keza, cerh ta'dil ilimine vukûfiyeti de gözden kaçmamaktadır. Öte yandan Sünen'de rivayetlerin akabinde verdiği fikhî malumat Tirmizî'nin fıkıh bilgisinin derinliğini göstermeye kâfidir.

Tirmizî alanına hâkim bir ilim adamı kimliğinin yanı sıra, günah korkusu, zühd ve takvasıyla, Allah korkusundan ötürü çokça ağlamasıyla da anılmıştır. Hatta ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmesi çokça ağlamasına bağlanmıştır.

Tirmizî'nin hadis ilmine vukûfiyetini en güzel biçimde ortaya koyan ifade, dönemin başlıca hadis âlimi olan İmam Buhârî'nin ona: "Aslında benim senden faydalandıkların, senin benden faydalandıklarından daha çoktur" demesidir. Aralarında Mizzi, İbnü'l-Esîr, Zehebi, İbn Kesir gibi isimlerin olduğu birçok ilim adamı Tirmizî'den hafız, imam, sika unvan ve mertebeleri ile söz etmiştir. İbn Hazm'ın Tirmizî'yi tanımaması ve "meçhul" olduğunu söylemesi, Endülüs gibi uzak bir bölgede bulunması ile açıklanabilir. Nitekim bu değerlendirme hiç kimse tarafından

120 Zehebî, *Siyer*, XIII, 271; Şahâta, *Miftâhü's-sünne*, s. 35; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 71.

121 Ebû Şehbe, *et-Ta'rîf*, s. 113.

Tirmizî için bir kusur olarak addedilmemiş, İbn Hazm'ın bilgi eksikliği olarak görülmüştür.

Tirmizi *es-Sünenü't-Tirmizî* adıyla meşhur eserinin yanı sıra *el-İleu'l-kebîr* olarak bilinen ilel eseri ve *eş-Şemâil* gibi çok değerli eserler telif etmiştir. Bu eserlerin herbiri günümüze değin ulaşmıştır ve matbudur. Öte yandan günümüze ulaştığı bilinmeyen *Kitabu't-târih*, *Kitabu'z-zühd*, *el-Esmâ ve'l-künâ* adlarında, eserleri olduğu da rivayet edilmiştir.

13 Recep 279 (9 Ekim 892) Pazartesi günü 70 yaşında Tirmiz'de vefat etmiştir.¹²²

Tirmizî'nin yaptığı ilim yolculuğu şu harita ile de ifade edilebilir.¹²³

122 İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 11; Zehebî, *Siyer*, XII, 277; a. mlf., *Tezkire*, I, 635; Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisin*, s. 198; Şahâta, *Miftâhü's-sünne*, s. 36; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 71.

123 Harita, Şevkî Ebû Halil'in *Atlasu'l-hadîsi'n-Nebevî* adlı eserinden alınmıştır. Bk. a.g.e. s. 14.

ulaşamayan birçok rivayete dair ipuçları içermesi sebebiyle önem arz eden bir eserdir.

Eserin adında yer alan “ma’rifetu’s-sahih ve’l-ma’lul” ibaresi, Sahihayn’dan farklı olarak sadece sahih hadis ihtiva etmediğini, illetli hadislerle de yer verildiğini ortaya koyar. Nitekim musannif her bir rivayetten sonra bu rivayetlerin sıhhat dereceleri hakkında mutlaka bilgi vermiştir. Bu yönüyle de Sünen-i Tirmizî oldukça faydalı bir eser olarak kabul edilmiştir. Zira bu nitelikte başka bir hadis eseri bulunmamaktadır. Sıhhat durumu hakkında bilgi verdiği hadisler sahih değil ise, zayıflık ve illetin nedenini de mutlaka izah etmiştir. Zayıflık nedeni isnatta yer alan bir ravi ise bu ravinin neden cerh edildiğini, kimler tarafından cerh edildiğini söylemiştir. Zaman zaman hocası Buhari’nin bazı raviler hakkındaki değerlendirmelerini, kendisinin o ravi hakkında Buhari’ye sorduğu soruları aktarmıştır.

Eserin adında yer alan “ve ma aleyhi’l-amel” ibaresi sünen’in yazılış nedenini ortaya koyan bir ibare görünümündedir. Bir başka deyişle Tirmizi, fakihlerin amel ettikleri rivayetleri cem’ etmek üzere bu eseri kaleme almıştır. Bu nedenle de her bir rivayetten sonra o rivayetle kimlerin amel ettiği bilgisini de verir. Bu yönüyle bir fıkıh kitabına benzemektedir ki, nedenle olsa gerek, cami nitelikli olmasına rağmen “Sünen” adıyla meşhur olmuştur. Sünen olarak adlandırılmasının bir nedeni de cami’ olduğu halde diğer cami’ler gibi “iman, ilim” vb. kitaplarla değil, sünenler gibi “taharet” konularıyla başlamasıdır.

Daha çok sahih hadisler olmak üzere zayıf olduğu belirtilmek sûretiyle az da olsa hasen ve zayıf hadisleri de ihtiva eden *Sünen*, herkesin kolayca yararlanabildiği bir eser olması itibarıyla bazı ilim adamlarınca *Kütüb-i Sitte* arasında üçüncü sırada gösterilmiştir.¹²⁶

126 Katip Çelebi, a. g. e., I, 559; Ebû Şehbe, *et-Ta’rif*, s. 120.

46 kitab ve 2494 bابتan oluşan eser, Ahmed Muhammed Şâkir'in neşrine göre 3956 hadis ve *Tuhfetü'l-ahvezî* ile birlikteki baskıya göre ise 4051 hadis ihtiva etmektedir.¹²⁷

Telifi tamamlandıktan sonra Hicâz, Irak ve Horasan âlimlerine sunularak hepsinin övgü ve takdirini kazanan eser, tertibinin güzelliği, tekrar edilen hadislerin azlığı ve bir takım hadis istılahlarını açıklamasıyla muhaddisler tarafından makbul görülmüştür. Bab başlıklarının tanziminde hocası Buhârî'yi takip ettiği ifade edilmektedir.¹²⁸

Tirmizî'nin *Sünen*'ini pek çok kimsenin rivâyet etmesine rağmen, altı kişi eserin râvisi olarak bilinmektedir. Bunlardan da sadece Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ahmed el-Mehbûbî'nin (ö. 346/957) nüshası sonraki nesillere şu iki tarikten intikal etmiştir.

a) Bu nüsha el-Mehbûbî, Ebû Ali el-Mervezî (ö. 391/1001), İbn Zehv el-Harrâ (ö. 438/1046) ve İbnü't-Tuyûrî (ö. 500/1107) tarikıyla Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye (ö. 543/1148) kadar gelmiştir.

b) Yine aynı nüsha el-Mehbûbî, Cerrâhî (ö. 412/1021), Ezdî (ö. 487/1094), Ebu'l-Feth el-Kerûhî (ö. 548/1153) tarikıyla İbn Asâkir'e (ö. 571/1175) kadar gelmiştir.¹²⁹

İstanbul Kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunan *Sünen*, 1292/1875'de Bulak, 1350/1931-1352/1933, 1356/1937 ve 1382/1962'de Kahire, 1293/1876, 1310/1982 ve 1317/1899'da Lucknow, 1269/1852, 1270/1853, 1302/1884 ve 1325/1907'de Dehli,

127 Çakan, "el-Câmiu's-sahîh", DİA, VII, 129; a. mlf., *Hadîs Edebiyatı*, s. 72.

128 Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 559; Şahâta, *Miftâhü's-sünne*, s. 36; Çakan, "el-Câmiu's-sahîh", DİA, VII, 130; a. mlf., *Hadîs Edebiyatı*, s. 73-76.

129 Çakan, "el-Câmiu's-sahîh", DİA, VII, 130; a. mlf., *Hadîs Edebiyatı*, s. 76-77.

1384/1964-1387/1967'de Medine'de ve Humus'ta çeşitli şekillerde birçok defa basılmıştır.¹³⁰

D. EBÛ DÂVÛD ve SÛNEN'İ

1. Ebû Dâvûd

Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, 202/817'de Sicistân'da doğmuş, daha çok künyesiyle meşhur olmuştur.¹³¹

Küçük yaşlarında Sicistan'da başlayan ilk tahsilinden sonra 18 yaşında, 220 yılında rihleye başlamış, ilk önce Irak'a, ardından Şam, Mısır ve Hicaz'a gitmiştir. Daha sonra tekrar Irak ve Horasan'a gittiği, bu yolculukları sırasında beş yüz bin hadis yazdığı nakledilmektedir. En son Basra'ya yerleşen Ebu Dâvûd, ölünceye değin Basra'da ikamet etmiştir.

Ebu Dâvûd hadis ilminin yanı sıra cerh ve ta'dil, rical ve fıkıh sahalarında da devrinin önde gelen ilim adamlarından biri olarak tanınmıştır. Nitekim Zehebî, onun hadis sahasında olduğu gibi fıkıhta da üstad olduğunun en önemli alametinin *Sünen*'i olduğuna dikkat çekmektedir. Öte yandan Zehebî'nin bir diğer tesbitine göre Ebu Dâvûd, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) seçkin talebelerinden biri idi.¹³² Zehebî'nin bu tespiti Ebu Dâvûd'un hadis ve fıkıh alanındaki bakış açısını anlamak için yeterlidir. Ahmed b. Hanbel'den sonra ehl-i hadis çizgisinin başlıca mümessili olarak Ebu Dâvûd'un ismi rahatlıkla zikredilebilir. Nitekim onun *Sünen*'i telif amacı da fıkıhın kaynağı olarak hadise dikkat çekmek, mümkün olduğunca her bir fikhî meseleyi hadisle çözüme kavuşturmaya çalışmaktır. Hatta bu yönüyle *Sünen*'in "ehl-i rey" düşüncesine karşı

130 Kettânî, *Hadîs Literatürü*, s. 4 (4. dipnot); Çakan, "el-Câmiu's-sahîh", *DİA*, VII, 131; a. mlf., *Hadîs Edebiyatı*, s. 77-78.

131 Ebû Dâvûd'un tam adı kaynaklarda değişik şekilde verilmektedir. (bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 203-204; a. mlf., *Tezkire*, I, 591.)

132 Zehebi, *Siyer*, XIII, 215.

çıkış amacıyla yazıldığı da ileri sürülmüş, bu amaçla kaleme alınan sünen edebiyatının başlangıcı olarak Sünen-i Ebî Dâvûd gösterilmiştir.¹³³

Ahmed b. Hanbel'in yanı sıra, Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 227/842), Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/847) ve Kuteybe b. Sa'îd (ö. 240/854) gibi devrin meşhur muhaddislerinden hadis tahsil etmiştir.¹³⁴ Kendisinden de *Kütüb-i Sitte* imamlarından Tirmizî ve Nesâî'nin yanı sıra, Ebû 'Avane (ö. 316/928), Ebû Sa'îd'l-A'râbî (ö. 340/951) ve Ebû Ali el-Lü'lûî (ö. 333/944) gibi önemli şahsiyetler rivâyette bulunmuştur.¹³⁵

Devrinin ilim adamları Ebu Dâvûd'u öven pek çok söz söylemişlerdir. “Demiri işlemek Dâvûd (as) için nasıl kolaylaştırıldıysa, hadis ilmi de Ebu Dâvûd için öyle kolaylaştırılmıştır” sözü bir darb-ı mesel haline gelmiştir. Keza *Sünen-i Ebî Dâvûd* telif edildikten sonra “tabi olunan, muhalefet edilmeyen önemli bir dayanak” olarak vasedilmiştir. Ebu Dâvûd, birçok ilim adamı tarafından “hafız ve imam” ünvanıyla anılmıştır.¹³⁶

İlmiyle amel eden âlimlerden olduğu özellikle vurgulanan Ebû Dâvûd, *Sünen*'inden başka *el-Merâsîl* ve *Kitabü'z-zühâd*, Ahmed b. Hanbel'e sorduğu soruları içeren *el-Mesâil*, Âcurrî'nin kendisine sorduğu sorulara verdiği cevapları ihtiva eden *İcâbât*, *Sünen*'in vasıflarını Mekke halkına anlattığı *Risâle ilâ ehl-i Mekke* gibi önemli eserler telif etmiştir.

275/888'de 73 yaşında Basra'da vefat etmiştir.¹³⁷

133 Sünenlerin ehl-i rey taraftarlarına reaksiyon olarak kaleme alındığına dair bk. Özpinar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s. 199 vd. Ebu Davud'un bu hususta bir başlangıç olduğuna dair Hattâbî, *Meâlimu's-sünen*, I, 8.

134 Zehebî, *Siyer*, XIII, 204-205; Şahâta, *Miftâhü's-sünne*, s. 33-34; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 81.

135 Ebû Şehbe, *et-Ta'rîf*, s. 99.

136 Zehebî, *Siyer*, XIII, 211-213.

137 Zehebî, *Siyer*, XIII, 221; a, mlf., *Tezkire*, I, 593; Sıddîkî, *Hadis*

Ebû Dâvûd'un yaptığı ilim yolculuğu şu harita ile de ifade edilebilir.¹³⁸

2. Sünen'i

Dünyanın birçok bölgesinde âlimlerce kabul gören Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i, musannifin kendi ifadesiyle 500 bin hadis arasından seçilip üzerinde 12 yıl çalışarak meydana getirilmiştir.¹³⁹

es-Sünen ahkâm hadislerinin derlendiği ilk kapsamlı çalışma olarak anılabilir. Hattâbî *Sünen-i Ebî Dâvûd*'un daha

Edebiyatı, s. 102; Kandemir, "Ebû Dâvûd es-Sicistânî", *DİA*, X, 120.

138 Harita, Şevkî Ebû Halil'in *Atlasu'l-hadîsi'n-Nebevî* adlı eserinden alınmıştır. Bk. a.g.e. s. 13.

139 Hâzîmî, *Şurûtu'l-hamse*, s. 68; Zehebî, *Siyer*, XIII, 209; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1004; Sıddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 100; Çakan, *Anahatlarıyla Hadîs*, s. 127. Ayrıca bk., Sahr, "Hadîs", CD programı, Ebû Dâvûd'un tercüme hali.

önce örneği bulunmayan, daha sonra da benzeri yazılamamış bir eser olduğunu ifade eder.¹⁴⁰

Fakihlerin delil olarak kullandıkları ahkâm hadislerini bir arada toplamak gayesiyle telif edilen *es-Sünen*, sahih, hasen, leyyin ve amel edilebilir hadislerden oluşan 40 kitab ve 1889 bab içinde toplam 4800 hadis ihtiva etmektedir.¹⁴¹

Ebü Dâvûd, *Sünen*'in özelliklerini Mekke halkına yazdığı *Risale*'sinde detaylı olarak anlatmıştır. Mümkün olduğunca çok sayıda ahkâm hadisi derlemeyi hedeflediği görünen bu eserinde, bu yaklaşımın tabii uzantısı olarak sahih hadislerin yanı sıra hasen ve zayıf hadislere de yer verir. Kendisinin ifade ettiği üzere “salih” olan rivayetlerde herhangi bir açıklama yapmamış, diğer rivayetlerin zayıflığını beyan etmiştir. Ebu Dâvûd'un salih kabul ettiği hadisler “ihticaca veya i'tibara” elverişli rivayetlerdir. Bu durumda musannifin sustuğu hadisler sadece sahih hadisler değildir. Hasen ve itibara elverişli zayıf hadislerde de bir izah yapmamıştır. Ancak çok zayıf bulunduğu, makbul addetmediği hadislerde zayıflığı beyan etmiş, hatta zayıflık çeşidinden de söz etmeyi ihmal etmemiştir.

Şu var ki bazı ilim adamları, Ebu Dâvûd'un susup bir beyanda bulunmadığı birkaç münker/çok zayıf rivayet olduğunu da söylemişlerdir. Bu tenkide karşılık, bu çok zayıf rivayetlerinin zayıflığının pek aşikâr olduğu, bu nedenle bunları izaha ihtiyaç hissetmediği yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır.¹⁴²

Sünen-i Ebî Dâvûd, ziyade içeren rivayetler haricinde tekrarlara yer verilmeyen bir hadis eseridir. Bu açıdan incelendiğinde muhtevasının epey zengin olduğunu söyleyebiliriz. Zira cami nitelikli *Sahih-i Buhârî*'de tekrarsız

140 Hattabi, *Meâlimu's-sünen*, I, 8.

141 Zehebî, *Siyer*, XIII, 210; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1004; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 82, 89.

142 Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. İbrâhim el-Lâhim, *Şerhu İhtisari Ulûmi'l-hadis*, s. 98 (Şamile programı içinde).

hadis sayısı 3000 civarında iken, sadece ahkâm hadisi ihtiva eden ve pek az tekrarı olan Ebu Dâvûd'da 4800 hadis yer alması bu zengin muhtevanın önemli bir sayısal göstergesidir.

Kendisinden önce ve sonrakilerden kimsenin derlemediği hadisleri ihtiva eden bu kıymetli eser bize Ebû Dâvûd'un talebelerinden Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr el-Lü'lûî (ö. 333/944), Ebû Bekir Muhammed b. Bekir et-Temmâr (ö. 346/957), Ebû Sa'îd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-A'râbî (ö. 340/951), Ebü'l-Hasan Ali b. Hasan el-'Abd el-Ensârî (ö. 328/940), Ebû Usâme Muhammed b. Abdulmelik er-Ruâsî (ö. ?), Ebû Sâlim Muhammed b. Sa'îd el-Culûdî (ö. ?) ve Ebû Amr Ahmed b. Ali b. Hasan el-Basrî (ö. ?) den ibaret 7 kişinin rivâyeti ile intikal etmiştir. Bunlardan el-Lü'lûî rivâyeti en sahih ve yaygın olanıdır.¹⁴³

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i 1280/1863'de Kahire, 1283/1866'de Dehlî, 1256/1840 ve 1306/1888'de Lucknow, 1231/1903'de Haydarâbât, 1354/1935'de Mısır'da ve birkaç defa da Haleb'de basılmıştır.¹⁴⁴

143 Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 89; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 231-232.

144 Kettânî, *Hadîs Literatürü*, s. 4-5 (3. dipnot); Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 90.

E. NESÂÎ ve SÜNEN'İ

1. Nesâî

Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali en-Nesâî Çoğunluğun görüşüne göre 214/829 tarihinde Horasan'ın Nesâ şehrinde dünyaya gelmiştir.¹⁴⁵

14-15 yaşlarında h. 230 yılında önce Belh şehrinin köylerinden olan Bağlan'a, hocası Kuteybe b. Said'e (ö. 240/854) giderek ilim yolculuğuna başlamıştır. Akabinde Bağdad, Basra ve Kûfe'yi içine alan Irak bölgesine, Hicâz'a, Harran, Musul ve çevresini kapsayan el-Cezire'ye, Mısır ve Şam gibi merkezlere seyahatlerde bulunmuştur. Buralarda İshâk b. Râhuye (ö. 238/852) ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/888) gibi şöhretli muhaddislerden hadis tahsil etmiştir.¹⁴⁶ Kendisiden de Ebu'l-Kâsım et-Taberânî (ö. 360/971), Ebû Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933) ve Ebû Bekir Ahmed b. İshâk es-Sünnî (ö. 364/974) gibi muhaddisler hadis rivâyet etmiştir.¹⁴⁷ Son olarak gittiği Mısır'ı ikametgâh edinmiş, uzun yıllar Mısır'da kalmıştır.

Nesâî hadis ilminin yanı sıra, cerh ve ta'dil, ilel ve fıkıh alanlarında da uzman bir ilim adamı olarak bilinmiştir. Devrinin birçok ilim adamı tarafından "imam" ünvanıyla anılmıştır. Darekutni, onun kendi asrında Mısır'ın hadis ve rical ilimlerini en iyi bilen fakihî olduğunu söylemiştir.¹⁴⁸

Zehebi, h. III. asırda hafız ünvanına en layık kişinin Nesâî olduğu kanaatindedir. Zehebî'ye göre Nesâî, ilel ve rical konusundaki uzmanlığı Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî'den daha iyidir. Bu alanlarda Buhârî ve Ebû Zûr'a düzeyinde bir ilim adamıdır.¹⁴⁹

145 Zehebî, *Siyer*, XIV, 125; Mübârekfûrî, *Sîretü'l-Buhârî*, s. 421.

146 Zehebî, *Siyer*, XIV, 125; Ebû Şehbe, *et-Ta'rif*, s. 125.

147 Ebû Şehbe, *et-Ta'rif*, s. 125.

148 İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, LXXI, 176.

149 Zehebî, *Siyer*, XIV, 133.

Nesâî de diğer birçok ilim adamı gibi hayatında bir mihne süreci yaşamıştır. Mısır'dan Şam'a geldiği zaman Şam halkının Muâviye taraftarlığını ve Hz. Ali'den uzak bir tutum içinde olduklarını görünce “*Hasâisu Ali*” adında bir eser telif ederek Hz. Ali'nin faziletlerini anlatmış, daha sonra Şiilikle itham edilmemek adına bu esere diğer sahabilerin faziletlerini de eklemek suretiyle eserini genişletmiştir. Kitaba muttali olan Şam halkı kendisine Muâviye hakkında bazı sorular sorulmuş, ondan Muâviye'nin fazileti ve Hz. Ali'ye üstünlüğü hakkında rivayette bulunması istenmişlerdir. Ancak Nesâî, Muâviye hakkında “Allah onun karnını doyurmasın” anlamındaki hadisten başka bir şey bilmediğini söyleyince Muâviye taraftarları tarafından mescit içinde dövülerek dışarı atılmıştır. Akabinde Nesâî bölgeyi terk ederek Mekke'ye doğru yola çıkmış, bir rivayete göre Mekke'de bir rivayete göre yol üzerinde Kudüs yakınlarında Remle'de vefat etmiştir.¹⁵⁰

es-Sünenü's-suğrâ ve Hasâisu 'Ali'nin yanı sıra Nesâî, ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn, 'Amelü'l-yeum ve'l-leyle, et-Tefsir, el-Künâ, Tesmiyetu fukahâi'l-emsâr gibi eserler de telif etmiştir.

Nesâî'nin yaptığı ilim yolculuğu şu harita ile de ifade edilebilir.¹⁵¹

150 İbn Asakir, *Tarihu Dımaşk*, LXXI, 173-174; Zehebi, *Tarihu'l-İslam*, VII, 59. Mübârekfûrî, *Sîretü'l-Buhârî*, s. 422-423. Ayrıca Nesâî'nin 13 Sefer 303 (28 Ağustos 915)'de Pazartesi günü Filistin'de vefat ettiğini söyleyenler de olmuştur. (bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 133.

151 Harita, Şevkî Ebû Halil'in *Atlasu'l-hadîsi'n-Nebevî* adlı eserinden alınmıştır. Bk. a.g.e. s. 15.

2. Sünen'i

Nesâî'nin es-Sünen ismini taşıyan iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri Nesâî'nin önce kaleme aldığı es-Sünenü'l-kübrâ'dır. Kütüb-i Sitte'den addedilen ve Sünen-i Nesâî denilince herkesin kastettiği eseri ise es-Sünenü's-suğra veya diğer adıyla el-Müctebâ'dır. Genel kabule göre el-Müctebâ, es-Sünenü'l-kübrâ'nın muhtasarıdır. İbnü'l-Esir'in rivayet ettiğine göre bir emir tarafından Nesâî'ye, es-Sünenü'l-kübrâ'nın tamamının sahih hadislerden meydana gelip gelmediği sorulunca Nesâî, eserde zayıf hadisler de bulunduğunu söylemiş, bunun üzerine emir ondan sahih hadislerden oluşan bir sünen yazmasını talep etmiştir. Bunun akabinde de Nesâî, el-Müctebâ adını verdiği es-Sünen'i tasnif etmiştir.¹⁵²

152 İbnü'l-Esir, Cami'u'l-usûl, I, 197.

Zehebi'ye göre ise, *es-Sünenü'l-kübrâ*'dan seçmeler yaparak *el-Müctebâ*'yı telif eden kişi Nesâî değil, talebesi ve ravisi İbnü's-Sünnî olarak bilnen Ebû Bekir Ahmed b. İshâk'tır (ö. 364/974).¹⁵³

el-Müctebâ adlı *es-Sünen* 51 kitab ve yaklaşık 2400 bab içinde toplam 5761 hadisi içerir. Sünenler içinde zayıf hadis ve cerh edilmiş râviden rivâyetin en az bulunduğu eserdir. Nesâî'nin rical konusunda şartlarının Müslim'den ağır olduğu, Buhârî düzeyinde şartlar benimsediği ileri sürülmüştür. Ahkâm konularında merfû ve muttasıl hadislerden meydana gelmiştir. Çok az sayıda mevkuf ve maktu rivayet ihtiva eder. Kendi şartlarına uymayan hadis naklettiği zaman rivayetini illetini açıklamıştır.¹⁵⁴

Kitapta çok sayıda hadis tekrarı bulunmaktadır. Bu tekrarlar hadisler arasındaki çok küçük rivâyet farklarını bile göstermeye yöneliktir. Rivayet farklılıkları karşısında hadisi tamamen tekrarlamak suretiyle göstererek ilmî ciddiyet ve hassasiyetini ortaya koyan musannif, Goldziher (ö. 1921) tarafından "Küçük işlerle uğraşan kişi" ya da "Ayrıntılarla uğraşan kişi" diye tenkit edilmiştir.¹⁵⁵

Sünen'de, ihtilaflı konular için yer yer "nev" kelimesiyle alt başlıklar açılmıştır.¹⁵⁶

Sünen daha sonraki nesillere İbnü's-Sünnî rivâyetiyle intikal etmiştir.¹⁵⁷

Hadis kitaplarının ikinci tabakasına mensup olan Nesâî'nin *Sünen*'i, 1256/1840, 1315/1897 ve 1320/1902'de

153 Zehebi, *Siyer*, XIV, 131.

154 Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1006; Kannûcî, *el-Hıttâ*, s. 396; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, s. 409-410; Şahâta, *Miftâhü's-sünne*, s. 38; Mübârekfûrî, *Sîretü'l-Buhârî*, s. 423; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 92; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 244.

155 Sıddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 108.

156 Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 93.

157 Kettânî, *Hadîs Literatürü*, s. 4.

Dehli, 1276/1859'da Bulak ve 1312/1894'de Kahire'de basılmıştır. Ayrıca Şeyh Hasan Muhammed el-Mes'udî'nin (ö. ?) kontrolünde 8 cilt halindeki Kahire baskısı, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Zehrû'r-rübâ ale'l-Müctebâ'* adlı şerhî ve Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî'nin (ö. 1136/1724) haşiyesini ihtiva eden baskısı muteber baskılarındanır.¹⁵⁸

F. İBN MÂCE ve SÜNENİ

1. İbn Mâce

Babasına verilen İbn Mâce lakabı ile bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid b. Abdullah b. Mâce 209/824 yılında Kazvin'de doğmuştur.¹⁵⁹

İbn Mâce tahsil hayatına Kazvin şehrinde hocası ali b. Muhammed et-Tanâfisî ile başlamıştır. Hocası h. 223 yılında vefat edinceye değin İbn Mâce tahsilini Kazvin şehrinde sürdürmüştür. Hocasının vefatından sonra diğer muhaddisler gibi rihle yapmıştır. İbn Mâce'nin rihle yaptığı bölgeler Horasan, Rey, Basra, Kûfe, Hicâz, Suriye ve Mısır'dır.¹⁶⁰

Cubbâre b. Muğalles (ö. ?), İbrâhim b. Münzir (ö. 236/850), İbn Nümejr (ö. 299/912), Hişâm b. 'Ammâr (ö. 245/859) ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/849) gibi muhaddislerden hadis tahsil etmiştir.¹⁶¹ Kendisiden de Ebu'l-Hasan Ali b. İbrâhim b. Seleme el-Kettân (ö. 345/956) ve Muhammed b. İsâ el-Abherî (ö. ?) gibi ünlü muhaddisler rivâyette bulunmuştur.¹⁶²

İbn Mâce hadis ilminin yanı sıra tefsir, fıkıh ve tarih alanlarındaki uzmanlığıyla da meşhurdur. Birçok ilim adamı tarafından sika ve hafız unvanlarıyla anılmıştır.

158 Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 93.

159 İbnu'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 25; Zehebî, *Siyer*, XIII, 277.

160 Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisin*, s. 202; Sıddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 110; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 94; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 246.

161 Zehebî, *Siyer*, XIII, 277-278; Dihlevî, *a. g. e.*, s. 202.

162 Kannûcî, *el-Hıttâ*, s. 461; Ebû Şehbe, *et-Ta'rif*, s. 133.

Sünen'inden başka *Kitâbu't-Tefsîr* ve *Kitâbu't-Târîh* adlı eserleriyle de tanınan İbn Mâce,¹⁶³ 273/886 yılı, 7 Ramazan Pazartesi günü 63 yaşında iken vefat etmiştir.¹⁶⁴

İbn Mâce'nin yaptığı ilim yolculuğu şu harita ile de ifade edilebilir.¹⁶⁵

2. *Sünen*'i

Büyük çoğunluğu sahih hadislerden oluşan ve devrin en meşhur münekkidi Ebû Zür'a er-Râzi'nin (ö. 264/867) övgü ve takdirine mazhar olan *Sünen*, az da olsa bazı zayıf hadisleri

¹⁶³ Ancak bu iki eser bize ulaşabilmiş değildir.

¹⁶⁴ Zehebî, *Siyer*, XIII, 279; Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisin*, s. 202; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 94.

¹⁶⁵ Harita, Şevkî Ebû Halil'in *Atlasu'l-hadîsi'n-Nebevî* adlı eserinden alınmıştır. Bk. a.g.e. s. 16.

de ihtiva etmektedir.¹⁶⁶

es-Sünen, 37 kitab, 1515 bab ve 4341 hadisten oluşmaktadır.¹⁶⁷ Bu hadislerden 3002'si diğer beş kitabın bazılarında yer alırken, geriye kalanlarından 428'i sahih, 199'u hasen, 613'ü zayıf ve 99'u münker olmak üzere toplam 1399 hadis sadece İbn Mâce'de (zevaid olarak) bulunmaktadır.¹⁶⁸

Sünen-i İbn Mâce, ahkâm hadislerinden meydana gelen bir eser olmakla birlikte zühd ve tefsir konularını da ihtiva etmektedir. İhtiva ettiği hadisler merfu ve muttasıldır. Çok az sayıda mürsel hadis ihtiva eder. Ancak eserinde sıhhat şartı aramamıştır. Bu nedenle zayıf ve münker hadisler de içerir. Şu var ki diğer Kütübü sitte musanniflerinden farklı olarak zayıf rivayetlerinin durumunu açıklamamıştır.

İbn Mâce'nin Sünen'inin en mühim ve kendine has meziyeti başında bir Mukaddime bulunmasıdır. Bu Mukaddime, sünnete bağlılık, hadis uydurmanın vebali, kadere iman, sahabenin faziletleri gibi h. 3. asrın siyasi, ilmi ve itikadi tartışmaları ile ilgili konular içerir.

Sünen'in *Kütüb-i Sitte* içerisindeki yeri de tertibinin mükemmel oluşu olarak izah edilmektedir.

Sünen, İbn Mâce'nin önde gelen talebelerinden Ebu'l-Hasan el-Kettânî'nin (ö. 345/956) rivâyetiyle sonraki nesillere intikal etmiştir.¹⁶⁹

İbn Mâce'nin *Sünen*'i, Dehli (1233/1818, 1273/1856, 1307/1889 1323/1905'te), Lahor (1311/1893'te) ve Kahire'de (1313/1895'te) basılmıştır. Ayrıca Muhammed Fuâd Abdülbâkî (ö. 1388/1968) tarafından hazırlanıp Mısır'da

166 Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisin*, s. 201; Siddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 110; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 95.

167 Kannûcî, *el-Hıttâ*, s. 399 (5. dipnot).

168 Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisin*, s. 202; Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 94.

169 Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 96.

(1372/1952'de) basılan iki cilt halindeki neşri, kitab ve bab numaralarında *Concordance*'e uygun, metni harekeli ve bazı dipnot açıklamasına sahip olan modern bir baskıdır.¹⁷⁰

VII. KÜTÜB-İ SİTTE'NİN ŞARTLARI

Kütüb-i Sitte'nin şartları, musannifleri tarafından her hangi bir sözlü ifade ile açıklanmamış, daha sonraki muhaddisler tarafından bu eserler üzerinde yapılan tetkik ve incelemeler sonucu ortaya konulmuştur.¹⁷¹ Hadis ilmi açısından oldukça önem taşıyan bu şartların bazıları, *Kütüb-i Sitte* musannifleri tarafından müşterek prensip olarak uygulanırken, diğer bazıları da her bir musannifin kendine mahsus bir prensibi şeklinde tezahür etmemektedir. Dolayısıyla bu şartları umumî ve hususî şartlar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

A. UMUMÎ ŞARTLAR

Bir hadisin sahih olabilmesi için bütün muhaddisler tarafından müşterek kabul edilen bir takım temel şartlar olup, *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin de eserlerinde yer verdikleri hadislerde bu temel prensiplere uydukları gözükmemektedir.¹⁷² Sahih hadisin tarifinde zikredilen vasıflardan oluşan bu şartlar şöylece sıralanabilir:

1. Râvinin müslüman olması. Müslüman olmayan kimsenin rivâyeti alınmaz.

2. Âkil olması. Mümeyyiz olmayan çocuk veya mecnunun rivâyeti alınmaz.

2. Doğru sözlü olması. Yalancı olarak bilinen kimsenin rivâyeti alınmaz.

170 Kettânî, *Hadîs Literatürü*, s. 5 (6. dipnot); Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, s. 96.

171 İbnü'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 17; Canan, "Kütüb-i Sitte Şartları", *İİFD*, s. 105.

172 Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 176.

4. Meşhur olması. Yani kendisinden en az iki kişinin hadis almış olması veya cerh edilmemiş olması.

5. Müdellis olmaması. Hadisin senedindeki veya metnindeki herhangi bir kusuru gizleyen râvinin rivâyeti kabul edilmez.

6. Takva ehli olması. Fâsıkın rivâyeti alınmaz.

7. İtikadının düzgün olması. Sapık inanç sahibinin rivâyeti kabul edilmez.

8. Ehl-i mürüvvet olması. Yani insanî yönü ve ahlâkî durumu iyi olmalıdır.

9. Zabtının tam olması. Yani yazdıklarına ve ezberlediklerine hâkim olması.

10. Senedin muttasıl olması. Yani naklettiği hadisin senedinde kopukluk olmamalıdır.

11. Hadis bir başka sahih hadis veya ayete muhalif olmamalıdır.

12. Hadisin muallel olmaması. Yani hadis, dış görünüşü itibariyle sahih görünse bile ancak konunun uzmanlarınca fark edilebilecek gizli bir kusur taşımamalıdır.¹⁷³

B. HUSUSÎ ŞARTLAR

Kütüb-i Sitte'nin hususî şartları derken, onların tamamen birbirlerinden ayrı kendilerine has değişik şartlarının olması söz konusu değildir. Zaten böyle bir durum da mevcut değildir. Sadece onların aralarındaki küçük farkları kısaca açıklamak söz konusudur. Bu itibarla onların değindikleri temel prensipleri esas alarak bunları *Sahîhayn* ve *Sünen* şartları olarak ikiye ayırmak mümkündür.

1. Sahîhayn'ın Şartları

Sahih hadisleri seçme konusunda son derece titiz

173 Hâzîmî, *Şurûtu'l-hamse*, s. 52-56; Çakan *Hadis Usûlü*, s. 77-78, 122; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 176; a. mlf. "Kütüb-i Sitte Şartları", *İİFD*, s. 106.

davranmasıyla bilinen Buhârî ve Müslim, yukarıda belirtilen müşterek şartların yanı sıra, hadisin kendilerine ta meşhur sahabeye varıncaya kadar “sika” olduğunda hiç ihtilaf olmayan râviler tarafından muttasıl bir senedle intikal etmesini şart koşmuşlardır.¹⁷⁴ Ayrıca Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014) *el-Medhal* adlı kitabında hadisin Hz. Peygamber’den kendilerine kadar en az iki sika râvi tarafından intikal ettirilmesini Buhârî ve Müslim’in *Sahih*’lerinde şart koştuğunu ileri sürmüştür. Ancak bu görüş gerçeğe pek uymadığı için diğer muhaddisler tarafından tenkide tâbi tutularak kabul edilmemiştir.¹⁷⁵

Buhârî ile Müslim râvilerin adalet ve zabt yönünden mükemmel olmalarını aramakta müttelik olsalar da râvinin hocası ile münasebeti noktasında birbirlerinden ayrılmışlardır. Buhârî hoca ile talebe arasında mülâkatı yani yüz yüze görüşmeyi şart koşarken, Müslim böyle bir şarta lüzum görmemiş, hoca ile talebenin sadece muâsir olmasını yeterli görmüştür.¹⁷⁶ Ayrıca Makdisî’nin (ö. 507/1114) ifade ettiğine göre Buhârî’nin içine düşen ufak bir tereddüt sebebiyle rivâyetini kabul etmediği bir kısım râvilerden Müslim bu şüpheyi izale ederek hadis almıştır.¹⁷⁷

2. Sünen Şartları

Kütüb-i Sitte’nin önemli bir kısmını oluşturan *Sünen-i Erba‘a*’daki tüm hadisler, üç kısımda mütalaa edilmiştir. Bunlar, *Sahihayn*’da yer alan hadisler, *Sünen* sahiplerinin kendi şartlarına göre sahih kabul edilen hadisler ve musanniflerinin

174 İbnu’l-Kayserânî, *Şurûtu’s-sitte*, s. 17-18; Kannûcî, *el-Hitta*, s. 295.

175 İbnu’l-Kayserânî, *Şurûtu’s-sitte*, s. 18; Hâzimî, *Şurûtu’l-hamse*, s. 33-34, 43-47; Canan, “Kütüb-i Sitte Şartları”, *İİFD*, s. 108.

176 Mubârekfûrî, *Mukaddimetu Tuhfeti’l-Ahvezî*, I, 138; Kandemir, “Sahihayn’e Yöneltilen Tenkitlerin Değeri”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 340; Nûru’d-dîn İtr, *Menhecü’n-nakd*, s. 256; Uğur, *Buhârî*, s. 65; Canan, *Kütüb-i Sitte*, I, 180; Canan, “Kütüb-i Sitte Şartları”, *İİFD*, s. 108; Çakın, “Buhârî’nin Otoritesini Kazanma Süreci”, *İAD*, c. 10, sy. 3, s. 100.

177 İbnu’l-Kayserânî, *Şurûtu’s-sitte*, s. 18.

kesin bir dille sahih ifadesini kullanmadığı, bilakis muhaddislerin anlayabileceği bir üslupla zaafını belirttiği hadislerdir. Birinci kısmın hükmü *Sahîhayn*'in hükmündedir.¹⁷⁸ *Sünen* sahiplerine göre hadisin sahih olabilmesi için aranan özel şartları da şöylece belirtmek mümkündür.

a) Tirmizî'nin Şartı

Hadis kabulünde diğer *Sünen* sahipleriyle benzerlik arzeden Tirmizî, tenkidinde ittifak olunmayan hadisleri kabul etmekle birlikte, hadisle herhangi bir fakihin amel etmiş olmasını şart koşmuştur.¹⁷⁹

b) Ebû Dâvûd'un Şartı

Hâzîmî'nin (ö. 584/1188) ifade ettiğine göre Nesâî ile birlikte mütâlaa edilen Ebû Dâvûd,¹⁸⁰ râvilerin hocalarıyla beraberliği ve mümâresesini aramakla beraber, cerh sebeplerinin herhangi biri ile ta'n edilmemiş olmasını önemli bir prensip kabul etmiştir.¹⁸¹ Zayıf hadisin de Hz. Peygamber'in sözü olma ihtimalini taşıdığı için fukahânın reyinden daha kuvvetli olduğunu savunan Ebû Dâvûd,¹⁸² bir bapta şartına uygun bir sahih hadis bulamazsa eserinde zayıf hadiselerle de yer vermiştir.¹⁸³

178 İbnu'l-Kayserânî, "Şurûtu'l-eimmeti's-sitte", *Salâsu resâil*, s. 88-91.

179 İbnu'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 21; Hâzîmî, *Şurûtu'l-hamse*, s. 69 (dipnot); Canan, "Kütüb-i Sitte Şartları", *İİFD*, s. 123; a. mlf., *Kütüb-i Sitte*, I, 186.

180 Makdisî de Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin şartlarını beraber zikrederek şöyle der: "Ebû Dâvûd ile Nesâî'nin şartı, hadisin muttasıl olmak şartıyla âlimlerin tenkitte ittifak etmedikleri râviden gelmiş olmasıdır". (bk. İbnu'l-Kayserânî, *Şurûtu's-sitte*, s. 19; Hâzîmî, *Şurûtu'l-hamse*, s. 68 (1. dipnot).

181 Canan, "Kütüb-i Sitte Şartları", *İİFD*, s. 119.

182 İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 277.

183 İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-hadîs*, s. 40; Canan, "Kütüb-i Sitte Şartları", *İİFD*, s. 119.

c) Nesâî'nin Şartı

Hadis münekkitleri içinde mu'tedillerin bulunduğu gibi müteşedditlerin de bulunduğunu dikkate alan Nesâî, râvinin terkinde ittifak olmadıkça hadisini kabul etmiştir.¹⁸⁴ Ancak o, vehmi galip olan veya hatası çok olanlardan hadis almamıştır.¹⁸⁵ Bazı muhaddisler Nesâî'nin bu özelliğine dikkat çekerek onun şartının, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin şartlarından daha ağır olduğunu söylemişlerdir.¹⁸⁶

d) İbn Mâce'nin Şartı

Makdisî'ye (ö. 507/1114) göre İbn Mâce, *Sünen*'i için belirlediği genel şartlar konusunda diğer *Sünen* sahipleriyle eşit sayılsa bile, *Sünen*'indeki tüm hadislerde onlar kadar titiz davranmamıştır. Ayrıca zayıf hadislerle işaret etmediği gibi yalancılıkla itham edilen kimselerden de hadis almıştır.¹⁸⁷ Özellikle *Sünen*'inde yer alan diğer beş imâmın tahrir etmedikleri 1339 hadisten 627 hadis hariç diğerleri zayıf veya çok zayıf olduğu tespit edilince, onun hadis kabulünde esas aldığı şartlarda diğer *Sünen* sahiplerinden daha gevşek davrandığı bir kez daha ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bazı âlimlere göre İbn Mâce'nin bu tutumu, *Sünen*'inin *Kütüb-i Sitte*'den sayılmasına engel olmuştur.¹⁸⁸

184 Kâsimî, *Kavâ'dü't-tahdîs*, s. 206-207.

185 Hâzîmî, *Şurûtu'l-hamse*, s. 68 (dipnot).

186 İbnü's-Salah, *a. g. e.*, s. 40; Canan, "Kütüb-i Sitte Şartları", *İİFD*, s. 121.

187 Canan, "Kütüb-i Sitte Şartları", *İİFD*, s. 126; a. mlf., *Kütüb-i Sitte*, I, 186.

188 Sıddîkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 115; İtr, *Menhecü'n-nakd*, s. 278.

İKİNCİ BÖLÜM
**KÜTÜB-İ SİTTE MUSANNİFLERİNİN
MÜŞTEREK HOCALARI**

Çalışmamızın giriş kısmında da değindiğimiz gibi kaynaklarda *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin müştereken hadis aldıkları dokuz hocadan söz edilmektedir.¹⁸⁹ Biz bu bölümde bu dokuz ismin biyografisine, ilmi şahsiyetine, hocalarına ve hadis ilmindeki yerlerine dair bilgi vereceğiz. Sözkonusu dokuz ravi, vefat tarihlerine göre kronolojik sırayla ele alınacak, Kütüb-i sitte'deki rivayet sayıları grafikler üzerinde de gösterilecektir.

I. ABBÂS b. ABDÜLAZÎM

A. HAYATI

“Seyyidu'l-müslimîn” diye anılan¹⁹⁰ Abbâs b. Abdülazîm'ın tam adı ve nesebi, Ebu'l-Fadl Abbâs b. Abdülazîm b. İsmâil b. Tevbe b. Keysân el-'Anberî el-Basrî'dir.¹⁹¹ Soy silsilesi Arapların büyük kabilelerinden Benî Temim'e kadar uzanır.¹⁹²

Hadis ilmiyle meşgul olmak uğruna büyük fedakârlıklara katlanan Abbâs b. Abdülazîm, ilmî meşgalesini hayatının sonuna kadar sürdürmüş ve 246 (860) yılında Basra'da vefat etmiştir.¹⁹³

189 Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Mukaddime), I, 81.

190 Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV, 222; Zehebî, *Siyer*, XII, 303; a. mlf. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 306; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 83.

191 İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VI, 216; Kelâbâzî, *Ricâlü'l-Buhârî*, II, 879; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 61; Hatîb, *Târîh*, XII, 137; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u beyne's-sahîhayn*, I, 361; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 247; Mizzî, a. g. e., *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV, 222; Zehebî, *Siyer*, XII, 302; Safedî, *el-Vâfî*, XVI, 656; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 82.

192 Sam'ânî, *el-Ensâb*, IV, 245.

193 Kelâbâzî, *Ricâlü'l-Buhârî*, II, 880; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 61;

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. İlmî Seyahatleri

Kendi döneminde Basra'nın en akıllı kişilerinden biri olduğu kaydedilen¹⁹⁴ Abbâs b. Abdülazîm, o dönemin ilmî geleneğine uyarak Bağdâd başta olmak üzere birçok merkeze ilim yolculuğu yapmıştır.¹⁹⁵

2. Hocaları

Kaynaklarda Abbâs b. Abdülazîm'in yaklaşık 40 hocadan hadis öğrendiği zikredilmektedir.¹⁹⁶ Biz bunlardan **Kütüb-i Sitte'nin hepsinde rivâyeti bulunan** 23 muhaddisi seçip içlerinden çok ünlü olan üç şeyhi kronolojik sırayla kısaca tanıtacağız, diğerlerinin tam adı ve vefat tarihlerini vermekle yetineceğiz.

a) Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn es-Sülemî (ö. 206/821)

Vâsıt muhaddislerinden Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn b. Zâzân es-Sülemî el-Vâsıtî hicri 118 (736) yılında Vâsıt'ta doğmuştur. Aslen Buhâra'lıdır.¹⁹⁷

Muhaddisliğinin yanı sıra müfessir ve fakih olarak da tanınan Yezîd b. Hârûn, birçok beldeye ilim yolculuğu yapmış ve çok miktarda hadis toplamıştır.¹⁹⁸ Âsım el-Ahvel (ö. 142/760), Yahya b. Sa'îd el-Ensârî (ö. 143/760) ve Hişâm b. Abdülmelik ed-Düstüvâî'den (ö. 152/770) hadis öğrenmiş,

Hatîb, *Târîh*, XII, 138; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u beyne's-sahîhayn*, I, 362; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 247; Mizzî, *a. g. e.*, XIV, 225; Zehebî, *Siyer*, XII, 303; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 306; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 83; a. mlf., *Takrîb*, s. 236.

194 Hatîb, *Târîh*, XII, 138; Mizzî, *a. g. e.*, XIV, 225; Zehebî, *Siyer*, XII, 303; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 306; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 83.

195 Zehebî, *Siyer*, XII, 302.

196 Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 223.

197 Kehhâle, *Mu'cem*, XIII, 238; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 190.

198 Sandıkçı, *Hadîs*, s. 231.

kendisinden de Müsedded (ö. 228/843), Ahmed b. Hanbel ve ‘Abd b. Humeyd (ö. 261/878) gibi muhaddisler rivâyette bulunmuştur.¹⁹⁹

İttifakla güvenilir bir râvi kabul edilen Yezîd b. Hârûn, hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş,²⁰⁰ geriye *Tefsîru’l-Kur’ân* ve *Kitâbu’l-Ferâid* adlı iki eser bırakmıştır. Hicri 206 (821) yılı Vâsıt’ta vefat etmiştir.²⁰¹

b) Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/827)

Yemen’in en şöhretli muhaddislerinden Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmâm b. Nâfî es-San‘ânî hicri 126 (744) yılında San‘a’da doğmuştur.²⁰²

“İlim hazinesi” diye vasıflandırılan Abdürrezzak b. Hemmâm, Hicâz, Şam ve Irak gibi birçok şehre ilim yolculuğu yapmış, Ma‘mer b. Râşid (ö. 152/769), İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/777) gibi meşhur âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma‘în (ö. 233/847) ve İshâk b. Râhûye (ö. 238/852) gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.²⁰³

17 bin civarında hadis ezberleyen Abdürrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef fi’l-hadîs*, *Tefsîru’l-Kur’ân* gibi kıymetli eserler telif etmiştir. Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş ve hicri 211 (827) yılında 85 yaşında iken vefat etmiştir.²⁰⁴

c) hmed b. Hanbel (ö. 241/855)

Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed b. İdrîs eş-Şeybânî el-Bağdâdî 164 (780) yılında Bağdâd’da doğmuştur.²⁰⁵

199 Zehebî, *Siyer*, IX, 358-359.

200 Ziriklî, *el-A‘lâm*, VIII, 190.

201 Kehhâle, *Mu‘cem*, XIII, 238.

202 Zehebî, *Siyer*, IX, 565; Ziriklî, *el-A‘lâm*, III, 353.

203 Zehebî, *Siyer*, IX, 564.

204 Ziriklî, *el-A‘lâm*, III, 353.

205 Zehebî, *Siyer*, XI, 179; Ziriklî, *el-A‘lâm*, I, 203.

Daha çok Hanbelî Mezhebi'nin imâmı olarak bilinen Ahmed b. Hanbel, 15 yaşında iken hadis öğrenmeye başlamış, Basra, Kûfe, Vâsit ve Mekke gibi merkezlere ilim yolculuğu yaparak Yahya el-Kattân, Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/827) ve Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi (ö. 204/819) gibi şöhretli âlimlerden ders almıştır.²⁰⁶ Kendisinden de *Kütüb-i Sitte* musannifleri dışında Yahya b. Ma'în (ö. 233/847), Ebû Zür'a er-Râzî ve Ebû Hâtîm er-Râzî gibi hadis otoriteleri hadis öğrenmiştir.²⁰⁷

İlim tahsili sırasında kendi el emeği ile geçinen Ahmed b. Hanbel, 40 yaşına kadar ilim tahsil ettikten sonra Bağdad'da ders okutmaya başlamıştır. *Müsned* başta olmak üzere birçok eser telif etmiş ve hicri 241 (855) yılı Rebiu'l-evvel ayında vefat etmiştir.²⁰⁸

Abbâs b. Abdülazîm'in diğer hocaları ise şunlardır:

- 1) Ebû Sa'îd Abdurrahmân b. Mehdî el-Lü'lûî (ö. 198/813)²⁰⁹
- 2) Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân (ö. 198/813)²¹⁰
- 3) Ebû Abdullah Mu'az b. Hişâm ed Düstüvâî (ö. 200/815)²¹¹
- 4) Ebû Muhammed Safvân b. Îsâ ez-Zührî (ö. 200/815)²¹²

206 Zehebî, *Siyer*, XI, 180-181; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 50.

207 Zehebî, *Siyer*, XI, 182; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 50.

208 Zehebî, *Siyer*, XI, 335; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 203.

209 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 297; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 254; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, I, 251, 262; Ebû Nu'aym, *Hilye*, IX, 3-63; Hatîb, *Târîh*, X, 240; Zehebî, *Siyer*, IX, 192.

210 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 293; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 276; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 150; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VIII, 380; Hatîb, *Târîh*, XIV, 135; Zehebî, *Siyer*, IX, 175.

211 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VIII, 249; Zehebî, *Siyer*, IX, 372; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 471.

212 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 309; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IV, 425; Zehebî, *Siyer*, IX, 309.

- 5) Ebû Sa'îd Hammâd b. Mas'ade et-Temimî (ö. 202/817)²¹³
- 6) Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)²¹⁴
- 7) Ebû 'Amir Abdülmelik b. Amr el-'Akadî (ö. 204/819)²¹⁵
- 8) Ebû Bekir Abdülkebîr b. Abdülmecîd el-Hanefî (ö. 204/819)²¹⁶
- 9) Ebû Abdurrahmân İshâk b. Mansûr es-Sulûlî (ö. 205/820)²¹⁷
- 10) Ebû Hafs Ömer b. Yûnus el-Hanefî (ö. 206/821)²¹⁸
- 11) Ebû Ğassân Yahyâ b. Kesîr el-'Anberî (ö. 206/821)²¹⁹
- 12) Ebû Amr Şebâbe b. Sevvâr el-Fezârî (ö. 206/821)²²⁰
- 13) Ebû Muhammed Bişr b. Ömer ez-Zehrânî (ö. 207/822)²²¹
- 14) Ebû Abdurrahmân el-Esved b. 'Amir Şâzân eş-Şâmî (ö. 208/823)²²²

213 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 148; Zehebî, *Siyer*, IX, 356.

214 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 10; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 111; Hatîb, *Târîh*, IX, 24; Zehebî, *Siyer*, IX, 378.

215 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 299; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 359; Zehebî, *Siyer*, IX, 469.

216 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 299; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 62; Zehebî, *Siyer*, IX, 489.

217 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 160.

218 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 142; Zehebî, *Siyer*, IX, 422; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 318.

219 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 183; Zehebî, *Siyer*, IX, 538; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 169.

220 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 340; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 270; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 392; Hatîb, *Târîh*, IX, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 513.

221 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 300; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 80; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 361; Zehebî, *Siyer*, IX, 417.

222 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 336; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 348; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 294; Hatîb, *Târîh*, VII, 34; Zehebî, *Siyer*, X, 112.

15) Ebû Muhammed Sa'îd b. 'Amir ed-Duba'î
(ö. 208/823)²²³

16) Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ebî Bukeyr el-Kaysî
(ö. 208/823)²²⁴

17) Ebû Muhammed 'Osmân b. Ömer el-'Abdî
(ö. 209/824)²²⁵

18) Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî
(ö. 212/828)²²⁶

19) Ebû Muhammed Ubeydullâh b. Mûsâ el-Absî
(ö. 213/828)²²⁷

20) Ebu'n-Nu'mân Muhammed b. el-Fazl es-Sadûsî
(ö. 224/838)²²⁸

3. Talebeleri

Abbâs b. Abdülazîm'den *Kütüb-i Sitte* musannifleri dışında birçok muhaddis rivâyette bulunmuştur. Bunlardan en meşhurları şunlardır:²²⁹

1) Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed el-Esrem el-İskâfî
(ö. ?)²³⁰

223 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 502; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 48; Zehebî, *Siyer*, IX, 385.

224 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 264; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 132; Zehebî, *Siyer*, IX, 497.

225 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 159; Zehebî, *Siyer*, IX, 557; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 92.

226 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 295; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 463; Zehebî, *Siyer*, IX, 480.

227 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 400; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 401; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 334; Zehebî, *Siyer*, IX, 553.

228 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 305; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 208; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 58; Zehebî, *Siyer*, X, 265.

229 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 223-224.

230 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 72; Zehebî,

- 2) Ebû Abdurrahman Bakî b. Mahled el-Kurtubî (ö. 276/889)²³¹
- 3) Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)²³²
- 4) Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Ahmed b. Hanbel el-Bağdâdî (ö. 290/903)²³³
- 5) Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed ‘Abdân el-Ahvâzî (ö. 306/919)²³⁴
- 6) Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî (307/919)²³⁵
- 7) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nîsâbü'rî (ö. 311/923)²³⁶
- 8) Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Büceyr es-Semerkindî (ö. 311/923)²³⁷

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Kütüb-i Sitte musanniflerince güvenilir râvî kabul edilen Abbâs b. Abdülazîm, gerek güvenilirliği açısından gerekse zekâsı açısından kendi döneminin önde gelen muhaddisleri arasında yer almıştır.²³⁸ Nitekim hadis münekkitlerinden Ebû

Siyer, XII, 623; a. mlf., *Tezkire*, II, 570.

231 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 285; a. mlf., *Tezkike*, II, 629-631; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 74.

232 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 139.

233 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, V, 7; Hatîb, *Târîh*, IX, 375; Zehebî, *Siyer*, XIII, 516; a. mlf., *Tezkire*, II, 665.

234 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IX, 378; Zehebî, *Siyer*, XIV, 168; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 96.

235 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 601; Zehebî, *Siyer*, XIV, 197; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 148.

236 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 196; Zehebî, *Siyer*, XIV, 365; a. mlf., *Tezkire*, II, 720-731; Safedî, *el-Vâfî*, II, 196; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 20.

237 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 402; a. mlf., *Tezkire*, II, 719.

238 Hatîb, *Târîh*, XII, 138; Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 224-225; Zehebî,

Hâtîm er-Râzî (ö. 275/888) onun hakkında “sadûk” ifadesini kullanırken,²³⁹ Nesâî (ö. 303/915) de “sikatün, me’mûnün” ifadesiyle kendisini ta’dîl etmektedir. Ayrıca kaynaklarda kendisi için “Hafız”, “Fazilet sahibi”, “Zamanının en akıllı kimselerinden idi” gibi övgü ifadeleri yer almaktadır.²⁴⁰

‘Abbâs b. Abdülazîm’den *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden **Buhârî** münkatı senedle 1 hadis;²⁴¹ **Müslim** muttasıl senedle 8 hadis; **Tirmizî** 13’ü muttasıl 1’i münkatı senedle 14 hadis; **Ebû Dâvûd** 27’si muttasıl, 5’i münkatı senedle 32 hadis; **Nesâî** 19’u muttasıl, 1’i münkatı senedle 20 hadis; **İbn Mâce** de muttasıl senedle 19 hadis olmak üzere toplam 94 hadis rivâyet etmişlerdir.²⁴²

Ayrıca ‘Abbâs b. Abdülazîm’den rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*’ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

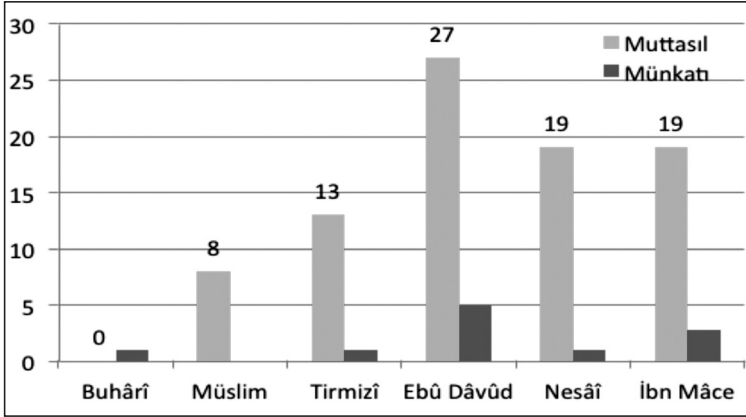
Siyer, XII, 303; a. mlf., *Târîhu’l-İslâm: sene 241-250*, s. 306; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 83.

239 İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VI, 216.

240 Hatîb, *Târîh*, XII, 138; Mizzî, a. g. e., XIV, 224; Zehebî, *Siyer*, XII, 303; a. mlf., *Târîhu’l-İslâm: sene 241-250*, s. 306; a. mlf., *Tezkire*, II, 524; Safedî, *el-Vâfî*, XVI, 657; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 83.

241 Burada söz edilen inkıta, ta’likdir. Buhârî, hocası Abbas’tan tahdis, ihbar, an’ane gibi herhangi bir rivayet lafzı zikretmeksizin لاق lafzı ile rivayette bulunmuş (bk. Buhari, Rikak 1), bu nedenle söz konusu rivayet ta’lik olarak kabul edilmiştir. Bu rivayetin ta’likten olduğuna dair bk. Aynî, *Umde*, XXIII, 31. Rivayetin muttasıl senedi ile ilgili bk. İbn Hacer, *Tağlik*, V, 157.

242 ‘Abbâs b. Abdülazîm’den rivayet edilen hadislerin bazıları için bk., Buhârî, Rikâk 1; Müslim, Hac 22, 192; Ebû Dâvûd, Salât 217; Zekât 6; Menâsik 63; Edeb 119; Tirmizî, Birr 36; Tefsîr 73; Nesâî, Tahâret 198; İmâmet 40; Vasâya 3; İbn Mâce, Tahâret 22, 113; Cenâiz 32, 51; Zühd 8, 15.

II. AMR b. ALİ el-FELLÂS

A. HAYATI

1. İsmi ve Nesebi

Basra'nın ünlü hadis âlimi olan Ebû Hafs Amr b. Ali b. Bahr el-Bâhilî el-Basrî es-Sayrafi el-Fellâs²⁴³ hicri 160 (777) yılı civarında doğmuştur.²⁴⁴

2. Meziyetleri

Bazı kaynaklarda Amr b. Ali'nin lakabından hareketle sarraflık mesleği ile meşgul olduğu kaydedilmiş ise de²⁴⁵o, kendisinin hiç sarraflık yapmadığını,²⁴⁶ Affân b. Müslim'in (ö. 219/834) kendisinden bir hadis rivâyet edip ardından ona

243 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 249; Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, II, 546; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 73; Hatîb, *Târîh*, XII, 207; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, I, 367; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 262; IV, 414; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 162; Zehebî, *Siyer*, XI, 470; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 377; a. mlf., *Tezkire*, II, 487; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 84; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367; a. mlf., *Takrîb*, s. 361; a. mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 431; Davûdî, *Tabakât*, II, 19; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 11; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 82.

244 Zehebî, *Siyer*, XI, 470; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 377; a. mlf., *Tezkire*, II, 487; Davûdî, *Tabakât*, II, 19.

245 Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 174.

246 Zehebî, *Siyer*, XI, 471; a. mlf., *Tezkire*, II, 488.

“el-Fellâs” demesiyle kendisine bu lakabın verildiğini ifade etmiştir.²⁴⁷

3. Son Günleri ve Ölümü

Ömrünün büyük bir kısmını ilmî çalışmalarla geçiren Amr b. Ali, hayatının son günlerinde insanların kendisine istedikleri kadar soru sorabilmelerine izin vermiş ve sorulan bütün sorulara hadisle cevap vererek son hadis sohbetini yapmıştır.²⁴⁸ Memleketi ve ehline dönme arzusuyla h. 249 (863) yılı Zilkade ayının sonunda Sâmerrâ'nın Asker kasabasında vefat etmiştir.²⁴⁹ Bazı kaynaklarda Rey'in Sir kasabasında vefat ettiği kaydedilmektedir.²⁵⁰

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. İlk Tahsili

Kaynaklarda Amr b. Ali'nin ilk tahsiline ne zaman başladığı konusunda belli bir tarih belirtilmemektedir. Ancak onun “Ben parlak yüzlü küçük bir çocukken Hammâd b. Zeyd'in (ö. 179/795) meclisine katılmışım. Bir kişi yanağımdan tuttu, ben de oradan kaçtım ve bir daha oraya gitmedim” şeklindeki ifadelerinden²⁵¹ ilk tahsiline küçük yaşta başladığı anlaşılmaktadır.

2. İlmî Seyahatleri

Ünlü muhaddilerden biri olan Amr b. Ali, o dönemde ilim

247 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 378.

248 Hatîb, *Târîh*, XII, 212.

249 Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, II, 547; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 73; Hatîb, *Târîh*, XII, 212; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, I, 367; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 165; Zehebî, *Siyer*, XI, 472; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 379; a. mlf., *Tezkire*, II, 488; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367; Davûdî, *Tabakât*, II, 20.

250 Hatîb, *Târîh*, XII, 212; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 414; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 11; Zirîklî, *el-A'lâm*, V, 82.

251 Hatîb, *Târîh*, XII, 209; Zehebî, *Siyer*, XI, 471; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 378; a. mlf., *Tezkire*, II, 487-488.

tahsil etmenin temel şartlarından biri olan ilim yolculuğunu da ihmal etmemiştir. Nitekim h. 216 (831), 224 (838) ve 236 (850) yıllarında üç defa İsfahân'a gitmiştir.²⁵² Ayrıca h. 247 (861) yılında da Bağdâd'a gidip orada bir süre kalarak hadis rivâyet etmiş ve bütün Bağdâdlılar kendisinden hadis dinlemiştir.²⁵³

3. Hocaları

Çeşitli kaynaklarda Amr b. Ali'nin 70 küsur hocadan hadis aldığı zikredilmektedir.²⁵⁴ Biz bunlardan **Kütüb-i Sitte'nin hepsinde rivâyeti bulunan** 34 muhaddisi seçip aralarından çok ünlü olan üç şeyhini kronolojik sırayla kısaca tanıtacağız, diğerlerinin tam adı ve vefat tarihlerini vermekle yetineceğiz.

a) Yezîd b. Zürey' el-İşî (ö. 182/798)

Basra'nın ünlü muhaddislerinden Ebû Mu'âviye Yezîd b. Zürey' el-İşî el-Basrî, h. 101 (720) yılında doğmuştur.²⁵⁵

Kendi döneminde Basra'nın en güvenilir üstadı olarak bilinen Yezîd b. Zürey', Ma'mer b. Râşid (ö. 154/771), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/777) gibi ünlü otoritelerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797), Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813) ve Ali b. el-Medînî (ö. 234/848) gibi meşhur muhaddisler hadis almışlardır.²⁵⁶

Ahmed b. Hanbel tarafından Basra'nın reyhan çiçeği olarak nitelendirilen Yezîd b. Zürey' bütün muhaddislerce sika bir râvi olarak kabul edilmiştir. Hicri 182 (798) yılında vefat etmiştir.²⁵⁷

252 Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 165; Zehebî, *Siyer*, XI, 472; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 379; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367.

253 Hatîb, *Târîh*, XII, 207, 211; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 174.

254 Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 162-164.

255 İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 206; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 182.

256 İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 206.

257 Zehebî, *Siyer*, VIII, 236; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 206; a. mlf., *Takrîb*, s.

b) Ebû Osmân Hâlid b. el-Hâris el-Hüceymî (ö. 186/802)

İmâm, hâfız ve huccet olarak tanınan Ebû Osmân Hâlid b. el-Hâris b. ‘Ubeyd b. Süleymân el-Hüceymî el-Basrî h. 119 (737) yılında doğmuştur.²⁵⁸ Adını Ebû ‘Osmân Hâlid b. el-Hâris b. Süleym b. ‘Ubeyd b. Süfyân el-Hüceymî olarak kaydedenler de olmuştur.²⁵⁹

Bir ilim kabı olarak nitelendirilen Hâlid b. el-Hâris, Humeyd et-Tavîl (ö. 142/759), Hişâm b. ‘Urve (ö. 145/762) ve İbn Cüreyc (ö. 150/767) gibi muhaddislerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Müsedded b. Müserhed (ö. 228/842), İshâk b. Râhûye (ö. 238/852) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi âlimler hadis rivâyet etmişlerdir.²⁶⁰

Hadisi duyduğu gibi rivâyet eden Hâlid b. el-Hâris hakkında Ebû Zür’a er-Râzî “sadûk”, Ebû Hâtim er-Râzî “sika, imam” ve Nesâî de “sikatün sabtün” ifadelerini kullanmıştır. Hicri 186 (802) yılında vefat etmiştir.²⁶¹

c) Mu‘âz b. Hişâm ed-Düstüvâi (ö. 200/815)

Basra’nın sika muhaddislerinden biri de Ebû Abdullah Mu‘âz b. Hişâm b. Ebû Abdullah Senber ed-Düstüvâi el-Basrî’dir.²⁶²

Abdullah b. ‘Avn el-Herrâz (ö. 150/767), babası Hişâm b. Ebû Abdullah (ö. 154/771) ve Şu‘be b. Haccâc (ö. 160/776) gibi otoritelerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (ö. 234/848), ‘Ubeydullah b. Ömer el-Kevârîrî

530; Ziriklî, *el-A‘lâm*, VIII, 182.

258 İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 52; Ziriklî, *el-A‘lâm*, II, 295.

259 Zehebî, *Siyer*, IX, 126; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 52.

260 Zehebî, *Siyer*, IX, 127; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 52.

261 İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 291; Zehebî, *Siyer*, IX, 128; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 52; a. mlf., *Takrîb*, s. 127; Ziriklî, *el-A‘lâm*, II, 295.

262 Zehebî, *Siyer*, IX, 732; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 471; a. mlf., *Hedyü’s-sârif*, s. 444; a. mlf., *Takrîb*, s. 469.

(ö. 235/849) ve Ebû Kudâme 'Ubeydullah b. es-Serahsî (ö. 241/855) gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.²⁶³

Mu'âz b. Hişâm'ı "صدوق وليس بحجة"/saduktur ancak hüccet değildir, أرجو أنه صدوق/garâipleri vardır, أنه صدوق/sadûk olmasını umuyorum" gibi ifadelerle cerhedenler olmuştur.²⁶⁴ Fakat Zehebî ve İbn Hacer gibi ünlü münekkitlerce güvenilir kabul edilmiştir.²⁶⁵ Hicri 200 (815) yılında vefat etmiştir.²⁶⁶

Amr b. Ali'nin diğer hocaları da şunlardır:

1) Ebû Abdüssamed Abdülazîz b. Abdüssamed el-'Ammî (ö. 187/803)²⁶⁷

2) Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleymân et-Temîmî (ö. 187/803)²⁶⁸

3) Merhûm b. Abdülazîz el-'Attâr (ö. 188/804)²⁶⁹

4) Ebû Muhammed Abdülalâ b. Abdülalâ el-Kureşî (ö. 189/805)²⁷⁰

5) Ebû Muhammed Abdullah b. İdrîs el-Evdî (ö. 192/807)²⁷¹

6) Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer el- Hüzeli

263 Zehebî, *Siyer*, IX, 732-733; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 471-472.

264 Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime fîhi*, s. 176; a. mlf., *Mizân*, IV, 23.

265 Zehebî, *Siyer*, IX, 372; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 471; a. mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 444.

266 Zehebî, *Siyer*, IX, 733; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 472; a. mlf., *Takrîb*, s. 469.

267 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 388; Zehebî, *Siyer*, VIII, 369; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 466.

268 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 490.

269 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 400.

270 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 73; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 28; Zehebî, *Siyer*, IX, 242; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 311.

271 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 47; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 8-9; Hatîb, *Târîh*, IX, 415; Zehebî, *Siyer*, IX, 42.

(ö. 193/808)²⁷²

7) İbn 'Uleyye İsmâil b. İbrâhim el-Esedî (ö. 193/808)²⁷³

8) Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Abdülmecîd es-Sekafî
(ö. 194/809)²⁷⁴

9) Ebû Amr Muhammed b. İbrâhim es-Sülemî
(ö. 194/809)²⁷⁵

10) Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Fuzeyl ez-Zabbî
(ö. 195/810)²⁷⁶

11) Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî (ö. 196/812)²⁷⁷

12) Ebü'l-El-Müsennâ Mu'az b. Mu'az el-'Anberî
(ö. 196/811)²⁷⁸

13) Ebû Sa'id Abdurrahmân b. Mehdî el-Lü'lûî
(ö. 198/813)²⁷⁹

272 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 57; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 221; Hatîb, *Târîh*, II, 152; Zehebî, *Siyer*, IX, 98.

273 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 325; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 342; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 153; Hatîb, *Târîh*, VI, 229-240; Zehebî, *Siyer*, IX, 107.

274 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 289; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 97; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 71; Hatîb, *Târîh*, XI, 18; Zehebî, *Siyer*, IX, 237.

275 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 292; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 23; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 186; Zehebî, *Siyer*, IX, 220.

276 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 207; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 57; Zehebî, *Siyer*, IX, 173.

277 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 219; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 368; Zehebî, *Siyer*, IX, 140.

278 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 293; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 248; Zehebî, *Siyer*, IX, 54.

279 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 297; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 251, 262; Ebû Nu'aym, *Hilye*, IX, 3-63; Hatîb, *Târîh*, X, 240; Zehebî, *Siyer*, IX, 192.

14) Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân (ö. 198/813)²⁸⁰

15) Ebû Muhammed Süfyân b. 'Uyeyne el-Mekkî (198/814)²⁸¹

16) Ebû Hişâm Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî (ö. 199/814)²⁸²

17) Ebû Muhammed Esbât b. Muhammed el-Kureşî (ö. 200/815)²⁸³

18) Ebû Muhammed Safvân b. Îsâ ez-Zührî (ö. 200/815)²⁸⁴

19) Ebû Sa'îd Hammâd b. Mas'ade et-Temîmî (ö. 202/817)²⁸⁵

20) Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)²⁸⁶

21) Ebû Bekir Abdülkebîr b. Abdülmecîd el-Hanefî (ö. 204/819)²⁸⁷

280 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 293; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 276; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 150; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VIII, 380; Hatîb, *Târîh*, XIV, 135; Zehebî, *Siyer*, IX, 175.

281 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 497; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 94; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 32, 54; Hatîb, *Târîh*, IX, 174; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VII, 270; Zehebî, *Siyer*, VIII, 454; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 357.

282 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 216; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 186; Zehebî, *Siyer*, IX, 244.

283 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 393; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 53; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 332; Zehebî, *Siyer*, IX, 355.

284 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 309; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 425; Zehebî, *Siyer*, IX, 309.

285 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 148; Zehebî, *Siyer*, IX, 356.

286 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 10; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 111; Hatîb, *Târîh*, IX, 24; Zehebî, *Siyer*, IX, 378.

287 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 299; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 62; Zehebî, *Siyer*, IX, 489.

22) Ebu'l-Abbâs Vehb b. Cerîr el-Ezdî (ö. 206/821)²⁸⁸

23) Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn es-Sülemî (ö. 206/821)²⁸⁹

24) Ebû Gassân Yahyâ b. Kesîr el-'Anberî (ö. 206/821)²⁹⁰

25) Ebû Muhammed Bîşr b. Ömer ez-Zehrânî (ö. 207/822)²⁹¹

26) Ebû Ali 'Ubeydullah b. Abdülmecîd el-Hanefî (ö. 209/824)²⁹²

27) Ebû Muhammed 'Osmân b. Ömer el-'Abdî (ö. 209/824)²⁹³

28) Ebû 'Âsım ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö. 212/828)²⁹⁴

29) Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Ensârî (ö. 215/830)²⁹⁵

30) Ebû 'Osmân 'Affân b. Müslim el-Basrî (ö. 219/834)²⁹⁶

31) Ebû Amr Müslim b. İbrâhim el-Ferâhidî (ö. 222/837)²⁹⁷

288 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 28; Zehebî, *Siyer*, IX, 442.

289 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 314; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 358.

290 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 183; Zehebî, *Siyer*, IX, 538; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 169.

291 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 300; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 80; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 361; Zehebî, *Siyer*, IX, 417.

292 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 324; Zehebî, *Siyer*, IX, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 25.

293 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 159; Zehebî, *Siyer*, IX, 557; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 92.

294 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 295; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 463; Zehebî, *Siyer*, IX, 480.

295 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 305; Zehebî, *Siyer*, IX, 532.

296 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 336; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 72; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 30; Hatîb, *Târîh*, XII, 269-277; Zehebî, *Siyer*, X, 242.

297 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 304; Buhârî,

4. Talebeleri

Amr b. Ali'den *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin dışında da birçok muhaddis hadis almıştır. Onlardan bazıları şunlardır:

1) Ebû Zür'a 'Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî (ö. 264/877)²⁹⁸

2) Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)²⁹⁹

3) Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-dünyâ el-Kureşî (ö. 281/894)³⁰⁰

4) Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Ahmed b. Hanbel el-Bağdâdî (ö. 290/903)³⁰¹

5) Ebû Bekir Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî (301/913)³⁰²

6) Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ b. Mende el-el-'Abdî (ö. 301/914)³⁰³

7) Ebu'l-Abbâs el-Hasan b. Süfyân en-Nesevî (ö. 303/916)³⁰⁴

et-Târîhu'l-kebîr, VII, 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 181; Zehebî, *Siyer*, X, 314.

298 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 328-349; a. e., V, 324-326; Zehebî, *Siyer*, XIII, 65; a. mlf., *Tezkire*, II, 557-559; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 64.

299 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 139.

300 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 163; Hatîb, *Târîh*, X, 89-91; Zehebî, *Siyer*, XIII, 397; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 228; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 45.

301 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 7; Hatîb, *Târîh*, IX, 375; Zehebî, *Siyer*, XIII, 516; a. mlf., *Tezkire*, II, 665.

302 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, VII, 199; Zehebî, *Siyer*, XIV, 96; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 47.

303 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 188; a. mlf., *Tezkire*, II, 741.

304 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 16; Zehebî, *Siyer*, XIV, 157; a. mlf., *Tezkire*, II, 703; Safedî, *el-Vâfî*, XII, 124; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 7.

8) Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/923)³⁰⁵

9) Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id el-Bağdâdî (ö. 318/930)³⁰⁶

5. Eserleri

Çeşitli kaynaklarda Amr b. Ali'nin *el-Müsned*,³⁰⁷ *et-Tefsîr*,³⁰⁸ *el-İlel*,³⁰⁹ *et-Târîh*³¹⁰ ve *Kitâbu Tad'îfi'r-ricâl*³¹¹ gibi eserler telif ettiği belirtilmektedir.³¹² Ancak bu eserler hakkında kaynaklarda detaylı bilgiye rastlanamamıştır.

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Muhaddis olmasının yanı sıra müfessir olarak da tanınan Amr b. Ali, özellikle ricâl ve ilel ilimlerinde geniş bir bilgi sahibi olup, devrinin ünlü münekkitlerden Ali b. el-Medînî (ö. 234/848) ile mukayese edilebilecek kadar ileri bir seviyeye ulaştığı kaydedilmektedir.³¹³ Hatta onu Ali b. el-Medînî'den üstün tutanlar da olmuştur.³¹⁴ Muhaddisler, "Ebû Hafs el-

305 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, II, 162; Zehebî, *Siyer*, XIV, 267; a. mlf., *Tezkire*, II, 710; Davûdî, *Tabakât*, II, 110.

306 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, XIV, 231-234; Zehebî, *Siyer*, XIV, 501; a. mlf., *Tezkire*, II, 776-778; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, s. 347.

307 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 11; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 82.

308 Davûdî, *Tabakât*, II, 20; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 11; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 82.

309 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 11; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 82.

310 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367; Kehhâle, *Mu'cem*, VIII, 11; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 82.

311 Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 174.

312 Ancak bazı kaynaklarda onun *el-Hâdîs* adında bir esere olduğu da kaydedilmiştir. (bk., Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 161.)

313 Hatîb, *Târîh*, XII, 208; Zehebî, *Siyer*, XI, 471; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 378; a. mlf., *Tezkire*, II, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367; Davûdî, *Tabakât*, II, 20.

314 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 164; Zehebî, *Siyer*, XI, 471; a. mlf.,

Fellâs gibisini görmedim”,³¹⁵ “bize Ali b. el-Medînî’den sonra Amr b. Ali gibisi gelmedi”,³¹⁶ “O muhaddislerin şerefli idi”³¹⁷ gibi sözleriyle ona övgüler yağdırmışlar ve onu her işi en güzel şekliyle yapan bir kişi olarak tarif etmişlerdir.³¹⁸ Yahyâ b. Sa’îd el-Kattân’ın (ö. 198/813) bir gün bir hadiste hata yapıp ertesi gün talebelerini toplayarak aralarında Ali b. el-Medînî’nin bulunmasına rağmen Amr b. Ali’ye “Ben bir hadiste hata yapıyorum, sen orada hazır olduğun halde niçin itiraz etmiyorsun?” demesi³¹⁹ de, onun hadis ilminde ulaştığı mertebeyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Amr b. Ali’den *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden **Buhârî** 56’sı muttasıl, 2’si münkatı’ senedle 58 hadis; **Müslim** muttasıl senedlerle 12 hadis; **Tirmizî** 18’i muttasıl, 3’ü münkatı’ senedle 21 hadis; **Ebû Dâvûd** muttasıl senedlerle 3 hadis; **Nesâî** 320’si muttasıl, 14’ü münkatı’ senedlerle 334 hadis; **İbn Mâce** de muttasıl senedlerle 5 hadis olmak üzere toplam 433 hadis rivâyet etmişlerdir.³²⁰

Ayrıca Amr b. Ali’den rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*’ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

Târîhu’l-İslâm: sene 241-250, s. 378; a. mlf., Tezkire, II, 487; İbn Hacer, Tehzîb, IV, 367; Davûdî, Tabakât, II, 20; Ziriklî, el-A’lâm, V, 82.

315 Hatîb, *Târîh*, XII, 210; Zehebî, *Siyer*, XI, 471; a. mlf., *Târîhu’l-İslâm: sene 241-250, s. 378; Davûdî, Tabakât, II, 20.*

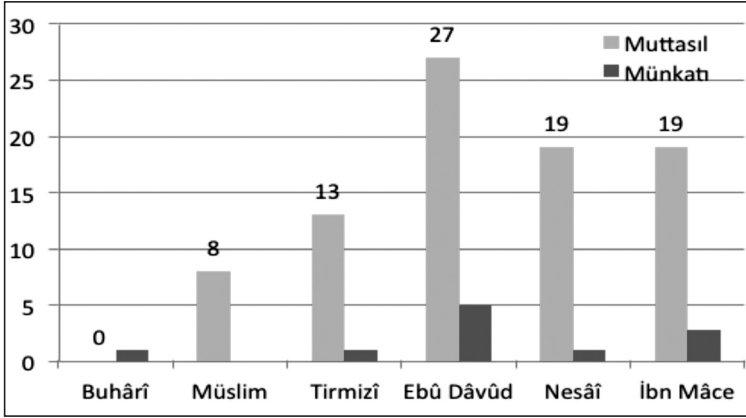
316 Mizî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXII, 165; Zehebî, *Siyer*, XI, 471; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367.

317 Hatîb, *Târîh*, XII, 208; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367.

318 Zehebî, *Siyer*, XI, 471; a. mlf., *Târîhu’l-İslâm: sene 241-250, s. 378; İbn Hacer, Tehzîb, IV, 368; Davûdî, Tabakât, II, 20.*

319 Hatîb, *Târîh*, XII, 210.

320 Amr b. Ali’den rivayet edilen hadislerden bazıları için bk. Buhârî, *Meğâzî* 29; Müslim, *Salât* 214, 269; *Nikâh* 9; *Ebû Dâvûd*, *Tahâret* 99; *Salât* 6; *Cihâd* 64; *Tirmizî*, *Tahâret* 110; *Salât* 250; *Nesâî*, *Salât* 21, 23; *Kasâme* 37, 44; *İbn Mâce*, *Tahâret* 77; *Ticâret* 10.

1. Güvenilirliği

Amr b. Ali hakkında dönemin şöhretli münekkittlerinden Yahyâ b. Ma'in (ö. 233/847),³²¹ Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890)³²² ve ed-Dârekutnî (ö. 385/995)³²³ “Çok doğrudur” ifadesini kullanırken, Nesâî (ö. 303/915),³²⁴ Mesleme b. el-Kâsım (ö. 353/964)³²⁵ ve İbn Hibbân el-Büstî (ö. 354/965)³²⁶ “Sika, hâfız” tabirleriyle onu ta'dil etmekte, Ebû Zur'a er-Râzî (ö. 264/877) de, önde gelen muhaddislerden anlamına gelen “ذَاكَ مِنْ فُرْسَانِ الْحَدِيثِ” ifadesiyle onun güvenilir bir râvi olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan Abbâs b. Abdülazîm'in (ö. 246/860) “Ben sadece Amr b. Ali'den hadis öğrendim” şeklindeki sözleri ile Haccâc b. eş-Şâ'ir'in (ö. 259/873) “Amr b. Ali ister kitabından isterse hıfzından hadis rivâyet etsin, farketmez” demesi onun hadis ilminde oldukça ileri bir seviyeye

321 Hatîb, *Târîh*, XII, 211.

322 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 249; Hatîb, *Târîh*, XII, 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 165; Zehebî, *Siyer*, XI, 471; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367.

323 Hatîb, *Târîh*, XII, 211.

324 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 165; Zehebî, *Siyer*, XI, 471; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 377; a. mlf., *Tezkire*, II, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367; Davûdî, *Tabakât*, II, 20.

325 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 368.

326 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367.

ulaştığını ve güvenilir bir râvi olduğunu kanıtlayan delillerdir.

Amr b. Ali'nin, Yezîd b. Zürey' (ö. 182/798) den rivâyet ettiği hadislerde Ali b. el-Medînî tarafından cerh edildiği kaydedilmektedir.³²⁷ Ancak Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014) Amr b. Ali'nin de Ali b. el-Medînî hakkında bazı tenkitlerde bulunduğunu hatırlatarak “Aynı dönemde yaşayanların birbirleri hakkında söyledikleri, gerekçesi açıklanmadıkça cerh sayılmaz” ifadesiyle Amr b. Ali hakkında söylenenlerin cerh ifade etmeyeceğini açıkça vurgulamaktadır.³²⁸

2. Hadis Rivâyet Usûlü

Ali b. el-Medînî ve Süleymân b. Dâvûd eş-Şâzekûnî (ö. 234/848) gibi ünlü münekkitlerle aynı mertebede kabul edilen Amr b. Ali, hadislerin yazılmasında ve onların kitabet ya da rivâyet gibi çeşitli usûllerle sonraki nesillere aktarılmasında bir mahzur görmemiştir.³²⁹ Nitekim kendisi de hem kitabet hem de rivâyet yoluyla hadis öğretimi ve öğreniminde bir sakınca görmemiştir.³³⁰

III. NASR b. ALİ

A. HAYATI

1. İsmi ve Nesebi

Basra'nın güvenilir muhaddislerinden olan Nasr b. Ali'nin tam adı, Ebû Amr Nasr b. Ali b. Nasr b. Ali b. Suhbân b. Übeyy el-Ezdî el-Cehdamî el-Basrî'dir.³³¹

327 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 368; a. mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 431.

328 İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 368.

329 Hatîb, *Târîh*, XII, 208; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 165; Zehebî, *Siyer*, XI, 471; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 378; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 367; Davûdî, *Tabakât*, II, 20.

330 Hatîb, *Târîh*, XII, 208-209.

331 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 466; Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, II, 750; İbn Mencüye, *Ricâlu Müslim*, II, 286; Hatîb, *Târîh*, XIII, 287; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, II, 531; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 133;

2. Doğumu ve Ailesi

Kaynaklarda Nasr b. Ali'nin h. 160 (776) yılı civarında doğduğu belirtilmektedir.³³² Babası Nasr b. Ali (ö. 187/803) ve oğlu Ali b. Nasr (ö. 250/864) da sika muhaddislerden olup bunlar birbirlerinden hadis rivâyet ederek bir rivâyet zinciri oluşturmuşlardır.³³³

3. Fazileti ve Ölümü

Rivâyetlere göre dönemin halifesi el-Müsta'îbillah'ın kadılık teklifinden huzursuz olan Nasr b. Ali, iki rekât namaz kılarak “Ey Allah'ım! Eğer dergâhında benim için ölüm hayırlıysa canımı al” diye duâ edip uykuya dalmış ve ertesi gün (Rebiu'l-âhir 250/Mayıs 846)³³⁴ ailesi tarafından yatağında ölü olarak bulunmuştur.³³⁵ Ayrıca Nasr b. Ali'nin hicri 251 (865) yılında vefat ettiğini söyleyenler de vardır.³³⁶

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. İlmî Seyahatleri

Büyük âlimlerden biri kabul edilen Nasr b. Ali döneminin ilim öğrenme usûllerinden biri olan ilim yolculuğunu ihmal

Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 355; Zehebî, *Siyer*, XII, 133; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 506; a. mlf., *Tezkire*, II, 519; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 319; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 617; a. mlf., *Takrîb*, s. 492.

332 Zehebî, *Siyer*, XII, 133.

333 Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 356; Zehebî, *Siyer*, XII, 133; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 617.

334 Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, II, 750; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 286; Hatîb, *Târîh*, XIII, 289; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, II, 531; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 361; Zehebî, *Siyer*, XII, 136; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 509; a. mlf., *Tezkire*, II, 519; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 319; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 618; a. mlf., *Takrîb*, s. 492.

335 Hatîb, *Târîh*, XIII, 289; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 361; Zehebî, *Siyer*, XII, 136; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 508; a. mlf., *Tezkire*, II, 519; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 319; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 617-618.

336 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 361; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 509; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 618.

etmemiştir.³³⁷ Ancak kaynaklarda onun sadece Bağdâd'a gittiği kaydedilmiş,³³⁸ başka bir yere ilim yolculuğu yapıp yapmadığı belirtilmemiştir.³³⁹

2. Hocaları

Çeşitli kaynaklarda Nasr b. Ali'nin 70'ten fazla hocadan hadis aldığı zikredilmektedir.³⁴⁰ Biz bunlardan **Kütüb-i Sitte'nin hepsinde rivâyeti bulunan** 37 muhaddisi seçip, onlardan da çok ünlü olan üç şeyhi kronolojik sırayla kısaca tanıtacağız, diğerlerinin tam adı ve vefat tarihlerini vermekle yetineceğiz.

a) Îsâ b. Yûnus (ö. 187/803)

Ebû Amr 'Îsâ b. Yûnus b. Amr b. Abdullah el-Hemedânî es-Sebî'î el-Kûfî, geniş bir ilmî birikime sahip olup Kûfe'nin önde gelen muhaddislerindendir.³⁴¹

Birçok merkezlere ilim yolculuğu yapan 'Îsâ b. Yûnus, Ma'mer b.Râşid (ö. 154/771), Abdurrahmân el-Evzâî (ö. 157/773) ve Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776) gibi birçok muhaddisten hadis almıştır. Kendisinden de Müsedded b. Müserhed el-Esedî (ö. 228/842), Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/849) ve Hişâm b. 'Ammâr es-Sülemî (ö. 245/859) gibi birçok muhaddis hadis almıştır.³⁴²

Dönüşümlü olarak bir sene hac ve bir sene cihat eden 'Îsâ b. Yûnus, tüm hayatı boyunca 45 defa hac yapmış ve 45

337 İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 286; Hatîb, *Târîh*, XIII, 289; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 361; Zehebî, *Siyer*, XII, 136.

338 İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 286; Hatîb, *Târîh*, XIII, 289; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 361; Zehebî, *Siyer*, XII, 136.

339 Ancak Nasr b. Ali'nin hadis aldıkları hocaları arasında Kûfe ve Medîne gibi şehirlerde yaşayan râviler de yer almaktadır. Buradan hareketle onun bunun gibi merkezlere de ilim yolculuğu yaptığı söylenebilir.

340 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 356-357.

341 Zehebî, *Siyer*, VIII, 490.

342 Zehebî, *Siyer*, VIII, 490-491; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 465-466.

defa da cihada iştirak etmiştir.³⁴³ Bütün muhaddislerce sika bir râvi olarak kabul edilmiştir.³⁴⁴ Hicri 187 (803) yılında Suriye’de vefat etmiştir.³⁴⁵

b) Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/814)

Ebû Sa’îd Abdurrahman b. Mehdî b. Hassân b. Abdurrahman el-‘Anberî el-Basrî el-Lü’lûî, 135 (752) senesinde Basra’da doğmuştur.³⁴⁶ İnci ticareti ile meşgul olduğundan “el-Lü’lûî” nisbesi ile anılmaktadır.³⁴⁷

İlim tahsiline küçük yaşta başlayan İbn Mehdî, Şu’be b. Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) gibi devrin önde gelen âlimlerinden hadis, tefsir ve fıkıh öğrenmiştir.³⁴⁸ Kendisiden de Bundâr ve Amr b. Ali el-Fellâs’ın yanı sıra Ali b. el-Medîni (ö. 234/849), Ebû Hayseme Zühayr b. Harb (ö. 234/849), Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) ve el-Kavârîrî (ö. 235/850) gibi birçok muhaddis hadis almıştır.³⁴⁹

Hadis ilminde otorite kabul edilen birçok muhaddisin kendisini övgüyle andığı İbn Mehdî’nin, çeşitli eserler telif ettiği kaynaklarda zikredilmekle beraber bunların günümüze ulaştığı bilinmemektedir.³⁵⁰

343 Zehebî, *Siyer*, VIII, 494; a. mlf., *Tezkire*, I, 280; Ziriklî, *el-A’lâm*, V, 111.

344 Zehebî, *Siyer*, VIII, 492; a. mlf., *Tezkire*, I, 280; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 466; Ziriklî, *el-A’lâm*, V, 111.

345 Zehebî, *Siyer*, VIII, 494; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 467; Ziriklî, *el-A’lâm*, V, 111.

346 İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 297; Sem’ânî, *el-Ensâb*, V, 145; Zehebî, *Siyer*, IX, 192-193; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 155.

347 Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 155.

348 Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 14; Zehebî, *Siyer*, IX, 193; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 424; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 154.

349 Zehebî, *Siyer*, IX, 193; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 424; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 156.

350 Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 156.

Hayatı boyunca ilme hizmet eden İbn Mehdî, h. 198 (814) yılında Basra'da vefat etmiştir.³⁵¹

c) Vehb b. Cerîr el-Ezdî (ö. 206/821)

Basralı sika muhaddislerden biri de el-İmâm Ebu'l-Abbâs Vehb b. Cerîr b. Hâzim b. Zeyd b. Abdullah b. Şüca' el-Ezdî el-Basrî'dir.³⁵² Hicri 130 (747) sonrası Basra'da doğmuştur.³⁵³

Hişâm b. Hassân el-Ezdî (ö. 148/765), Kurre b. Hâlid es-Sedûsî (ö. 154/771) ve babası Cerîr b. Hâzim el-Ezdî (ö. 170/786) gibi tanınmış muhaddislerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Ebû Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî (ö. 234/848), Muhammed b. Geylân el-Mervezî (ö. 239/853) ve Muhammed b. Râfi' el-Kureyşî (ö. 245/859) gibi meşhur muhaddisler hadis almışlardır.³⁵⁴

Hicri 206 (821) yılında hacdan dönerken Basra'da vefat etmiştir.³⁵⁵

Nasr b. Ali'nin diğer hocaları da şunlardır:

- 1) Ebû Mu'âviye Yezîd b. Zürey' el-İşî (ö. 182/798)³⁵⁶
- 2) Ebû Sa'îd Yahyâ b. Zekeriyâ el-Hemedânî (ö. 183/799)³⁵⁷
- 3) Ebû Süleymân Fudayl b. Süleymân en-Nümerî el-Basrî

351 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 297; Zehebî, *Siyer*, IX, 206; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 426; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 155.

352 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; Zehebî, *Siyer*, IX, 442; a. mlf., *Tezkire*, I, 336; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 103; a. mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 450; a. mlf., *Takrîb*, s. 514.

353 Zehebî, *Siyer*, IX, 443.

354 Zehebî, *Siyer*, IX, 443; a. mlf., *Tezkire*, I, 336; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 103-104.

355 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; Zehebî, *Siyer*, IX, 444; a. mlf., *Tezkire*, I, 336; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 104; a. mlf., *Takrîb*, s. 514.

356 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 205.

357 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 273; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 144; Hatîb, *Târîh*, XIV, 114; Zehebî, *Siyer*, VIII, 337; a. mlf., *Tezkire*, I, 146.

(ö. 185/801)³⁵⁸

4) Ebû 'Osmân Hâlid b. el-Hâris el-Hüceymî
(ö. 186/802)³⁵⁹

5) Ebû İsmâîl, Bişr b. el-Mufaddal er-Rakâşî (ö. 187/803)³⁶⁰

6) Ebu'l-Hasan Nasr b. Ali el-Cehdamî el-Kebîr
(ö. 187/803)³⁶¹

7) Ebû Abdüssamed Abdülazîz b. Abdüssamed el-'Ammî
(ö. 187/803)³⁶²

8) Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleymân et-Temîmî
(ö. 187/803)³⁶³

9) Ebû Muhammed Abdülazîz b. Muhammed ed-Derâverdî
(ö. 187/803)³⁶⁴

10) Merhûm b. Abdülazîz el-'Attâr (ö. 188/804)³⁶⁵

11) Abdüla'lâ b. Abdüla'lâ el-Kureşî (ö. 189/805)³⁶⁶

12) Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Mukaddemî el-Basrî
(ö. 190/806)³⁶⁷

358 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 501.

359 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 291; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 145; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 325; Zehebî, *Siyer*, IX, 126; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 52.

360 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 84; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 366; Zehebî, *Siyer*, IX, 36; a. mlf., *Tezkire*, I, 309.

361 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 299; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 207; Zehebî, *Siyer*, XII, 138.

362 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 388; Zehebî, *Siyer*, VIII, 369; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 466.

363 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 490.

364 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 471.

365 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 400.

366 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 73; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 28; Zehebî, *Siyer*, IX, 242; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 311.

367 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 180; Ze-

- 13) Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer el- Hüzeli (ö. 193/808)³⁶⁸
- 14) İbn 'Uleyye İsmâil b. İbrâhim el-Esedî (ö. 193/808)³⁶⁹
- 15) Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Abdülmecîd es-Sekafî (ö. 194/809)³⁷⁰
- 16) Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî (ö. 196/812)³⁷¹
- 17) Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân (ö. 198/813)³⁷²
- 18) Ebû Yahyâ Ma'n b. Îsâ el-Fezzâz el-Eşce'î (ö. 198/813)³⁷³
- 19) Ebû Muhammed Süfyân b. 'Uyeyne el-Mekkî (198/814)³⁷⁴
- 20) Ebû Muhammed Safvân b. 'Îsâ ez-Zühri (ö. 200/815)³⁷⁵

hebî, *Siyer*, VIII, 513; a. mlf., *Tezkire*, I, 262.

- 368 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 57; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 221; Hatîb, *Târîh*, II, 152; Zehebî, *Siyer*, IX, 98.
- 369 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 325; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 342; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 153; Hatîb, *Târîh*, VI, 229-240; Zehebî, *Siyer*, IX, 107.
- 370 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 289; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 97; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 71; Hatîb, *Târîh*, XI, 18; Zehebî, *Siyer*, IX, 237.
- 371 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 219; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 368; Zehebî, *Siyer*, IX, 140.
- 372 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 293; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 276; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 150; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VIII, 380; Hatîb, *Târîh*, XIV, 135; Zehebî, *Siyer*, IX, 175.
- 373 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, V, 437; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 390; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 277; Zehebî, *Siyer*, IX, 304; a. mlf., *Tezkire*, I, 332.
- 374 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 497; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 94; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 32, 54; Hatîb, *Târîh*, IX, 174; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VII, 270; Zehebî, *Siyer*, VIII, 454; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 357.
- 375 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; Buhârî,

21) Ebû Usâme Hammâd b. Usâme el-Kûfî (ö. 201/816)³⁷⁶

22) Ebû Sa'îd Hammâd b. Mas'ade et-Temîmî (ö. 202/817)³⁷⁷

23) Ebû Ahmed Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 203/818)³⁷⁸

24) Ebû Abdullah Muhammed b. Bekir el-Bursânî (ö. 203/819)³⁷⁹

25) Ebû Bedr Şucâ' b. el-Velîd el-Kûfî (ö. 204/819)³⁸⁰

26) Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)³⁸¹

27) Ebû Hafs Ömer b. Yûnus el-Hanefî (ö. 206/821)³⁸²

28) Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn es-Sülemî (ö. 206/821)³⁸³

29) Ebû Sehl Abdüssamed b. Abdülvâris el-'Anberî (ö. 207/822)³⁸⁴

et-Târîhu'l-kebîr, IV, 309; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IV, 425; Zehebî, *Siyer*, IX, 309.

376 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 28; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 132; Zehebî, *Siyer*, IX, 277; a. mlf., *Tezkire*, I, 321.

377 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 148; Zehebî, *Siyer*, IX, 356.

378 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 402; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 249; Zehebî, *Siyer*, IX, 529.

379 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 217; Zehebî, *Siyer*, IX, 421.

380 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 333; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 261; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 378; Zehebî, *Siyer*, IX, 353; a. mlf., *Tezkire*, I, 328.

381 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 10; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IV, 111; Hatîb, *Târîh*, IX, 24; Zehebî, *Siyer*, IX, 378.

382 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VI, 142; Zehebî, *Siyer*, IX, 422; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 318.

383 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 314; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 358.

384 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 300; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VI, 50; Zehebî, *Siyer*, IX, 516; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 454.

30) Ebû Muhammed Bîşr b. Ömer ez-Zehrânî (ö. 207/822)³⁸⁵

31) Ebû Muhammed Sa'îd b. Âmir ed-Duba'î (ö. 208/823)³⁸⁶

32) Ebû Ali Ubeydullah b. Abdülmecid el-Hanefî (ö. 209/824)³⁸⁷

33) Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Yezîd el-Mukri' el-Ehvâzî (ö. 213/828)³⁸⁸

34) Ebû Amr Müslim b. İbrâhim el-Ferâhidî (ö. 222/837)³⁸⁹

3. Talebeleri

Nasr b. Ali'den *Kütüb-i Sitte* musannifleri dışında da birçok âlim rivâyette bulunmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

1) Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (258/872)³⁹⁰

2) Ebû Zür'a 'Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî (ö. 264/877)³⁹¹

385 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 300; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 80; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 361; Zehebî, *Siyer*, IX, 417.

386 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 502; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 48; Zehebî, *Siyer*, IX, 385.

387 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 324; Zehebî, *Siyer*, IX, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 25.

388 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 288; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 201; Zehebî, *Siyer*, X, 166; a. mlf., *Tezkire*, I, 367.

389 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 304; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 181; Zehebî, *Siyer*, X, 314.

390 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 125; Hatîb, *Târîh*, III, 415; Zehebî, *Siyer*, XII, 273.

391 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 328-349; a. e., V, 324-326; Zehebî, *Siyer*, XIII, 65; a. mlf., *Tezkire*, II, 557-559; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 64.

3) Ebû Abdurrahman Bakî b. Mahled el-Kurtubî (ö. 276/889)³⁹²

4) Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)³⁹³

5) Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-dünyâ el-Kureşî (ö. 281/894)³⁹⁴

6) Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Ahmed b. Hanbel el-Bağdâdî (ö. 290/903)³⁹⁵

7) Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sa'îd el-Mervezî (ö. 292/904)³⁹⁶

8) Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî (307/919)³⁹⁷

9) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî (ö. 311/923)³⁹⁸

10) Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî (ö. 316/929)³⁹⁹

11) Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Beğavî

392 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 285; a. mlf., *Tezkike*, II, 629-631; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 74.

393 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 139.

394 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 163; Hatîb, *Târîh*, X, 89-91; Zehebî, *Siyer*, XIII, 397; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 228; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 45.

395 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 7; Hatîb, *Târîh*, IX, 375; Zehebî, *Siyer*, XIII, 516; a. mlf., *Tezkire*, II, 665.

396 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IV, 304-305; Zehebî, *Siyer*, XIII, 527; a. mlf., *Tezkire*, II, 663-664; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 70.

397 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 601; Zehebî, *Siyer*, XIV, 197; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 148.

398 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 196; Zehebî, *Siyer*, XIV, 365; a. mlf., *Tezkire*, II, 720-731; Safedî, *el-Vâfî*, II, 196; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 20.

399 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IX, 464-468; Zehebî, *Siyer*, XIII, 221; a. mlf., *Tezkire*, II, 767-773; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 46.

(ö. 317/929)⁴⁰⁰

12) Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id el-Bağdâdî (ö. 318/930)⁴⁰¹

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Hadis ilminin prensiplerine son derece sâdık kalan Nasr b. Ali, her zaman muhaddis kimliğini ön planda tutmuş ve hiç mezhep taassubunda bulunmamıştır. Nitekim o, Râfızî olmakla itham edilmeyi bile göze alarak Hz. Peygamber'in iki torunu ile ilgili bir hadisi⁴⁰² rivâyet etmekten çekinmemiştir.⁴⁰³ Gerek zühdü ve gerekse güvenilirliğiyle tasvîb edilen Nasr b. Ali, hiç bir münekkît tarafından tenkit edilmemiş ve bütün muhaddislerce sika bir râvi kabul edilmiştir.⁴⁰⁴ Nitekim ünlü münekkîtlerden Ebû Hâtîm er-Râzî (ö. 277/890) onu Amr b. Ali el-Fellâs'a (ö. 249/863) tercih ederek "Nasr benim için daha sevimli, daha güvenli ve hafızası daha güçlüdür" derken,⁴⁰⁵ Yahyâ b.

400 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, X, 111-117; Zehebî, *Siyer*, XIV, 440; a. mlf., *Tezkire*, II, 737-740; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 78; Sezgin, *Târîhu't-tûrâs*, s. 345.

401 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, XIV, 231-234; Zehebî, *Siyer*, XIV, 501; a. mlf., *Tezkire*, II, 776-778; Sezgin, *Târîhu't-tûrâs*, s. 347.

402 Hadis şöyledir: Resûlullah sallallahu aleyhi vesellem Hasan ve Hüsey'nin elini tutup: "Kim beni ve bu ikisini ebeveynleriyle beraber seviyorsa, kıyamet günü o kişi benimle aynı mertebede olur" (bk., Hatîb, *Târîh*, XIII, 288; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 360; Zehebî, *Siyer*, XII, 135; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 508; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 617).

403 Hatta bu iddia sebebiyle dönemin halifesi el-Mütevekkil tarafından 100 kırbaç vurulması emredilmiştir. Fakat Ca'fer b. Abdülvahid'in savunmasıyla gerçek anlaşılmış ve ceza tatbik edilmemiştir (bk., Hatîb, *Târîh*, XIII, 288; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 360; Zehebî, *Siyer*, XII, 135; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 508; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 617).

404 Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 133; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 618.

405 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 358; Zehebî, *Siyer*, XII, 134; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 507; a. mlf., *Tezkire*, II, 519; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 319; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 617.

Ma'în (ö. 233/848),⁴⁰⁶ Nesâî (ö. 303/915)⁴⁰⁷ ve Ahmed b. el-Hasan b. Hirâş (ö. 242/856)⁴⁰⁸ onun hakkında “sika” tabirini kullanmışlar, Ahmed b. Hanbel de “onda bir beis yoktur” ifadesini kullanarak onun güvenilir bir râvi olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁰⁹

Nasr b. Ali'den *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden **Buhârî** muttasıl senedlerle 6 hadis; **Müslim** muttasıl senedlerle 55 hadis; **Tirmizî** 60'i muttasıl, 3'ü münkatı' senedle 63 hadis; **Ebû Dâvûd** 47'si muttasıl, 5'i münkatı' senedle 52 hadis; **Nesâî** muttasıl senedlerle 20 hadis; **İbn Mâce** de 82'si muttasıl, 3'ü münkatı' senedle 85 hadis olmak üzere toplam 281 hadis rivâyet etmişlerdir.⁴¹⁰

Ayrıca Nasr b. Ali'den rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*'ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

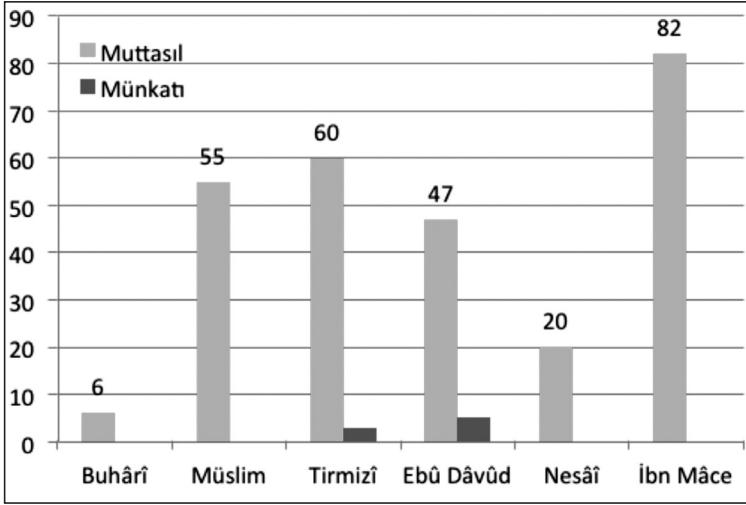
406 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 466.

407 Hatîb, *Târîh*, XIII, 288; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 358; Zehebî, *Siyer*, XII, 134; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 508; a. mlf., *Tezkire*, II, 519; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 617.

408 Hatîb, *Târîh*, XIII, 288; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 358; Zehebî, *Siyer*, XII, 134; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 617.

409 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIX, 358; Zehebî, *Siyer*, XII, 134; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 241-250*, s. 507.

410 Nasr b. Ali'den rivayet edilen hadislerden bazıları için bk. Buhârî, Meğâzî 29; Müslim, İman 296, 306; Ebû Dâvûd, Tahâret 10, 99; Salât 119, 122; Cihâd 99; İlim 3; Tirmizî, Tahâret 20, 38; Salât 56, 135; Nesâî, Salât 19; İmamet 46; İbn Mâce, Cenâiz 16, 24; Zühed 36, 37.

IV. MUHAMMED b. BEŞŞÂR

A. HAYATI

1. İsmi ve Nesebi

Çeşitli kaynakların tespitlerine göre, yaşadığı devirde Basra'nın önde gelen muhaddislerinden sayılan Muhammed b. Beşşâr'ın tam ismi ve nesebi, Ebû Bekir Muhammed b. Beşşâr b. Osman b. Dâvûd b. Keysân el-'Abdî el-Basrî'dir.⁴¹¹

Kendi döneminde Basra'daki tüm hadisleri toplayıp ezberlediği için "hâfız" manasındaki "Bündâr" lakabı ile anılan Muhammed b. Beşşâr,⁴¹² bütün kaynaklarda bu lakabı ile

411 Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, II, 640; İbn Mencûye, *Ricâlu Muslim*, II, 167; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, II, 126; Bâci, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, II, 261; İbn Asâkir, *el-Mu'cemü'l-müştemil*, s. 228-229; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 511; Zehebî, *Siyer*, XII, 144; İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, I, 101; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48; Safedî, *el-Vafr*, II, 249; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 52; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 264; a. mlf., *Târîhu't-türâs*, I, 218.

412 Arapça'ya başka dilden giren "Bündâr" kelimesi terim olarak, fiyatını yükseltmek için mallarını satmadan saklayan tüccara denir. Hadîşçilerin ıstılahında ise dediğimiz gibi "hafız" anlamındadır (bk., İbn Mencûye, *Ricâlu Muslim*, II, 167; İbn Hıbbân, *Sikât*, IX, 111; Mizzî, *Tehzîbü'l-*

beraber zikredilmektedir.⁴¹³ Hatta Zehebî ve Süyûtî gibi bazı meşhur rical tarihçileri onun biyografisini kaydederken, isminin yerine “Bündâr” lakabına yer vermişlerdir.⁴¹⁴

2. Doğumu ve Ailesi

Muhammed b. Beşşâr'ın 167 (783) senesinde Basra'da doğduğu konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Bazı kaynaklarda Bündâr'ın, Hammâd b. Seleme'nin vefat ettiği 167 (783) senesinde doğduğu onun kendi ifadesiyle rivâyet edilmesi, bu konuya tam bir kesinlik kazandırmaktadır.⁴¹⁵

Muhammed b. Beşşâr'ın aile hayatı, eşi ve çocukları hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak onun ilim yolculuğu yapmak için annesinin iznine tabi olmasından,⁴¹⁶ babasını küçük yaşta kaybettiği ve ilim tahsil yaşlarında annesi ile beraber yaşadığı anlaşılmaktadır.

3. Meziyetleri

Dokumacılıktan kazandığı gelirle ilmî faaliyetlerini

Kemâl, XXIV, 511; Zehbî, *Siyer*, XII, 144; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276; Safedî, *el-Vâfî*, II, 249; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 52).

413 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 49; a.mlf., *et-Târîhu's-sağîr*, II, 396; İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 153, 158; a.mlf., *et-Tevhid*, I, 35 (dipnot); İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 214; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 111; Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, II, 640; İbn Mencûye, *Ricâlu Muslim*, II, 167; Hatîb, *Târîh*, II, 101; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrih*, II, 261; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 511; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 275; a.mlf., *Siyer*, XII, 144; a.mlf., *Mizân*, III, 490; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; a.mlf., *el-Muğnî*, II, 559; a.mlf., *el-Kâşif*, II, 159; a.mlf., *el-İber*, I, 362; İbn. Hacer, *Tehzîb*, V, 48; a.mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 437; a.mlf., *Takrîb*, s. 405; Süyûtî, *Tabakât*, s. 226; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, II, 126; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 52.

414 Zehebî, *Siyer*, XII, 144; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; Süyûtî, *Tabakât*, a.y.; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, a.y.; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 218.

415 Hatîb, *Târîh*, II, 102; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 518; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 277; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; İbn. Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

416 Hatîb, *Târîh*, II, 102; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 514; Zehebî, *Siyer*, XII, 145; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276.

devam ettiren Bündâr,⁴¹⁷ misafirperverliği ve cömertliği ile bilinmektedir. Nitekim o, kendisinden ilim öğrenmek isteyenleri önce köyündeki bostanına davet eder onlara ikramda bulunduktan sonra derse başlardı.⁴¹⁸ Yoksulların onu Muhammed b. el-Müsennâ'ya tercih etmeleri, onun cömertliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁴¹⁹

Muhaddislerin ahlâk ve faziletine sahip olan Bündâr, henüz çocuk sayılabilecek yaşlarda başkalarının kendisinden hadis rivâyet talebini büyük bir tevazu ile karşılamış, hocalarına olan saygısından dolayı şehirde onların bulunduğu yerde hadis rivâyet etmeyi doğru bulmamış, talebelerini köye götürerek onlara orada hadis rivâyet etmiştir.⁴²⁰

4. Son yılları ve Ölümü

Bütün ömrünü ilim tahsili ve öğretimi ile geçiren Bündâr, hafıza gücünü hiçbir zaman kaybetmediği için hayatının sonuna kadar hadisleri kabul edilmiştir.⁴²¹ Basra'da 252 (866) yılının Recep ayında 85 yaşında vefat etmiştir.⁴²²

417 Hatîb, *Târîh*, II, 103; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIV, 517; Zehebî, *Siyer*, XII, 146; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 275; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; Safedî, *el-Vâfî*, II, 249; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

418 Hatîb, a.g.e., II, 102; Mizzî, a.g.e., XXIV, 517; Zehebî, *Siyer*, XII, 146, 147; a.mlf. *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276; a.mlf. *Mîzân*, III, 490; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

419 Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 517; Zehebî, *Siyer*, XII, 147; a.mlf. *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

420 Hatîb, a. g. e., II, 102; Mizzî, a. g. e., XXIV, 517; Zehebî, *Siyer*, XII, 146, 147; a.mlf. *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276; a.mlf. *Mîzân*, III, 490; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

421 Hatîb, a. g. e., II, 102; Mizzî, a. g. e., XXIV, 514; Zehbî, *Siyer*, II, 145; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 277; a.mlf., *Mîzân*, III, 490; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; a.mlf., *el-Muğnî*, II, 559; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48; a.mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 437; Ömerî, *Suâlatü'l-Âcurrî*, III, 368.

422 Hatîb, a. g. e., II, 105; Mizzî, a. g. e., XXIV, 518; Zehebî, *Siyer*, XII, 149; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 278; a.mlf., *Mîzân*, III, 491; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; a.mlf., *el-İber*, I, 362; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 49; a. mlf., *Takrîb*, II, 147; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 218. Ayrıca

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. İlk Tahsili

Muhammed b. Beşşâr'ın ilk tahsiline ne zaman başladığı konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak önemli ilim merkezlerinden biri olan Basra'da ve hadis rivâyetinin yaygın olduğu bir dönemde hadis taliblerinin henüz 18 yaşındaki bir delikanlıdan (Bündâr'dan) hadis rivâyet talebinde bulunmaları,⁴²³ onun ilk tahsiline küçük yaşlarından itibaren başladığını açıkça ifade etmektedir.

2. İlmî Seyahatleri

Hayatı boyunca hadis ilmiyle meşgul olan Muhammed b. Beşşâr, o dönemde ilim elde etmenin temel şartlarından sayılan ilim yolculuğuna henüz genç yaşlarında çıkmak istemiş, ancak annesi izin vermediği için ona itaât ederek rihleyi terk edip, doğup büyüdüğü yer olan Basra'daki âlimlerden ilim öğrenmekle yetinmiştir.⁴²⁴ Annesi vefat ettikten sonra bir ara Bağdat'a gitmiş ve orada ilim tahsilinde bulunmuştur.⁴²⁵

3. Hocaları

Lakabından da anlaşıldığı gibi rivâyet ettiği hadislerin oldukça çok olması ile bilinen Muhammed b. Beşşâr, annesine iyilik için çok fazla merkezlere ilim yolculuğu yapamamış olsa da yaşadığı bölge ve çevresindeki hadisleri elde etmeyi başarmış ve pek çok hocadan hadis öğrenmiştir.

Kaynaklarda Muhammed b. Beşşâr'ın 70 küsur hocadan

bk. Uğur, "Bündâr, Muhammed b. Beşşâr", *DİA*, VI, 488-489.

423 Hatîb, *a. g. e.*, II, 102; Mizzî, *a. g. e.*, XXIV, 517; Zehebî, *Siyer*, XII, 146, 147; a.mlf. *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276; a.mlf. *Mîzân*, III, 490; a.mlf., *Tezkire*, II, 511; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

424 Hatîb, *Târîh*, II, 102; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 514; Zehebî, *Siyer*, XII, 145; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276; a.mlf., *Mîzân*, III, 490; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 49; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 52.

425 Hatîb, *Târîh*, II, 101; Zehebî, *Tezkire*, 511; a.mlf., *Siyer*, XII, 144; a.mlf., *Mîzân*, III, 490.

hadis rivâyet ettiği zikredilmektedir.⁴²⁶ Biz bunlardan **Kütüb-i Sitte'nin hepsinde rivâyeti bulunan** 34 muhaddisi seçip çok ünlü olan üç şeyhi kronolojik sırayla kısaca tanıtacağız, diğerlerinin tam adı ve vefat tarihini vermekle yetineceğiz.

a) Muhammed b. Ca'fer (ö. 193/809)

Daha çok “Gunder (şişman)” lakabıyla bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer el-Hüzeli el-Basrî, 115 (733) senesi civarında Basra'da doğmuştur. Aynı zamanda “el-hafız, el-mücevvîd ve es-sebt” gibi ilmî unvanlara sahip olmasının yanı sıra zamanının en meşhur hattatlarından biri olarak da tanınmaktadır.⁴²⁷

Şu'be b. Haccâc'a (ö. 160/777) 20 sene talebelik yapan Muhammed b. Ca'fer, Hüseyin b. Zekvân el-Mu'allim (ö. 145/762), Abdullah b. Sa'îd b. Ebî Hind (ö. 147/764), 'Avf el-A'râbî (ö. 147/764), İbn Cüreyc (ö. 150/767), Ma'mer b. Râşid (ö. 154/771) ve Sa'îd b. Ebî 'Arûbe (ö. 156/773) gibi meşhur üstatlardan hadis almıştır. Kendisinden de Bundâr'ın yanı sıra, Muhammed b. el-Musennâ, el-Eşecc, Yahya b. Ma'in (ö. 233/847), Ali b. el-Medîni (ö. 234/849), İshâk b. Râhûye (ö. 238/852) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi şöhretli hadis otoriteleri rivâyette bulunmuşlardır.⁴²⁸

50 sene boyunca bir gün oruç tutup bir gün iftar eden Muhammed b. Ca'fer, 193 (809) yılı Zilkade ayında vefat etmiştir.⁴²⁹

b) Yahya b. Sa'îd el-Kattân (ö. 198/813)

Ebû Sa'îd Yahya b. Sa'îd b. Ferrûh et-Temîmî el-Basrî, 120 (737) senesinde Basra'da doğmuştur.⁴³⁰ Pamuk ticareti ile

426 Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 511-513.

427 Zehebî, *Siyer*, IX, 98-99.

428 Zehebî, *Siyer*, IX, 99; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 64.

429 Nevevî, *Şerhu Müslim*, I, 65; Zehebî, *Siyer*, IX, 101; a. mlf., *Düvelü'l-İslâm*, s. 109; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 65; a. mlf., *Takrîb*, s. 408.

430 Zehebî, *Siyer*, IX, 175-176; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 140.

uğraştığı için “el-Kattân” lâkabı verilen Ebû Sa‘îd, muhaddisliği dışında kâri, fakih, siyer ve ferâiz âlimi olarak da bilinmektedir.⁴³¹

Hadis ilminde “Emîru’l-mü’mînîn” unvanına sahip olan Yahya el-Kattân, Şu‘be’ye (ö. 160/776) 20 yıl talebe olmuş, birçok ilim merkezine ilim yolculuğu yapmış ve Hişâm b. ‘Urve (ö. 146/763), Sa‘îd b. Ebî ‘Arûbe, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/975) gibi ünlü âlimlerden hadis dinlemiştir. Kendisinden de Bundâr, Muhammed b. Musennâ ve Amr b. Ali el-Fellâs’ın yanı sıra Müsedded (ö. 228/843), Ali b. el-Medînî ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimler hadis almışlardır.⁴³²

20 yıl boyunca her gece Kur’an’ı hatmettiği rivayet edilen bu zâhid âlim, h. 198 (813) yılı Safer ayında Basra’da vefat etmiştir.⁴³³

c) Muhammed b. Abdullah el-Ensârî (ö. 215/830)

Büyük sahabî Enes b. Mâlik’in soyundan gelen devrin Basra muhaddisi Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. el-El-Müsennâ b. Abdullah b. Enes b. Mâlik el-Ensârî el-Basrî h. 118 (736) yılında Basra’da doğmuştur.⁴³⁴

Muhaddis olmasının yanı sıra bir fakih olarak da tanınan Muhammed b. Abdullah, Hişâm b. Hassân (ö. 147/765), İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve Sa‘îd b. Ebî ‘Arube (ö. 156/773) gibi birçok muhaddisten hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Kuteybe b. Sa‘îd es-Sakafî (ö. 240/854), Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (ö. 258/872) ve el-Hasan b. Muhammed ez-Za‘ferânî (ö. 260/874) gibi muhaddisler hadis almışlardır.⁴³⁵

431 Sandıkçı, İslâm Coğrafyasında Hadis, s. 152.

432 Zehebî, Siyer, IX, 176; İbn Hacer, Tehzîb, VI, 138; Sandıkçı, İslâm Coğrafyasında Hadis, s. 152, 154.

433 İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 293; Zehebî, Siyer, IX, 187; İbn Hacer, Tehzîb, VI, 140; Ziriklî, *el-A‘lâm*, VIII, 147.

434 İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 295; Zehebî, Tezkire, I, 371; Ziriklî, *el-A‘lâm*, VI, 221; Sezgin, *Târîhü’t-tûrâs*, I, 186.

435 Zehebî, Siyer, IX, 533; İbn Hacer, Tehzîb, V, 177.

Basra ve Bağdâd'da yıllarca kadılık görevinde bulunan Muhammed b. Abdullah,⁴³⁶ Cüz' adında bir eser telif etmiştir.⁴³⁷ Bütün muhaddislerce sika râvi olarak kabul edilmiştir.⁴³⁸ Hayatının sonuna doğru aklı dengesini kaybetmiş⁴³⁹ ve h. 215 (830) yılında vefat etmiştir.⁴⁴⁰

Muhammed b. Beşşâr'ın diğer hocaları da şunlardır:

1) Ebû Mu'âviye Yezîd b. Zürey' el-'İyşî (ö. 182/798)⁴⁴¹

2) Ebû 'Osmân Hâlid b. el-Hâris el-Hüceymî (ö. 186/802)⁴⁴²

3) Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleymân et-Temimî (ö. 187/803)⁴⁴³

4) Ebû Abdüssamed Abdülazîz b. Abdüssamed el-'Ammî (ö. 187/803)⁴⁴⁴

5) Merhûm b. Abdülazîz el-'Attâr (ö. 188/804)⁴⁴⁵

436 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 532; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 177; a. mlf., *Hedyü's-sârf*, s. 440; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 221; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, I, 186.

437 Zehebî, *Siyer*, IX, 537; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 87; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, I, 186.

438 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; Zehebî, *Siyer*, IX, 533-534; a. mlf., *Tezkire*, I, 371; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 178; a. mlf., *Hedyü's-sârf*, s. 440; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 221.

439 Zehebî, *Siyer*, IX, 534; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 177; a. mlf., *Hedyü's-sârf*, s. 440.

440 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 537; a. mlf., *Tezkire*, I, 371; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 177; a. mlf., *Takrîb*, s. 424; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 87; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 221; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, I, 186.

441 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 289; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 205.

442 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 291; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 52.

443 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 490.

444 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 466.

445 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 400.

- 6) Ebû Muhammed Abdülalâ b. Abdülalâ el-Kureşî (ö. 189/805)⁴⁴⁶
- 7) Ebû Ca'fer Ömer b. Ali el-Mukaddemî (ö. 190/806)⁴⁴⁷
- 8) Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Abdülmecîd es-Sakafî (ö. 194/810)⁴⁴⁸
- 9) Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî (ö. 196/812)⁴⁴⁹
- 10) Ebü'l-El-Müsennâ Mu'az b. Mu'az el-'Anberî (ö. 196/811)⁴⁵⁰
- 11) Ebü'l-Esved Behz b. Esed el-'Ammî (ö. 197/813)⁴⁵¹
- 12) Ebû Sa'id Abdurrahmân b. Mehdî el-Lü'lûî (ö. 198/813)⁴⁵²
- 13) Ebû Abdullah Mu'az b. Hişâm ed Düstüvâî (ö. 200/815)⁴⁵³
- 14) Ebû Sa'id Hammâd b. Mas'ade et-Temimî (ö. 202/817)⁴⁵⁴
- 15) Ebû Ahmed Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö.

446 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 311.

447 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 305.

448 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 289; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 71; Zehebî, *Siyer*, IX, 237.

449 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 219; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 368; Zehebî, *Siyer*, IX, 140.

450 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 293; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 248; Zehebî, *Siyer*, IX, 54.

451 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 431; Zehebî, *Siyer*, IX, 192.

452 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 297; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 251, 262; Ebû Nu'aym, *Hilye*, IX, 3-63; Hatîb, *Târîh*, X, 240; Zehebî, *Siyer*, IX, 192.

453 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 249; Zehebî, *Siyer*, IX, 372; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 471.

454 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 148; Zehebî, *Siyer*, IX, 356.

203/818)⁴⁵⁵

16) Ebû Abdullah Muhammed b. Bekir el-Bursânî (ö. 203/819)⁴⁵⁶

17) Ebû ‘Âmir Abdülmelik b. Amr el-‘Akadî (ö. 204/819)⁴⁵⁷

)18) Ebû Bekir Abdülkebîr b. Abdülmecîd el-Hanefî (ö. 204/819)⁴⁵⁸

19) Ebû Muhammed Ravh b. ‘Ubâde el-Kaysî (ö. 205/820)⁴⁵⁹

20) Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn es-Sülemî (ö. 206/821)⁴⁶⁰

21) Ebü'l-Abbâs Vehb b. Cerîr b. Hâzim el-Ezdî (ö. 206/821)⁴⁶¹

22) Ebû ‘Avn Ca’fer b. ‘Avn el-Mahzûmî (ö. 206/821)⁴⁶²

23) Ebû Hafs Ömer b. Yûnus el-Hanefî (ö. 206/821)⁴⁶³

24) Ebû Gassân Yahyâ b. Kesîr el-‘Anberî (ö. 206/821)⁴⁶⁴

25) Ebû Sehl Abdüssamed b. Abdülvâris el-‘Anberî (ö.

455 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VI, 402; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 249; Zehebî, *Siyer*, IX, 529.

456 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 296; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 217; Zehebî, *Siyer*, IX, 421.

457 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 299; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 359; Zehebî, *Siyer*, IX, 469.

458 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 299; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 62; Zehebî, *Siyer*, IX, 489.

459 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 296; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 498; Zehebî, *Siyer*, IX, 402.

460 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 314; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 358.

461 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 298; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 28; Zehebî, *Siyer*, IX, 442.

462 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VI, 396; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 485; Zehebî, *Siyer*, IX, 439.

463 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 142; Zehebî, *Siyer*, IX, 422; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 318.

464 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 183; Zehebî, *Siyer*, IX, 538; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 169.

207/822)⁴⁶⁵

26) Ebû Muhammed Sa'îd b. 'Amir ez-Züba'î (ö. 208/823)⁴⁶⁶

27) Ebû Muhammed 'Osmân b. Ömer el-'Abdî (ö. 209/824)⁴⁶⁷

28) Ebû Ali 'Ubeydullah b. Abdülmecîd el-Hanefî (ö. 209/824)⁴⁶⁸

29) Ebû 'Âsım ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö. 212/828)⁴⁶⁹

30) Ebû 'Osmân Amr b. 'Âsım el-Kilâbî (ö. 213/828)⁴⁷⁰

31) Ebû 'Osmân 'Affân b. Müslim es-Saffâr (ö. 219/834).⁴⁷¹

4. Talebeleri

Kütüb-i Sitte musanniflerin hepsine hocalık yapmış bulunan Muhammed b. Beşşâr'dan faydalanan diğer bazı muhaddisler şunlardır:

1) Ebû Zür'a 'Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî (ö. 264/877)⁴⁷²

465 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 300; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 50; Zehebî, *Siyer*, IX, 516; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 454.

466 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 48; Zehebî, *Siyer*, IX, 385.

467 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 159; Zehebî, *Siyer*, IX, 557; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 92.

468 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 324; Zehebî, *Siyer*, IX, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 25.

469 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 295; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 463; Zehebî, *Siyer*, IX, 480.

470 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 305; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 250; Zehebî, *Siyer*, X, 256.

471 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 147.

472 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 328-349; a. e., V, 324-326; Zehebî, *Siyer*, XIII, 65; a. mlf., *Tezkire*, II, 557-559; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 64.

2) Ebû Abdurrahman Bakî b. Mahled el-Kurtubî (ö. 276/889)⁴⁷³

3) Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)⁴⁷⁴

4) İbn Ebi'd-dünyâ Abdullah b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 281/894)⁴⁷⁵

5) Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. Beşîr el-Harbî (ö. 285/898)⁴⁷⁶

6) Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sa'îd el-Mervezî (ö. 292/904)⁴⁷⁷

7) Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Naciye el-Berberî (ö. 301/913)⁴⁷⁸

8) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî (ö. 311/923)⁴⁷⁹

9) Ebû Ali el-Hasen b. Ali b. Nasr et-Tûsî (ö. 312/924)⁴⁸⁰

473 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 285; a. mlf., *Tezkike*, II, 629-631; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 74.

474 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 139.

475 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, V, 163; Zehebî, *Siyer*, XIII, 397; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 228-229; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 44.

476 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 356; a. mlf., *Tezkire*, II, 584-586; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 14-17; Safedî, *el-Vâfî*, V, 320-324; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 47.

477 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IV, 304-305; Zehebî, *Siyer*, XIII, 527; a. mlf., *Tezkire*, II, 663-664; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 70.

478 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, X, 104-105; Zehebî, *Siyer*, XIV, 164; a. mlf., *Tezkire*, II, 696-697; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 71.

479 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 196; Zehebî, *Siyer*, XIV, 365; a. mlf., *Tezkire*, II, 720-731; Safedî, *el-Vâfî*, II, 196; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 20.

480 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 287; a. mlf., *Tezkire*, III, 787-788; İbn Hacer, *Lisân*, II, 232-233; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 30.

10) Ebu'l-‘Abbas Muhammed b. İshâk es-Sarrâc es-Sekafî (ö. 313/925)⁴⁸¹

11) Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî (ö. 316/929)⁴⁸²

12) Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Beğavî (ö. 317/929)⁴⁸³

13) Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id el-Bağdâdî (ö. 318/930)⁴⁸⁴

5) Eserleri

Muhammed b. Beşşâr'ın bize ulaşabilen tek eseri *el-Hadîs* olup henüz neşredilmemiştir. Eser Şam'daki Zâhiriye Kütüphanesi'nde (Mecmua, nr. 72/10, vr. 21^a-29^a, kadar V. Asırda istinsah edilmiştir) bulunmaktadır.⁴⁸⁵

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Kütüb-i Sitte musanniflerinin hepsine hocalık yapmak gibi büyük bir ilmî mevkîe sahip olan Muhammed b. Beşşâr, bütün muhaddislerce hadis ilminde makbul sayılmıştır.⁴⁸⁶ *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin müşterek hocaları arasında

481 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 196; Hatîb, *Târîh*, I, 248-252; Zehebî, *Siyer*, XIV, 388; Safedî, *el-Vâfî*, II, 187-188; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 75; Sezgin, *Tarîhu't-türâs*, s. 341.

482 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IX, 464-468; Zehebî, *Siyer*, XIII, 221; a. mlf., *Tezkire*, II, 767-773; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 46.

483 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, X, 111-117; Zehebî, *Siyer*, XIV, 440; a. mlf., *Tezkire*, II, 737-740; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 78; Sezgin, *Tarîhu't-türâs*, s. 345.

484 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, XIV, 231-234; Zehebî, *Siyer*, XIV, 501; a. mlf., *Tezkire*, II, 776-778; Sezgin, *Tarîhu't-türâs*, s. 347.

485 Sezgin, *Tarîhu't-türâs*, s. 218.

486 Hatîb, *Târîh*, II, 103; Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 516; Zehebî, *Siyer*, XII, 148; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

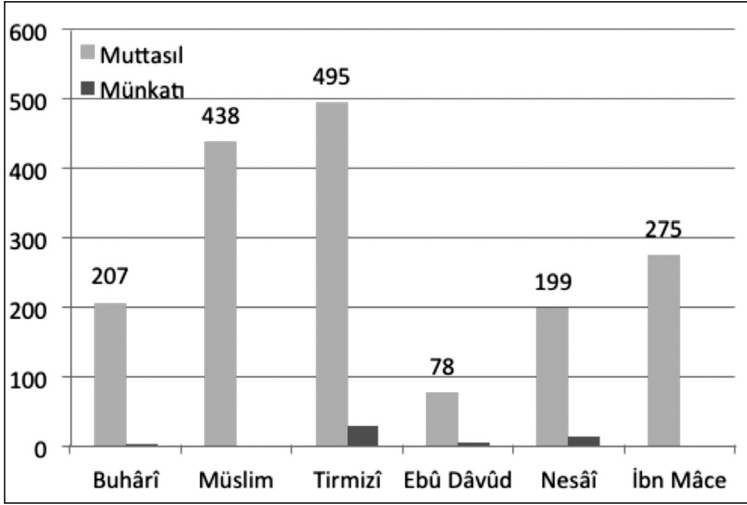
gerek *Kütüb-i Sitte*'deki rivâyetinin çokluğu, gerekse güvenilir bir râvi olmasıyla ilk sırada yer almış, pekçok hadis ezberlediği için çevresindeki diğer muhaddislerin haberdar olamadığı bazı rivâyetleriyle de dikkat çekmiştir.⁴⁸⁷

Muhammed b. Beşşâr'dan **Buhârî** 207'si muttasıl, 4'ü münkatı senedle 211 hadis; **Müslim** 438'i muttasıl, 3'ü münkatı senedle 441 hadis; **Tirmizî** 495'i muttasıl 30'u münkatı senedle 525 hadis; **Ebû Dâvûd** 78'i muttasıl, 7'si münkatı senedle 85 hadis; **Nesâî** 199'u müttasil, 15'i münkatı senedle 214 hadis; **İbn Mâce** de 275'i muttasıl, 4'ü münkatı senedle 279 hadis rivayet etmiştir. Böylece Muhammed b. Beşşâr'ın toplamda 1755 hadisi *Kütüb-i Sitte*'ye intikal etmiş bulunmaktadır.⁴⁸⁸

Ayrıca Muhammed b. Beşşâr'dan rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*'ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

487 İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 49.

488 Muhammed b. Beşşâr'dan rivayet edilen hadislerden bazıları için bk. Buhârî, İlim 11, 25; Teyemmüm 5; Ezân 14; Hacc 33, 34; Rikâk 24, 45; Müslim, İman 27, 50, 60, 67, 70; Salât 50, 88, 167; Ebû Dâvûd, Nikâh 33; Talak 27; Tirmizî, Tahâret 44, 45, 47; Salât 89, 95, 96; Nesâî, Cenâiz 2, 5, 19; Sıyâm 15, 18, 20; İbn Mâce, Diyât 5, 18, 24; Zühhd 32, 34, 36. Ayrıca İbn Hacer, Bundâr'dan Buhârî'nin 205 ve Müslim'in 460 hadis rivayet ettiğini söylemiştir. (bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 49).

1. Güvenilirliği

“Döneminin imâmı” diye anılan Muhammed b. Beşşâr,⁴⁸⁹ kendisiyle aynı asırda yaşayan bazı meşhur münekkitler tarafından “sika”⁴⁹⁰ ve “sadûk”⁴⁹¹ gibi güven ifadeleriyle vasıflandırılırken, bir sonraki asrın muhaddisleri onun hakkında, rivâyetinde sakınca olmayan makbul kimse anlamına gelen “صَالِحٌ لَا بَأْسَ بِهِ” tabirini kullanmışlardır.⁴⁹² Daha sonraki döneme ait bazı muhaddisler de onu, rivâyet ettiklerini ezberleyen sağlam kimse olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁹³ Ayrıca

489 Hatîb, *Târîh*, II, 104; Mizzî, *a. g. e.*, XXIV, 517; Zehebî, *Siyer*, XII, 145; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48-49.

490 Hatîb, *Târîh*, II, 104; Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 516-517; Safedî, *el-Vâfî*, II, 249; Zehebî, *Siyer*, XII, 146, 148; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276, 278; a. mlf., *Mizân*, III, 490; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48; Süyûtî, *Tabakât*, s. 226.

491 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 214; Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 517; Safedî, *el-Vâfî*, II, 249; Zehebî, *Siyer*, XII, 146; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 276; a. mlf., *Mizân*, III, 490; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

492 Hatîb, *Târîh*, II, 104; Mizzî, *a. g. e.*, XXIV, 517; Zehebî, *Siyer*, XII, 147; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

493 İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 111; Hatîb, *Târîh*, II, 104; Mizzî, *a. g. e.*, XXIV, 516, 518; Zehebî, *Siyer*, XII, 149; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 49.

Buhârî'nin ondan "kitâbet" yoluyla hadis alması da, onun güvenilir bir râvî olduğunu kanıtlamaktadır.⁴⁹⁴

Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249/863), Bundâr'ın Yahyâ el-Kattân'dan (ö. 198/813) rivâyet ettiği hadislerinde yalancı olduğunu iddia etmişse de⁴⁹⁵ sebebini zikretmediği için onun bu iddialarına muhaddislerden kimse itibar etmemiştir.⁴⁹⁶

2. Hadis Rivâyet Usûlü

Rivâyet ettiği bütün hadisleri ezberleyen Muhammed b. Beşşâr hadislerin yazılmasını câiz görmüş, hem ezberinden hem kendi kitabından hem de başkalarının kitaplarından hadis rivâyet etmekte bir beis görmemiştir.⁴⁹⁷ "Kitâbet" yoluyla hadis rivâyet etmeyi de kabul etmiştir.⁴⁹⁸ Hadis tahammülündeki hassasiyetiyle bilinen Bundâr, çok bârız bir şekilde sahâbî râviyi atlayarak tedlis yapmakta bir sakınca görmemiştir.⁴⁹⁹

V. MUHAMMED b. el-MÜSENNÂ

A. HAYATI

1. İsmi ve Nesebi

Daha çok ez-Zemîn lakabı ile tanınan⁵⁰⁰ Muhammed b.

494 İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 49; Subhi es-Sâlih, *Hadîs İlimleri*, s. 79.

495 Hatîb, *Târîh*, II, 103; Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 515; Zehebî, *Siyer*, XII, 147; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 278; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

496 Zehebî, *Mîzân*, III, 490.

497 Hatîb, *Târîh*, II, 104; Mizzî, *a. g. e.*, XXIV, 516, 518; Zehebî, *Siyer*, XII, 148-149; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48-49.

498 İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 49; Subhi es-Sâlih, *Hadîs İlimleri*, s. 79.

499 Hatîb, *Târîh*, II, 103; Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 514; Zehebî, *Siyer*, XII, 146; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 277; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

500 Bu lakabdan onun küçükken müzmin bir hastalık geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu hastalığın felç olduğu da onun şu ifadelerinde ortaya çıkmaktadır: O çok soğuk bir gecede diz ve elleri üzerine oturmuş, abdest alıp iki rekat namaz kılarak Allah'a sığınıp duâ etmiş ve o günden itibaren ayağa kalkıp yürüyebilmiştir (bk., Zehebî, *Siyer*, XII, 126).

el-Müsennâ'ın tam adı, Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Müsennâ b. 'Ubeyd b. Kays b. Dînâr ez-Zemîn el-'Anezi el-Basrî'dir.⁵⁰¹ Soy silsilesi Rebî'a kabilesinin 'Aneze koluna kadar uzanır.⁵⁰²

2. Doğumu

Muhammed b. Beşşâr'ın çağdaşı olan Muhammed b. el-Müsennâ, 167 (783) yılında Basra'da doğmuştur.⁵⁰³ Muhammed b. Beşşâr'ın "Ben ve Ebû Mûsâ, Hammâd b. Seleme'nin vefat ettiği yılda doğduk" demesi ve Ebû Mûsâ'nın da Süleymân b. Harb'dan (ö. 224/839) Hammâd b. Seleme'nin 167 (783) yılında vefat ettiğini rivâyet etmesi, konuya büyük ölçüde kesinlik kazandırmaktadır.⁵⁰⁴

3. Vefatı

Muhammed b. Beşşâr ile aynı yıl ve aynı şehirde doğup aynı ilimde otorite olan Muhammed b. el-Müsennâ,⁵⁰⁵ ömrünün sonuna kadar hafıza gücünü kaybetmemiş, arkadaşı Muhammed b. Beşşâr'dan yaklaşık üç ay sonra 20 Zilkâde 252 (2 Aralık 866)'de Basra'da vefat etmiştir.⁵⁰⁶

501 İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 111; Kelâbâzî, *Ricâlü'l-Buhârî*, II, 682; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 359; Zehebî, *Siyer*, XII, 123; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 316-317; a. mlf., *Tezkire*, II, 512; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 272; a. mlf., *Takrîb*, 439; Süyûtî, *Tabakât*, s. 226; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, II, 126.

502 Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 250-251.

503 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 364; Zehebî, *Siyer*, XII, 123; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 317; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 273; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, II, 126.

504 Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 364.

505 İbn Hacer, *Takrîb*, 439.

506 Buhârî, *et-Târîhu's-sağîr*, II, 396; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 365; Safedî, *el-Vâfî*, IV, 384; Zehebî, *Siyer*, XII, 125; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 317; a. mlf., *Tezkire*, II, 512; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 273;

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. İlk Tahsili

Hayatını hadis ilmine adayan Muhammed b. el-Müsennâ'nın on beş yaşlarında iken ilim tahsiline başladığı kaynaklarda yer almaktadır.⁵⁰⁷

2. İlmî Seyahatleri

Kaynaklarda Muhammed b. el-Müsennâ'nın, o günkü ilim öğrenmenin geleneğine uyarak başka merkezlere ilim yolculuğu yaptığı ve bu nedenle onun Muhammed b. Beşşâr'a tercih edildiği belirtilmektedir.⁵⁰⁸ Ancak onun ilim tahsili için Irak'tan başka bir yere yolculuk yaptığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

3. İlmî Ahlâkı

İlmin ve ilim ehlinin kıymetini gereğince takdir eden Muhammed b. el-Müsennâ, arkadaşı Muhammed b. Beşşâr'ın ölüm haberini kendisine bir müjdeymiş gibi ileten kişiye "Onun ölümünü bana müjde olarak mı getiriyorsun? Allah'a yemin ederim ki, bundan böyle herhangi bir hadis rivâyet edersem üzerime otuz hac farz olsun" diyerek sitemde bulunmuş ve hiçbir hadis rivâyet etmeden 90 gün sonra vefat etmiştir.⁵⁰⁹

4. Hocaları

Çeşitli kaynaklarda Muhammed b. el-Müsennâ'nın 100 den fazla hocadan hadis aldığı zikredilmektedir.⁵¹⁰ Biz bunlardan **Kütüb-i Sitte'nin hepsinde rivâyeti bulunan** 50 muhaddisi seçip çok ünlü olan üç şeyhi kronolojik sırayla kısaca tanıtacağız, diğerlerinin tam adı ve vefat tarihlerini vermekle yetineceğiz.

507 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*: sene 251-260, s. 317.

508 Safedî, *el-Vâfî*, IV, 384; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*: sene 251-260, s. 317.

509 Hatîb, *Târîh*, II, 104; Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 518; Zehebî, *Siyer*, XII, 148; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm*: sene 251-260, s. 277; a. mlf., *Mizân*, III, 491; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 48.

510 Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 359-362.

a) Mu'temir b. Süleymân (ö. 187/803)

Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleymân b. Tarhân et-Temimî el-Basrî 106 (724) yılında Basra'da doğmuştur.⁵¹¹

Basra'nın önde gelen muhaddislerinden biri olarak bilinen Mu'temir b. Süleymân, Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/748), Mansûr b. el-Mu'temir (ö. 132/749) ve babası Süleymân b. Tarhân (ö. 143/760) gibi meşhur muhaddislerden hadis almıştır. Kendisinden de Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826), Yahyâ b. Ma'în (233/848) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi hadis otoriteleri rivâyette bulunmuştur.⁵¹²

Babasından hadis rivâyet edenler arasında en güvenilir râvi kabul edilen Mu'temir b. Süleymân'ın, *Kitâbü'l-Meğâzî* adında bir eser te'lif ettiği kaynaklarda yer almaktadır.⁵¹³ 187 (803) yılında Basra'da vefat etmiştir.⁵¹⁴

b) Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 196/811)

Irak'ın meşhur muhaddislerinden Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh b. Melîh b. 'Adî er-Ruâsî el-Kûfî, 129 (746) senesinde Kûfe'de doğmuştur.⁵¹⁵

Üstün bir zekâyâ sahip olan Vekî' b. el-Cerrâh; el-Evzâ'î (ö. 157/774), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) gibi meşhur muhaddislerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî (ö. 219/834), Ali b. el-Medînî (ö. 234/849) ve Yahyâ b. Ma'în gibi meşhur muhaddisler hadis almışlardır.⁵¹⁶ Hocası Süfyân

511 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Zehebî, *Siyer*, VIII, 478; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 491; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 265.

512 Zehebî, *Siyer*, VIII, 477; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 490.

513 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 110; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 265.

514 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, 290; Zehebî, *Siyer*, VIII, 478; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 491.

515 Zehebî, *Siyer*, IX, 141; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 84; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 117; Sezgin, *Târîhu't-tûrâs*, I, 179.

516 Zehebî, *Siyer*, IX, 141-142; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 81.

es-Sevrî vefat ettikten sonra onun halefi olarak yerine geçip eğitime devam etmiştir.⁵¹⁷

Âbid ve zâhid bir şahsiyet olarak da bilinen Vekî b. el-Cerrâh, bayram günleri hariç her gün oruç tutar, her gece Kur'an'ı hatmederdi.⁵¹⁸ *Kitâbü's-Sünen*, *Kitâbü't-Tefsîr* ve *Kitâbü'z-Zühd* gibi kıymetli eserler te'lif etmiş olan Vekî b. el-Cerrâh⁵¹⁹ 196 (811) yılı hac dönüşünde Feyd'de vefat etmiştir.⁵²⁰

c) Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814)

Ebû Muhammed Süfyân b. 'Uyeyne b. Ebî 'İmrân el-Kûfî el-Mekkî, hicri 107 (725) tarihinde Kûfe'de doğmuş, sonra babasıyla beraber Mekke'ye gidip orada yaşamıştır.⁵²¹

Şeyhülislâm ve çağının hâfızı olarak bilinen İbn Uyeyne, henüz 12 yaşındayken hadis dinlemeğe başlamış, Yemen gibi birçok kültür merkezine ilim yolculuğu yapmış,⁵²² İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ve Amr b. Dînâr el-Esrem (ö. 126/743) gibi dönemin önde gelen muhaddislerinden hadis almıştır. Kendisinden de Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), İmâm Şâfiî (ö. 204/819), Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi meşhur âlimler rivâyette bulunmuştur.⁵²³

Müfessir, fakih ve zâhid bir şahsiyet olarak da tanınan İbn 'Uyeyne, *Kitâbü't-Tefsîr*, *el-Câmi' fi'l-hadîs* ve *el-Eczâ' fi'l-hadîs* gibi birçok eser te'lif etmiştir.⁵²⁴ 198 (814) yılında

517 Zehebî, *Siyer*, IX, 142; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 83.

518 Zehebî, *Siyer*, IX, 148-149; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 84.

519 Kettânî, *Hadîs Literatürü*, s. 35, 70 (dipnot), 86 (dipnot), 114 (dipnot), 148 (dipnot); Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 117; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 180.

520 Zehebî, *Siyer*, IX, 166; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 84.

521 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 497; Zehebî, *Siyer*, VIII, 454-455; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 358; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 178.

522 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 497; Zehebî, *Siyer*, VIII, 457.

523 Zehebî, *Siyer*, VIII, 455-456; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 357.

524 Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 41; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 105; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 179.

Mekke'de vefat etmiştir.⁵²⁵

Muhammed b. el-Müsennâ zikrettiklerimizin dışında şu kimselerden de rivâyette bulunmuştur:

1) Ebû İsmâil Hammâd b. Zeyd el-Cehzemî (ö. 179/795)⁵²⁶

2) Ebû Mu'âviye Yezîd b. Zürey' el-İyşî (ö. 182/798)⁵²⁷

3) Ebû 'Osmân Hâlid b. el-Hâris el-Hüceymî (ö. 186/802)⁵²⁸

4) Ebû Abdüssamed Abdülazîz b. Abdüssamed el-'Ammî (ö. 187/803)⁵²⁹

5) Merhûm b. Abdülazîz el-'Attâr (ö. 188/804)⁵³⁰

6) Ebû Muhammed Abdüla'lâ b. Abdüla'lâ el-Kureşî (ö. 189/805)⁵³¹

7) Ebû Muhammed Abdullah b. İdrîs el-Evdî (ö. 192/807)⁵³²

8) Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer el-Hüzelî (ö. 193/808)⁵³³

525 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 498; Zehebî, *Siyer*, VIII, 470; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 359.

526 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 9.

527 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 205.

528 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 291; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 145; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 325; Zehebî, *Siyer*, IX, 126; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 52.

529 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 388; Zehebî, *Siyer*, VIII, 369; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 466.

530 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, VIII, 330; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 400.

531 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 73; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 28; Zehebî, *Siyer*, IX, 242; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 311.

532 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 47; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 8-9; Hatîb, *Târîh*, IX, 415; Zehebî, *Siyer*, IX, 42.

533 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 57; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 221; Hatîb, *Târîh*, II, 152; Zehebî, *Siyer*, IX, 98.

9) İbn 'Uleyye İsmâil b. İbrâhim el-Esedî (ö. 193/808)⁵³⁴

10) Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Abdülmecîd es-Sekafî (ö. 194/809)⁵³⁵

11) Ebû Amr Muhammed b. İbrâhim es-Sülemî (ö. 194/809)⁵³⁶

12) Ebû Amr Hafs b. Giyâs en-Neha'î (ö. 194/809)⁵³⁷

13) Ebû Muhammed İshâk b. Yûsuf el-Ezrak (ö. 195/810)⁵³⁸

14) Ebû Mu'aviye Muhammed b. Hazim es-Sa'dî (ö. 195/810)⁵³⁹

15) Ebu'l-Abbâs el-Velîd b. Müslim ed-Dımaşkî (ö. 195/810)⁵⁴⁰

16) Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Fuzeyl ez-Zabbî (ö. 195/810)⁵⁴¹

534 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 325; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 342; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 153; Hatîb, *Târîh*, VI, 229-240; Zehebî, *Siyer*, IX, 107.

535 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 289; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 97; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 71; Hatîb, *Târîh*, XI, 18; Zehebî, *Siyer*, IX, 237.

536 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 292; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 23; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 186; Zehebî, *Siyer*, IX, 220.

537 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 370; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 185; Hatîb, *Târîh*, VIII, 188; Zehebî, *Siyer*, IX, 22.

538 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 315; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 406; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 238; Zehebî, *Siyer*, IX, 171.

539 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 392; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 84; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 246; Zehebî, *Siyer*, IX, 73.

540 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 470; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 153; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 16; Zehebî, *Siyer*, IX, 211.

541 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389; Buhârî,

17) Ebü'l-El-Müsennâ Mu'az b. Mu'az el-'Anberî (ö. 196/811)⁵⁴²

18) Ebû Sa'id Abdurrahmân b. Mehdi el-Lü'lûi (ö. 198/813)⁵⁴³

19) Yahyâ b. Sa'id el-Kattân (ö. 198/813)⁵⁴⁴

20) Ebû Hişâm Abdullah b. Nümeyr el-Hemedânî (ö. 199/814)⁵⁴⁵

21) Ebû Abdullah Mu'az b. Hişâm ed Düstüvâi (ö. 200/815)⁵⁴⁶

22) Ebû Muhammed Esbât b. Muhammed el-Kureşî (ö. 200/815)⁵⁴⁷

23) Ebû Muhammed Safvân b. Îsâ ez-Zührî (ö. 200/815)⁵⁴⁸

24) Ebû Sa'id Hammâd b. Mas'ade et-Temimî (ö. 202/817)⁵⁴⁹

et-Târîhu'l-kebîr, I, 207; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 57; Zehebî, *Siyer*, IX, 173.

542 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 293; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 248; Zehebî, *Siyer*, IX, 54.

543 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 297; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 251, 262; Ebû Nu'aym, *Hilye*, IX, 3-63; Hatîb, *Târîh*, X, 240; Zehebî, *Siyer*, IX, 192.

544 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 293; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 276; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 150; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VIII, 380; Hatîb, *Târîh*, XIV, 135; Zehebî, *Siyer*, IX, 175.

545 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 216; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 186; Zehebî, *Siyer*, IX, 244.

546 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 249; Zehebî, *Siyer*, IX, 372; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 471.

547 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 393; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 53; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 332; Zehebî, *Siyer*, IX, 355.

548 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 309; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 425; Zehebî, *Siyer*, IX, 309.

549 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; İbn Ebî

25) Ebû Ahmed Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 203/818)⁵⁵⁰

26) Ebû Abdullah Muhammed b. Bekir el-Bursânî (ö. 203/819)⁵⁵¹

27) Ebû Bekir Abdülkebîr b. Abdülmecîd el-Hanefî (ö. 204/819)⁵⁵²

28) Ebû 'Âmir Abdülmelik b. Amr el-'Akadî (ö. 204/819)⁵⁵³

29) Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)⁵⁵⁴

30) Ebû Muhammed Ravh b. 'Ubâde el-Kaysî (ö. 205/820)⁵⁵⁵

31) Ebû Hafs Ömer b. Yûnus el-Hanefî (ö. 206/821)⁵⁵⁶

32) Ebu'l-Abbâs Vehb b. Cerîr el-Ezdî (ö. 206/821)⁵⁵⁷

33) Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn es-Sülemî (ö. 206/821)⁵⁵⁸

34) Ebû Gassân Yahyâ b. Kesîr el-'Anberî (ö. 206/821)⁵⁵⁹

Hâtîm, *el-Cerh*, III, 148; Zehebî, *Siyer*, IX, 356.

550 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 402; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 249; Zehebî, *Siyer*, IX, 529.

551 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 217; Zehebî, *Siyer*, IX, 421.

552 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 299; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VI, 62; Zehebî, *Siyer*, IX, 489.

553 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 299; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, V, 359; Zehebî, *Siyer*, IX, 469.

554 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 10; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IV, 111; Hatîb, *Târîh*, IX, 24; Zehebî, *Siyer*, IX, 378.

555 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 498; Zehebî, *Siyer*, IX, 402.

556 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VI, 142; Zehebî, *Siyer*, IX, 422; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 318.

557 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 28; Zehebî, *Siyer*, IX, 442.

558 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 314; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 358.

559 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 183; Zehebî,

35) Ebû Sehl Abdüssamed b. Abdülvâris el-'Anberî (ö. 207/822)⁵⁶⁰

36) Ebû Muhammed Bişr b. Ömer ez-Zehrânî (ö. 207/822)⁵⁶¹

37) Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ebî Bukeyr el-Kaysî (ö. 208/823)⁵⁶²

38) Ebû Muhammed 'Osmân b. Ömer el-'Abdî (ö. 209/824)⁵⁶³

39) Ebû Ali 'Ubeydullâh b. Abdülmecîd el-Hanefî (ö. 209/824)⁵⁶⁴

40) Ebû 'Âsım ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö. 212/828)⁵⁶⁵

41) Ebû 'Osmân Amr b. 'Âsım el-Kilâbî (ö. 213/828)⁵⁶⁶

42) Ebû Muhammed 'Ubeydullâh b. Mûsâ el-'Absî (ö. 213/828)⁵⁶⁷

Siyer, IX, 538; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 169.

560 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 300; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 50; Zehebî, *Siyer*, IX, 516; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 454.

561 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 300; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 80; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 361; Zehebî, *Siyer*, IX, 417.

562 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 264; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 132; Zehebî, *Siyer*, IX, 497.

563 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 159; Zehebî, *Siyer*, IX, 557; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 92.

564 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 324; Zehebî, *Siyer*, IX, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 25.

565 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 295; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 463; Zehebî, *Siyer*, IX, 480.

566 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 305; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 250; Zehebî, *Siyer*, X, 256.

567 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 400; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 401; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 334; Zehebî, *Siyer*, IX, 553.

43) Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Ensârî (ö. 215/830)⁵⁶⁸

44) Ebû Muhammed Haccâc b. el-Minhâl el-Enmâtî (ö. 217/832)⁵⁶⁹

45) Ebû 'Osmân 'Affân b. Müslim el-Basrî (ö. 219/834)⁵⁷⁰

46) Ebû Amr Müslim b. İbrâhîm el-Ferâhidî (ö. 222/837)⁵⁷¹

47) Ebü'l-Velîd Hişâm b. Abdülmelik et-Tayâlisî (ö. 227/841)⁵⁷²

5. Talebeleri

Muhammed b. el-Müsennâ'dan *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin dışında da pek çok muhaddis hadis almıştır. Bunların en meşhurları şunlardır:

1) Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (258/872)⁵⁷³

2) Ebû Zür'a 'Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî (ö. 264/877)⁵⁷⁴

568 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 305; Zehebî, *Siyer*, IX, 532.

569 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 301; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 380; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 166; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'*, I, 99; Zehebî, *Siyer*, X, 352.

570 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 336; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 72; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 30; Hatîb, *Târîh*, XII, 269-277; Zehebî, *Siyer*, X, 242.

571 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 304; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 181; Zehebî, *Siyer*, X, 314.

572 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 3000; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 195; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 65; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'*, II, 548; Zehebî, *Siyer*, X, 341.

573 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 125; Hatîb, *Târîh*, III, 415; Zehebî, *Siyer*, XII, 273.

574 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 328-349; a. e., V, 324-326; Zehebî, *Siyer*, XIII, 65; a. mlf., *Tezkire*, II, 557-559; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 64.

3) Ebû Abdurrahman Bakî b. Mahled el-Kurtubî (ö. 276/889)⁵⁷⁵

4) Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)⁵⁷⁶

5) Abdullah b. Muhammed b. Ebî'd-Dünyâ el-Kureşî (ö. 281/894)⁵⁷⁷

6) Ebû Bekir Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî (301/913)⁵⁷⁸

7) Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî (307/919)⁵⁷⁹

8) Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (ö. 307/919)⁵⁸⁰

9) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî (ö. 311/923)⁵⁸¹

10) Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî (ö. 316/929)⁵⁸²

575 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 285; a. mlf., *Tezkike*, II, 629-631; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 74.

576 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 139.

577 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 163; Hatîb, *Târîh*, X, 89-91; Zehebî, *Siyer*, XIII, 397; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 228; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 45.

578 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, VII, 199; Zehebî, *Siyer*, XIV, 96; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 47.

579 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 601; Zehebî, *Siyer*, XIV, 197; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 148.

580 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 507; Safedî, *el-Vâfî*, V, 148; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 72.

581 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 196; Zehebî, *Siyer*, XIV, 365; a. mlf., *Tezkire*, II, 720-731; Safedî, *el-Vâfî*, II, 196; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 20.

582 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IX, 464-468; Zehebî, *Siyer*, XIII, 221; a. mlf., *Tezkire*, II, 767-773; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 46.

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Hadisin senedlerinde çok titizlik gösteren Muhammed b. el-Müsennâ, bütün muhaddisler tarafından âdil kabul edilmiş, âlimlerden hiç kimse onu cerhetmemiştir.⁵⁸³ *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin müşterek hocaları içinde her yönüyle Muhammed b. Beşşâr'la aynı mertebede, eşit kabul edilen Muhammed b. el-Müsennâ, çok hadis ezberleme konusunda Bundâr'dan sonra gelse de ilim yolculuğu yapıp âlî isnad elde etme konusunda ona takdim edilmiştir.⁵⁸⁴

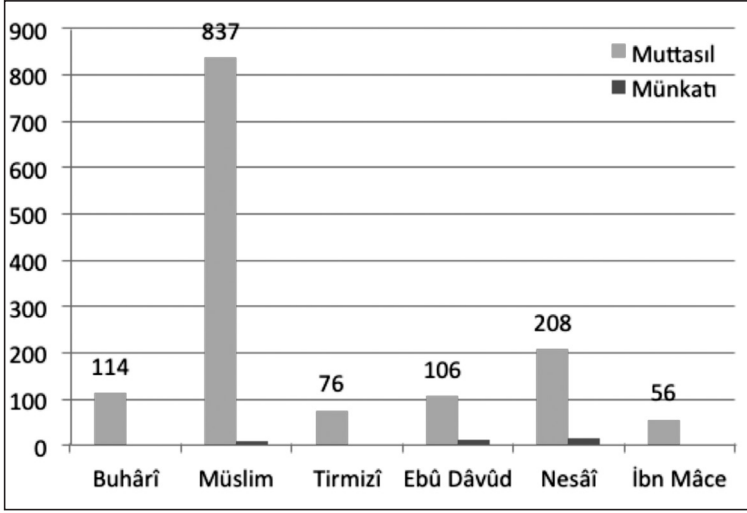
Muhammed b. el-Müsennâ'dan *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden **Buhârî** 114'ü muttasıl, 1'i münkatı senedle 115 hadis; **Müslim** 837'si muttasıl, 9'u münkatı senedle 846 hadis; **Tirmizî** 76'sı muttasıl, 4'ü münkatı senedle 80 hadis; **Ebû Dâvûd** 106'sı muttasıl, 14'ü münkatı 120 hadis; **Nesâî** 208'i muttasıl, 17'si münkatı senedle 225 hadis; **İbn Mâce** de muttasıl senedlerle 56 hadis olmak üzere toplam 1442 hadis rivâyet etmişlerdir.⁵⁸⁵

Ayrıca Muhammed b. el-Müsennâ'dan rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*'ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

583 Hatîb, *Târîh*, III, 284; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 363-364; Süyûtî, *Tabakât*, s. 226.

584 Safedî, *el-Vâfî*, IV, 384.

585 Muhammed b. el-Müsennâ'dan rivayet edilen hadislerin bazıları için bk., Buhârî, İman 9; Müslim, Tahâret 47; Ebû Dâvûd, Libâs 28; Tirmizî, Salât 28; Nesâî, Ezân 14; İbn Mâce, Salât 8. Ayrıca İbn Hacer, Muhammed b. El-Müsennâ'dan Buhârî'nin 103 hadis ve Müslim'in 772 hadis rivayet ettiğini söylemiştir (bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 273).

1. Güvenilirliği

Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848), Abdurrahmân b. Yûsuf b. Hirâş (ö. 283/896), İbn 'Ukde Muhammed b. Sa'îd (ö. 332/943), Mesleme b. el-Kâsım (ö. 353/964), İbn Hibbân el-Büstî (ö. 354/965), ed-Dârekutnî (ö. 385/995), el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) gibi önde gelen münekkitler Muhammed b. el-Müsennâ'nın "sika" olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁶ Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 275/888) "hadisi makbul ve doğru sözlüdür";⁵⁸⁷ Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (ö. 258/872) "huccettir";⁵⁸⁸ Sâlih b. Muhammed Cezere (ö. 293/905) ve Nesâî (ö. 303/915) gibi bir çok muhaddis de "rivâyetinde sakınca yoktur" ve "lehçesi çok doğru" gibi ifadelerle onu ta'dîl etmişlerdir.⁵⁸⁹ Ebû Arûbe el-Hüseyn b. Muhammed'in (ö. 318/930): "Basra'da Ebû Mûsâ'dan daha sabit kimseyi

586 Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 363-364; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 272-273.

587 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 95.

588 Zehebî, *Siyer*, XII, 124; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 273.

589 Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 363; Zehebî, *Siyer*, XII, 124; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 272-273.

görmedim” demesi ve Basralıların onu Bundâr’a tercih etmeleri Muhammed b. el-Müsennâ’nın güvenilir bir râvi olduğunu ortaya koyan diğer bir husustur.⁵⁹⁰

2. Hadis Rivâyet Usûlü

“Sahibu kitap” diye nitelendirilen Muhammed b. el-Müsennâ, baştan itibaren hadislerin yazılmasını caiz görmüş, rivâyet ettiği hadislerin tamamını kendi kitabından okuyarak rivâyet etmiştir.⁵⁹¹ Onun bu özelliği Bundâr’a tercih edilmesinde önemli bir sebep kabul edilmiştir.⁵⁹² Ancak onun, kitabına yazdığı rivayetlerde bazı düzeltmeler yaptığını ileri sürenler de olmuştur.⁵⁹³

VI. YA'KÛB b. İBRÂHİM

A. HAYATI

1. İsmi ve Nesebi

Bağdâd’ın önde gelen muhaddislerinden biri Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhim b. Kesîr b. Zeyd b. Efleh b. Mansûr b. Müzâhim el-‘Abdî ed-Devrakî el Bağdâdî’dir.⁵⁹⁴ İran (Fars) asıllıdır.⁵⁹⁵ Başına uzun bir takke giydiği için kendisine ed-Devrakî nisbesi verilmiştir.⁵⁹⁶

590 Hatîb, *Târîh*, III, 284, 286; Mizzî *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 363; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 272.

591 İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 111; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 209; Zehebî, *Siyer*, XII, 125; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 272-273.

592 Mizzî *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 365 (dipnot).

593 Zehebî, *Siyer*, XII, 124; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 272-273.

594 İbn. Sa’d, *et-Tabakât*, VII, 360; Kelâbâzî, *Ricâlu’l-Buhârî*, II, 823; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 371; Hatîb, *Târîh*, XIV, 277; İbnü’l-Kayserânî, *el-Cem’u*, II, 589; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXXII, 311; Zehebî, *Siyer*, XII, 141; a. mlf., *Târîhu’l-İslâm: sene 251-260*, s. 377-378; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 393; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 240; a. mlf., *Takrîb*, s. 536; Davûdî, *Tabakât*, II, 377; Kehhâle, *Mu’cem*, XIII, 241; Ziriklî, *el-A’lâm*, VIII, 194.

595 Sem’ânî, *el-Ensâb*, II, 501.

596 Kelâbâzî, *Ricâlu’l-Buhârî*, II, 823; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II,

2. Doğumu ve Ailesi

Ya'kûb b. İbrâhim hicri 166 (782) yılında dindar bir ailede⁵⁹⁷ dünyaya gelmiştir.⁵⁹⁸ Kendisinden iki yaş küçük olan kardeşi Ebû Abdullah Ahmed b. İbrâhim (ö. 246/860) de müellif muhaddislerdendi.⁵⁹⁹

3. Ölümü

Ömrünü din ve ilme hizmet etmekle geçiren Ya'kûb b. İbrâhim, hicri 252 (866) yılında 86 yaşında Bağdad'da vefat etmiştir.⁶⁰⁰

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. İlimî Seyahatleri

Kaynaklarda Ya'kûb b. İbrâhim'in ilim tahsili ve âli isnad elde etmek için ilim yolculuğu yaptığı ve bu hususun onu başkalarından ayıran bir özellik olduğu zikredilmektedir.⁶⁰¹ Ancak nerelere yolculuk yaptığı konusunda her hangi bir bilgi yer almamaktadır.⁶⁰²

371; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, II, 589; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 502; Davûdî, *Tabakât*, II, 377; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 194.

597 Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 502.

598 İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 371; Hatîb, *Târîh*, XIV, 280; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, II, 589; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 314; Zehebî, *Siyer*, XII, 141; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 240; Davûdî, *Tabakât*, II, 377; Kehhâle, *a. g. e.*, XIII, 241; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 194.

599 Sezgin, *Târîhu't-türâs*, s. 214.

600 Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, II, 824; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 372; Hatîb, *Târîh*, XIV, 279; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, II, 589; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 502; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 314; Zehebî, *Siyer*, XII, 142; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 378; a. mlf., *Tezkire*, II, 506; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 393; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 240; a. mlf., *Takrîb*, s. 536; Kehhâle, *Mu'cem*, XIII, 241; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 194.

601 Zehebî, *Siyer*, XII, 141.

602 Ancak onun hocaları arasında Medine, Kûfe ve Basra gibi şehirlerde yaşayan muhaddisler yer almaktadır. Bundan onun bu şehirlere ilim yolculuğu yaptığını tahmin edebiliriz.

2. Hocaları

Ya'kûb b. İbrâhim yaklaşık 50 hocadan ilim öğrenmiştir.⁶⁰³ Biz bunlardan **Kütüb-i Sitte'nin hepsinde hadisi bulunan** 28 muhaddisi seçip en ünlü üçünü kısaca tanıtacağız, diğerlerinin ise sadece tam adı ve vefat tarihlerini vereceğiz.

a) Hüşeym b. Beşîr (ö. 183/799)

Şeyhu'l-İslâm el-imâm Ebû Mu'âviye Hüşeym b. Beşîr b. Kâsım b. Dînâr es-Sülemî el-Vâsıtî, h. 104 (722) yılında Vâsıt'ta doğmuştur.⁶⁰⁴

Muhaddis olmasının yanında müfessir, fakih ve siyer âlimi olarak da tanınan Hüşeym b. Beşîr, İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742), Husayn b. Abdurrahmân (136/753) ve Âsım el-Ahvel (ö. 142/760) gibi büyük muhaddislerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Yezîd b. Hârûn (ö. 206/821), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve el-Hasan b. 'Arafe (ö. 257/871) gibi ünlü muhaddisler hadis almıştır.⁶⁰⁵

Yirmi yıl boyunca yatsı abdesti ile sabah namazı kıldığı söylenen Hüşem b. Beşîr, *Kitâbü's-Sünen*, *Tefsîru'l-Kur'ân*, *Kitâbu'l-Kırâat* ve *Kitâbü'l-Meğâzî* gibi birçok eser telif etmiştir.⁶⁰⁶ Hadiste "Emîrü'l-mü'minîn" ünvanına sahip olmakla beraber çok tedlîs yapan biri olduğu da belirtilmektedir.⁶⁰⁷ Hicri 183 (799) yılında Bağdâd'da vefat etmiştir.⁶⁰⁸

603 Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 311-312.

604 Zehebî, *Siyer*, VIII, 288; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 42; Davûdî, *Tabakât*, II, 353; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 42.

605 Zehebî, *Siyer*, VIII, 288-289; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 41.

606 Davûdî, *Tabakât*, II, 353-354; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 89; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 228.

607 Zehebî, *Siyer*, VIII, 290; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 42; a. mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 449.

608 İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 42; a. mlf., *Takrîb*, s. 504; Davûdî, *Tabakât*, II, 354; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 89.

b) İsmâil b. 'Uleyye (ö. 193/809)

Daha çok İbn Uleyye lakabıyla tanınan Ebû Bişr İsmâil b. İbrâhim b. Miksem el-Esedî el-Basrî, h. 110 (728) yılında Basra'da doğmuştur.⁶⁰⁹

Devrin büyük muhaddis, müfessir ve fakîhi olarak şöhet bulan İbn Uleyye, Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/748), Süleymân et-Teymî (ö. 143/760) ve Sa'îd b. İyâs (ö. 144/761) gibi muhaddislerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813), Ahmed b. Menî' el-Beğavî (ö. 244/858) ve Ali b. Hucr es-Sa'dî (ö. 244/858) gibi muhaddisler hadis almışlardır.⁶¹⁰

Devamlı ezberinden tahdîs eden İbn Uleyye, hadislerin lâfzen rivâyet edilmesine büyük önem verdiği gibi ricâl tenkidinde de oldukça titiz davranmıştır.⁶¹¹ *Kitâbü't-Tefsîr*, *Kitâbü's-Salât*, *Kitâbu't-Tahâre* ve *Kitâbü'l-Menâsik* gibi eserler telif etmiştir.⁶¹² Hicri 193 (809) yılında Bağdad'da vefat etmiştir.⁶¹³

c) Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/847)

Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ma'în b. Avn b. Ziyâd b. Bistâm b. Abdurrahmân el-Mürri el-Gatafânî el-Bağdâdî h. 158 (775) yılında doğmuştur.⁶¹⁴

609 Zehebî, *Siyer*, IX, 107; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 177; Davûdî, *Tabakât*, I, 105; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 307.

610 Zehebî, *Siyer*, IX, 107-108; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 176.

611 İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 176; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 149.

612 Davûdî, *Tabakât*, I, 105; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 149.

613 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 326; Zehebî, *Siyer*, IX, 112; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 178; a. mlf., *Takrîb*, s. 45; Davûdî, *Tabakât*, I, 105; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 307.

614 Zehebî, *Siyer*, XI, 72; a. mlf., *Tezkire*, II, 430; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 172; Brockelmann, *Târîhu'l-edeb*, III, 161; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 201.

Özellikle **Cerh** ve **Ta'dîl** ilminde mutlak imâm olarak şöhret bulan Yahyâ b. Ma'în, Hicâz, Yemen, Irâk, Suriye ve Mısır gibi merkezlere ilim yolculuğu yapmıştır. Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797), el-Mu'temir b. Süleymân (ö. 187/803) ve Abdürrezzak b. Hemmâm (ö. 211/827) gibi birçok muhaddisten hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Muhammed b. Yahyâ ez-Zühî (ö. 258/872) ve Ebû Bekir es-Sâğânî (ö. 270/883) gibi muhaddisler hadis almışlardır.⁶¹⁵

Ezberlediği hadislerin çokluğu ve geniş bilgisiyle eşsiz kabul edilen Yahyâ b. Ma'în, *el-Müsned*, *et-Târîh ve'l-ilel*, *Ma'rifetü'r-ricâl* gibi pek çok eser telif etmiştir.⁶¹⁶ Hicri 233 (848) yılında Medine'de vefat etmiştir.⁶¹⁷

Ya'kûb b. İbrâhim'in diğer hocaları ise şunlardır:

1) Ebû Sa'id Yahyâ b. Zekeriyyâ el-Hemedânî (ö. 183/799)⁶¹⁸

2) Ebû Temmâm Abdülazîz b. Ebî Hâzim el-Medinî (ö. 184/800)⁶¹⁹

3) Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleymân et-Temimî (ö. 187/803)⁶²⁰

615 Zehebî, *Siyer*, XI, 72-73; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 178-179.

616 Sezgin, *Târîhü't-türâs*, I, 202-203; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 249.

617 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 354; Zehebî, *Siyer*, XI, 91; a. mlf., *Tezkire*, II, 431; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 182; a. mlf., *Takrîb*, s. 527; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 129; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 173; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, I, 202.

618 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 273; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 144; Hatîb, *Târîh*, XIV, 114; Zehebî, *Siyer*, VIII, 337; a. mlf., *Tezkire*, I, 146.

619 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 25; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 382; Zehebî, *Siyer*, VIII, 363; a. mlf., *Tezkire*, I, 247.

620 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 490.

- 4) Ebû Amr İsa b. Yûnus el-Kûfî (ö. 187/803)⁶²¹
- 5) Ebû İsmâil Bîşr b. el-Mufaddal er-Rakâşî (ö. 187/803)⁶²²
- 6) Ebû Abdullah Cerîr b. Abdülhamîd el-Kûfî (ö. 188/804)⁶²³
- 7) Ebû 'Avf Humeyd b. Abdurrahmân er-Ruâsî (ö. 189/805)⁶²⁴
- 8) Ebû Tümeyle Yahyâ b. Vâzih el-Mervezî (ö. 190/806)⁶²⁵
- 9) Ebû Abdullah Mervân b. Mu'âviye el-Fezâri (ö. 193/808)⁶²⁶
- 10) Ebû Amr Hafs b. Giyâs en-Neha'î (ö. 194/809)⁶²⁷
- 11) Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed el-Muhâribî (ö. 195/810)⁶²⁸
- 12) Ebû Mu'aviye Muhammed b. Hazim es-Sa'dî (ö. 195/810)⁶²⁹

621 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 406; Hatîb, *Târîh*, XI, 152; Zehebî, *Siyer*, VIII, 489; a. mlf., *Tezkire*, I, 279.

622 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 84; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 366; Zehebî, *Siyer*, IX, 36; a. mlf., *Tezkire*, I, 309.

623 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 381; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 214; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 505; Hatîb, *Târîh*, VII, 253; Zehebî, *Siyer*, IX, 9; a. mlf., *Tezkire*, I, 271.

624 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 29.

625 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 375; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 309; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 194; Zehebî, *Siyer*, IX, 210.

626 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 372; Zehebî, *Siyer*, IX, 51; a. mlf., *Tezkire*, I, 295.

627 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 370; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 185; Hatîb, *Târîh*, VIII, 188; Zehebî, *Siyer*, IX, 22.

628 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 392; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 347; Zehebî, *Siyer*, IX, 136; a. mlf., *Tezkire*, I, 312.

629 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 392; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 84; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 246; Zehebî, *Siyer*, IX, 73.

- 13) Ebû Süfyan Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî (ö. 196/812)⁶³⁰
 14) Ebû'l-Esved Behz b. Esed el-Ammî (ö. 197/813)⁶³¹
 15) Ebû Muhammed Süfyan b. Uyeyne el-Mekkî (198/814)⁶³²
 16) Ebû Yahyâ İshâk b. Süleymân er-Râzi (ö. 200/815)⁶³³
 17) Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme el-Kûfî (ö. 201/816)⁶³⁴
 18) Ebû Muhammed Ravh b. Ubâde el-Kaysî (ö. 205/820)⁶³⁵
 19) Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn es-Sülemî (ö. 206/821)⁶³⁶
 20) Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ebî Bukeyr el-Kaysî (ö. 208/823)⁶³⁷
 21) Ebû Muhammed Sa'îd b. Âmir ed-Duba'î (ö. 208/823)⁶³⁸
 22) Ebû Muhammed Osmân b. Ömer el-Abdî (ö.

630 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, I, 219; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 368; Zehebî, *Siyer*, IX, 140.

631 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, II, 431; Zehebî, *Siyer*, IX, 192.

632 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 497; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 94; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, I, 32, 54; Hatîb, *Târîh*, IX, 174; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VII, 270; Zehebî, *Siyer*, VIII, 454; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 357.

633 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 151.

634 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 28; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 132; Zehebî, *Siyer*, IX, 277; a. mlf., *Tezkire*, I, 321.

635 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 498; Zehebî, *Siyer*, IX, 402.

636 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 314; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 358.

637 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 264; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 132; Zehebî, *Siyer*, IX, 497; a. mlf., *Tezkire*, I, 385.

638 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IV, 48; Zehebî, *Siyer*, IX, 385.

209/824)⁶³⁹

23) Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö. 212/828)⁶⁴⁰

24) Ebû Muhammed Ubeydullâh b. Mûsâ el-Absî (ö. 213/828)⁶⁴¹

25) Ebû Osmân Affân b. Müslim es-Saffâr (ö. 219/834).⁶⁴²

3. Talebeleri

Ya'kûb b. İbrâhîm'den *Kütüb-i Sitte* musannifleri dışında da bir çok âlim rivâyette bulunmuştur.⁶⁴³ Bunlardan bazıları şunlardır:

1) Ebû Abdullah Ahmed b. İbrâhîm ed-Devrakî (ö. 246/860)⁶⁴⁴

2) Ebû Zür'a Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî (ö. 264/877)⁶⁴⁵

3) Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)⁶⁴⁶

4) İbn Ebi'd-dünyâ Abdullah b. Muhammed el-Bağdâdî (ö.

639 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VI, 159; Zehebî, *Siyer*, IX, 557; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 92.

640 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 295; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IV, 463; Zehebî, *Siyer*, IX, 480.

641 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 400; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 401; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, V, 334; Zehebî, *Siyer*, IX, 553.

642 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 147.

643 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 312-313.

644 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, II, 6; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, II, 39; Hatîb, *Târîh*, IV, 6; Zehebî, *Siyer*, XII, 130; a. mlf., *Tezkire*, II, 505; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 214.

645 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, I, 328-349; a. e., V, 324-326; Zehebî, *Siyer*, XIII, 65; a. mlf., *Tezkire*, II, 557-559; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 64.

646 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 139.

281/894)⁶⁴⁷

5) Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sa'îd el-Mervezî (ö. 292/904)⁶⁴⁸

6) Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (ö. 307/919)⁶⁴⁹

7) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbûrî (ö. 311/923)⁶⁵⁰

8) Ebu'l-'Abbas Muhammed b. İshâk es-Sarrâc es-Sekafî (ö. 313/925)⁶⁵¹

9) Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî (ö. 316/929)⁶⁵²

10) Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Beğavî (ö. 317/929)⁶⁵³

11) Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id el-Bağdâdî (ö. 318/930)⁶⁵⁴

647 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 163; Zehebî, *Siyer*, XIII, 397; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 228-229; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 44.

648 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IV, 304-305; Zehebî, *Siyer*, XIII, 527; a. mlf., *Tezkire*, II, 663-664; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 70.

649 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 507; Safedî, *el-Vâfî*, V, 148; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 72.

650 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 196; Zehebî, *Siyer*, XIV, 365; a. mlf., *Tezkire*, II, 720-731; Safedî, *el-Vâfî*, II, 196; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 20.

651 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 196; Hatîb, *Târîh*, I, 248-252; Zehebî, *Siyer*, XIV, 388; Safedî, *el-Vâfî*, II, 187-188; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 75; Sezgin, *Tarîhu't-türâs*, s. 341.

652 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IX, 464-468; Zehebî, *Siyer*, XIII, 221; a. mlf., *Tezkire*, II, 767-773; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 46.

653 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, X, 111-117; Zehebî, *Siyer*, XIV, 440; a. mlf., *Tezkire*, II, 737-740; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 78; Sezgin, *Tarîhu't-türâs*, s. 345.

654 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, XIV, 231-234; Zehebî, *Siyer*, XIV, 501; a. mlf., *Tezkire*, II, 776-778; Sezgin, *Tarîhu't-türâs*, s. 347.

4. Eserleri

Kaynaklarda Ya'kûb b. İbrâhim'in *el-Müsne'd*⁶⁵⁵ ve *et-Tefsîr*⁶⁵⁶ adlı iki eserinden söz edilmektedir. Fakat bu eserlerin günümüzde var olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlamadık.

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Muhaddis olmasının yanında müfessir olarak da bilinen Ya'kûb b. İbrâhim, yaptığı ilim yolculukları neticesi topladığı hadislerin çokluğu ve telif ettiği eseriyle hadis ilmine büyük katkıda bulunmuştur. Bu bakımdan dönemin diğer muhaddisleri arasında mümtaz bir yer elde etmiştir.⁶⁵⁷

Öte yandan hadis münekkitlerden Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) Ya'kûb b. İbrâhim için “çok doğru” tabirini kullanırken,⁶⁵⁸ Nesâî (ö. 303/915) ve başkaları ise “sikadır”,⁶⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1070) da “sika, mutkindir”⁶⁶⁰ tabirini kullanarak onun güvenilir bir râvi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bütün bunların yanında onun bazen para karşılığında hadis rivâyet ettiği de nakledilmektedir.⁶⁶¹

Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî'den *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden **Buhârî** 35'i muttasıl, 1'i münkatı' senedle 36 hadis; **Müslim** muttasıl senedlerle 38 hadis; **Tirmizî** muttasıl senedlerle 9 hadis; **Ebû Dâvûd** 11'i muttasıl, 2'si münkatı' 13 hadis; **Nesâî** 118'i muttasıl, 2'si münkatı' 120

655 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 314; Zehebî, *Siyer*, XII, 142; a. mlf., *Tezkire*, II, 506; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 393; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 240; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 69; Kehhâle, *Mu'cem*, XIII, 241; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 194.

656 Davûdî, *Tabakât*, II, 377.

657 Zehebî, *Siyer*, XII, 141.

658 İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh*, IX, 202; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 313; Zehebî, *Siyer*, XII, 142; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 240.

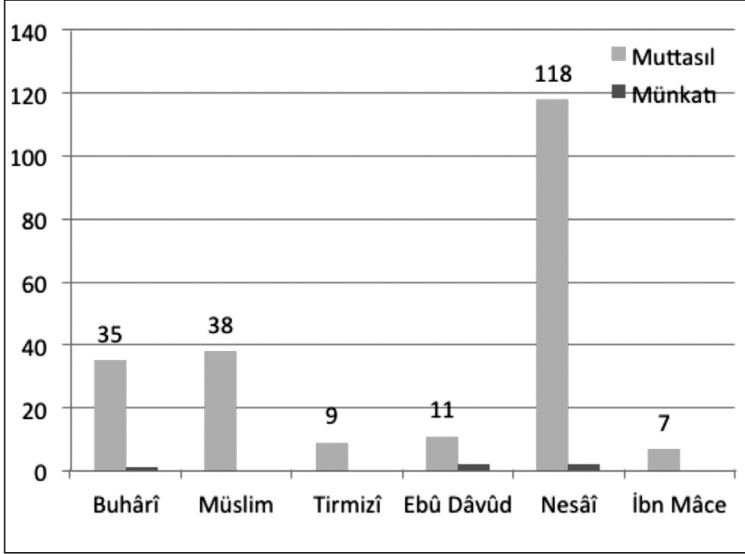
659 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 313; Zehebî, *Siyer*, XII, 142; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 240.

660 Hatîb, *Târîh*, XIV, 277.

661 Hatîb, *Târîh*, XIV, 278; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 378.

hadis; **İbn Mâce** de 7'si muttasıl, 1'i münkatı' senedle 8 hadis olmak üzere toplam 224 hadis rivâyet etmişlerdir.⁶⁶²

Ayrıca Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî'den rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*'ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

VII. ZİYÂD b. YAHYÂ el-BASRÎ

A. HAYATI

Basra'nın önde gelen sika muhaddislerinden olan Ebü'l-Hattâb Ziyâd b. Yahyâ b. Ziyâd b. Hassân b. Abdullah el-Hassânî en-Nükrî el-Adenî el-Basrî'nin⁶⁶³ ne zaman doğduğu konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

662 Ya'kûb b. İbrâhim ed-Devrakî'den rivayet edilen hadislerden bazıları için bk., Buhârî, İman 8; Salât 12; .Müslim, Salât 262; Ebû Dâvûd, Tahâret 109; Salât 125; Tirmizî, Edeb 66; Menâkib 16; Nesâî, Tahâret 88; İbn Mâce, Sadakât 14.

663 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 523; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 146-147; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 227; a. mlf., *Takrîb*, s. 161.

Kütüb-i Sitte musanniflerince güvenilir bir râvi kabul edilen Ziyâd b. Yahyâ'nın hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgiler yer almamaktadır. Hicri 254 (868) yılında vefat etmiştir.⁶⁶⁴

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. Hocaları

Kaynaklarda Ziyâd b. Yahyâ'nın 35 hocadan hadis aldığı zikredilmektedir. Ancak biz **bunlardan *Kütüb-i Sitte'nin hepsinde hadisi bulunan* 9 hocayı seçip üçünü kısaca tanıtacağız, diğerlerinin ise tam adı ve vefat tarihini vermekle yetineceğiz.**

a) Bişr b. el-Mufaddal er-Rakâşî (ö. 187/803)

Ebû İsmâîl Bişr b. el-Mufaddal b. Lâhik er-Rakâşî el-Basrî 107 (725) yılları civarında Basra'da doğmuştur.⁶⁶⁵

Çok güçlü bir hafıza kuvvetine sahip olan Bişr b. el-Mufaddal, Dâvûd b. Ebî Hind el-Kureyşî (ö. 139/756), Hümejd et-Tavîl (ö. 142/759) ve Sa'îd b. Îsâ el-Cüreyrî (ö. 144/761) gibi şöhretli muhaddislerden hadis almıştır. Kendisinden de Ebu'l-Velîd Hişâm b. Abdülmelik (ö. 227/841), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Nasr b. Ali el-Cehdamî (ö. 250/864) gibi hadis otoriteleri rivâyette bulunmuştur.⁶⁶⁶

Hayatı boyunca bir gün oruç bir gün iftar ederek her gün 400 rekât namaz kıldığı nakledilen Bişr b. el-Mufaddal, Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 275/888) ve Nesâî (ö. 303/915) gibi ünlü hadis münekkitlerince sıkı bir râvi kabul edilmiştir. Hicri 187 (803) yılında vefat etmiştir.⁶⁶⁷

664 Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IX, 525; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 147; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 227; a. mlf., *Takrîb*, s. 161.

665 Zehebî, *Siyer*, IX, 38.

666 Zehebî, *Siyer*, IX, 36-37; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 289.

667 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Zehebî, *Siyer*, IX, 37; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 289.

b) Abdülvehhâb b. Abdülmecîd es-Sekafî (ö. 194/809)

Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Abdülmecîd b. es-Salt b. Abdullah es-Sekafî el-Basrî 108 (726) yılında Basra'da doğmuştur.⁶⁶⁸

Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'den (ö. 144/761) hadis alanlar arasında yazdıklarının sıhhati itibarıyla ilk sırada yer alan Abdülvehhâb es-Sakafî, Eyyûb b. Ebî Temîme (ö. 131/748), Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî ve 'Avf b. Ebî Cemîle (ö. 146/763) gibi şöhretli muhaddislerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de İmâm Şâfiî (ö. 204/819), İshâk b. İbrâhim el-Mervezî (ö. 238/852) ve Kuteybe b. Sa'îd (ö. 240/854) gibi hadis otoriteleri rivâyette bulunmuştur.⁶⁶⁹

Çok cömert bir şahsiyet olduğu da belirtilen Abdülvehhâb es-Sakafî'nin her sene yıllık gelirinin tamamını hadisçilere harcadığı kaynaklarda yer almaktadır.⁶⁷⁰ Hayatının son üç yılında ihtilat sebebiyle hadis rivâyet etmemiş ve 194 (809) yılında Basra'da vefat etmiştir.⁶⁷¹

c) Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819)

Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî el-Basrî 133 (750) yılında Basra'da doğmuştur.⁶⁷²

Şu'be b. Haccâc (ö. 160/777), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Ebû 'Avane (ö. 176/792) gibi otoriteler başta olmak üzere bin kadar muhaddisten hadis öğrenmiştir. Kendisinden de Ali b. el-Medîni, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Mansûr et-Temîmî (ö. 251/865) gibi şöhretli muhaddisler

668 Zehebî, *Siyer*, IX, 238; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 531.

669 Zehebî, *Siyer*, IX, 238; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 530.

670 Zehebî, *Siyer*, IX, 239.

671 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 289; Zehebî, *Siyer*, IX, 239; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 531.

672 Ebu's-şeyh el-Ensârî, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, II, 48; Sezgin, *Târîhu't-tûrâs* I, 181.

hadis almışlardır.⁶⁷³

Bütün münekkitlerce güvenilir bir râvi kabul edilen Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned* adında bir eser telif etmiş ve 204 (819) yılında Basra'da vefat etmiştir.⁶⁷⁴

Ziyâd b. Yahyâ'nın diğer hocaları ise şunlardır:

1) Ebû Muhammed Mu'temir b. Süleymân et-Temimî (ö. 187/803)⁶⁷⁵

2) Ebû Abdüssamed Abdülazîz b. Abdüssamed el-'Ammî (ö. 187/803)⁶⁷⁶

3) Ebû Muhammed Abdüla'lâ b. Abdüla'lâ el-Kureşî (ö. 189/805)⁶⁷⁷

4) Ebû Amr Muhammed b. İbrâhim es-Sülemî (ö. 194/809)⁶⁷⁸

5) Ebû Muhammed Süfyân b. 'Uyeyne el-Mekki (198/814)⁶⁷⁹

673 Zehebî, *Siyer*, IX, 380; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 398; Sezgin, *Târîhu't-türâs* I, 181.

674 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 298; Ebu's-şeyh el-Ensârî, *Tabakâtü'l-muhaddisîn*, II, 48; Zehebî, *Siyer*, IX, 384; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 399; Sezgin, *Târîhu't-türâs* I, 181-182.

675 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 490.

676 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 388; Zehebî, *Siyer*, VIII, 369; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 466.

677 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 73; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 28; Zehebî, *Siyer*, IX, 242; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 311.

678 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 292; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 23; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 186; Zehebî, *Siyer*, IX, 220.

679 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 497; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 94; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 32, 54; Hatîb, *Târîh*, IX, 174; Ebû Nu'aym, *Hilye*, VII, 270; Zehebî, *Siyer*, VIII, 454; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 357.

6) Ebû Vehb Abdullah b. Bekir es-Sehmî (ö. 208/823)⁶⁸⁰

2. Talebeleri

Ziyâd b. Yahyâ'dan *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin dışında da birçok muhaddis hadis almıştır. Bunların en meşhurları şunlardır:

1) Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)⁶⁸¹

2) Abdullah b. Muhammed b. Ebi'd-dünyâ el-Kureşî (ö. 281/894)⁶⁸²

3) Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed en-Nisâbü'rî (ö. 289/902)⁶⁸³

4) Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sa'îd el-Mervezî (ö. 292/904)⁶⁸⁴

5) Ebû İshâk İbrâhim b. Ebî Tâlib en-Nisâbü'rî (ö. 295/908)⁶⁸⁵

6) Ebû Muhammed Yûsuf b. Ya'kûb el-Kâzî el-Bağdâdî (ö. 297/910)⁶⁸⁶

7) Ebu'l-Abbâs el-Hasan b. Süfyân eş-Şeybânî (ö.

680 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 334; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 52; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 16; Zehebî, *Siyer*, IX, 450; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 398.

681 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 139.

682 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 163; Hatîb, *Târîh*, X, 89-91; Zehebî, *Siyer*, XIII, 397; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 228; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 45.

683 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 499; a. mlf., *Tezkire*, II, 680-682.

684 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IV, 304-305; Zehebî, *Siyer*, XIII, 527; a. mlf., *Tezkire*, II, 663-664; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 70.

685 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 547; Safedî, *el-Vâfî*, VI, 128.

686 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, XIV, 310; Zehebî, *Siyer*, XIV, 85; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 37.

303/916)⁶⁸⁷

8) Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed 'Abdân el-Ahvâzî (ö. 306/919)⁶⁸⁸

9) Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî (307/919)⁶⁸⁹

10) Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (ö. 307/919)⁶⁹⁰

11) Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923)⁶⁹¹

12) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbûrî (ö. 311/923)⁶⁹²

13) Ebû Abdullah Muhammed b. el-Müseyyeb el-Erğiyânî (ö. 315/927)⁶⁹³

14) Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id el-Bağdâdî (ö. 318/930)⁶⁹⁴

687 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 16; Zehebî, *Siyer*, XIV, 157; Safedî, *el-Vâfî*, XII, 32; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 7.

688 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IX, 378; Zehebî, *Siyer*, XIV, 168; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 96.

689 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 601; Zehebî, *Siyer*, XIV, 197; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 148.

690 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 507; Safedî, *el-Vâfî*, V, 148; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 72.

691 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, II, 162; Zehebî, *Siyer*, XIV, 267; Safedî, *el-Vâfî*, II, 284; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 43.

692 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 196; Zehebî, *Siyer*, XIV, 365; a. mlf., *Tezkire*, II, 720-731; Safedî, *el-Vâfî*, II, 196; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 20.

693 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 422; a. mlf., *Tezkire*, III, 789; Safedî, *el-Vâfî*, V, 30.

694 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, XIV, 231; Zehebî, *Siyer*, XIV, 501; a. mlf., *Tezkire*, II, 776.

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Tadilin üçüncü sırasında yer alan Ziyâd b. Yahyâ, *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin yanı sıra Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Huzeyme gibi hadis otoriteleri başta olmak üzere birçok muhaddis tarafından hüsn-i kabul görmüş ve hiç bir hadis münekkidi tarafından cerh edilmemiştir.⁶⁹⁵ Aksine Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 275/888) ve Nesâî (ö. 303/915) gibi ünlü münekkitler Ziyâd b. Yahyâ hakkında “sika” tabirini kullanırken, İbn Hibbân el-Büstî (ö. 354/965) onu sika raviler arasında zikretmiştir.⁶⁹⁶

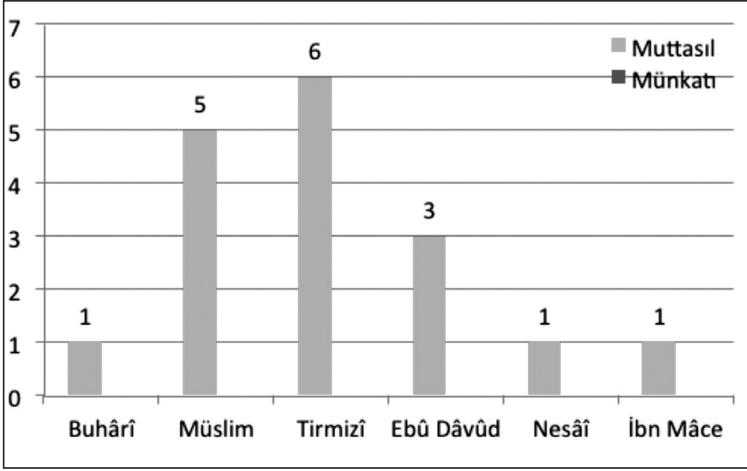
Kütüb-i Sitte musannifleri Ziyâd b. Yahyâ’dan muttasıl senetlerle **Buhârî** 1; **Müslim** 5; **Tirmizî** 6; **Ebû Dâvûd** 3; **Nesâî** 1; **İbn Mâce** de 1 hadis olmak üzere toplam 17 hadis rivâyet etmişlerdir.⁶⁹⁷

Ayrıca Ziyâd b. Yahyâ’dan rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*’ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

695 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*: sene 251-260, s. 147.

696 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 549; Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, I, 264 (dipnot); İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, I, 220 (dipnot); Mizzî, *a. g. e.*, IX, 525; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 523; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*: sene 251-260, s. 147; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 227.

697 Ziyâd b. Yahyâ el-Basrî'den rivayet edilen hadislerden bazıları için bk., Buhârî, *Şehâdât* 11; Müslim, *Zekât* 130; Ebû Dâvûd, *Eşribe* 8; Tirmizî, *Cenâiz* 65; Kader 10; Nesâî, *Sehv* 50; İbn Mâce, *Ticârât* 26.

VIII. MUHAMMED b. MA‘MER el-BAHRÂNÎ

A. HAYATI

Daha çok “Bahrânî” lakabıyla bilinen Basralı muhaddislerden biri Ebû Abdullah Muhammed b. Ma‘mer b. Rib‘î el-Bahrânî el-Kaysî el-Basrî’dir.⁶⁹⁸

Döneminin büyük muhaddisleri arasında yer alan Muhammed b. Ma‘mer h. 256 (870) yılında vefat etmiştir.⁶⁹⁹ Bazı kaynaklarda ise onun h. 250 (864) yılında⁷⁰⁰ ya da bu tarihten sonra vefat ettiği zikredilmektedir.⁷⁰¹

698 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 105; Kelâbâzî, *Ricâlu’l-Buhârî*, II, 683; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 214; İbnü’l-Kayserânî, *el-Cem‘u*, II, 452; Sem‘ânî, *el-Ensâb*, I, 288; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 485; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm: sene 251-260*, s. 320; a. mlf., *Tezkire*, II, 563; a. mlf., *el-Kâşif*, II, 223; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 297; a. mlf., *Takrîb*, s. 442; Süyûtî, *Tabakât*, s. 223.

699 Zehebî, *Târîhu’l-İslâm: sene 251-260*, s. 320; a. mlf., *Tezkire*, II, 563.

700 Kelâbâzî, *Ricâlu’l-Buhârî*, II, 683 (dipnot); İbn Hacer, *Takrîb*, s. 442.

701 Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 487; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 223 (dipnot); İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 297; Süyûtî, *Tabakât*, s. 223.

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. Hocaları

Kaynaklarda Muhammed b. Ma'mer'in yaklaşık 30 muhaddisten hadis öğrendiği nakledilmektedir.⁷⁰² Ancak biz burada onlardan **Kütüb-i Sitte'nin hepsinde hadisi bulunan** 13 şahsı seçip üçünü kısaca tanıtacağız, diğerlerinin isim ve vefat tarihlerini vermekle yetineceğiz.

a) Hammâd b. Üsâme (ö. 201/816)

Döneminde Kûfe'nin en zeki genci olarak nitelendirilen⁷⁰³ Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme b. Zeyd el-Kureşî el-Kûfî, h. 120 (738) yılı civarında doğmuştur.⁷⁰⁴

Yüz bin hadis yazdığını ifade eden Hammâd b. Üsâme,⁷⁰⁵ Hişâm b. 'Urve (ö. 145/762), el-A'meş (ö. 147/764) ve İbn Cüreyc (ö. 150/767) gibi otoritelerden hadis öğrenmiştir. Kendisinden de İmâm eş-Şâfi'î (ö. 204/819), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İshâk b. Râhûye (ö. 238/852) gibi meşhur âlimler rivâyette bulunmuşlardır.⁷⁰⁶

İttifakla güvenilir bir râvi kabul edilen Hammâd b. Üsâme,⁷⁰⁷ İbn Hacer'e göre "sika sebet" mertebesinde⁷⁰⁸ 18 Şevval 201 (Nisan 816) tarihinde Kûfe'de vefat etmiştir.⁷⁰⁹

b) Ravh b. Ubâde (ö. 205/820)

Büyük muhaddislerden olan el-imâm Ebû Muhammed Ravh b. 'Ubâde b. el-'Alâ' b. Hassân b. Amr el-Kaysî el-

702 Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 485-486.

703 İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 5.

704 Zehebî, *Siyer*, IX, 277.

705 Zehebî, *Siyer*, IX, 278; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 5.

706 Zehebî, *Siyer*, IX, 277-278; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 5.

707 İbn Hacer, *Hedyü's-sâri*, s. 399.

708 İbn Hacer, *Takrîb*, s. 117.

709 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 395; Zehebî, *Siyer*, IX, 278; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 5; a. mlf., *Takrîb*, s. 117.

Basrî,⁷¹⁰ h. 125 (724) yılında doğmuştur.⁷¹¹

Tahsil için bir süre Bağdâd'da kalan Ravh b. Ubâde, Abdullah b. Avn (ö. 151/768), Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/795) gibi büyük âlimlerden hadis öğrenmiştir.⁷¹² Kendisinden de İshâk b. Râhûye (ö. 238/852), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İshâk el-Kevsec (ö. 251/865) gibi muhaddisler hadis almışlardır.⁷¹³

Muhaddis olmasının yanı sıra müfessir olarak da tanınan Ravh b. Ubâde, *Kitâbü't-Tefsîr* ve *Kitâbü's-Sünen* adında iki eser telif etmiştir.⁷¹⁴ Sika bir râvi olmakla birlikte bazı münekkitler onu kuvvetli bir râvi kabul etmemişlerdir.⁷¹⁵ Hicri 205 (820) yılında Basra'da vefat etmiştir.⁷¹⁶

c) ed-Dahhâk b. Mahled (ö. 212/828)

Ebû Âsım ed-Dahhâk b. Mahled b. ed-Dahhâk b. Müslim en-Nebîl eş-Şeybânî el-Basrî, h. 122 (740) yılında Mekke'de doğmuştur.⁷¹⁷

Genç yaşlarında Basra'ya göç eden ed-Dahhâk b. Mahled, Bağdâd, Rey, Nîsâbü'r ve Buhârâ gibi merkezlere ilim yolculuğu yapmış ve İbn Ebî 'Arûbe (ö. 156/773), el-Evzâî (ö. 157/774), İbn Ebî Zî'b (ö. 159/776) gibi üstatlardan ilim tahsil

710 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; Zehebî, *Siyer*, IX, 402; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 173; a. mlf., *Takrîb*, s. 151; a. mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 402; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 34; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, s. 91.

711 Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 159.

712 Zehebî, *Siyer*, IX, 402-403; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 173.

713 Zehebî, *Siyer*, IX, 403; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 173; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, s. 91.

714 Zehebî, *Siyer*, IX, 405; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 174; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 34.

715 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 296; Zehebî, *Siyer*, IX, 404-406; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 173-174; a. mlf., *Hedyü's-sârî*, s. 402.

716 Zehebî, *Siyer*, IX, 406; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 174; a. mlf., *Takrîb*, s. 151; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 34; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, s. 91.

717 Zehebî, *Siyer*, IX, 483; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 571; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 215.

etmiştir. Kendisinden de Ali b. el-Medîni (ö. 234/848), Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (ö. 234/848) ve Hârûn el-Hammâl (ö. 243/857) gibi muhaddisler hadis almışlardır.⁷¹⁸

Muhaddis olmasının yanı sıra müfessir ve fakîh olarak da tanınan ed-Dahhâk b. Mahled, *Cüz*⁷¹⁹ ve *Kitâbü'Diyât* gibi eserler telif etmiştir.⁷²⁰ Bütün âlimler onun ilmini, zühdünü ve sika bir râvi olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.⁷²¹ Hicri 212 (828) yılında Basra'da vefat etmiştir.⁷²²

Muhammed b. Ma'mer'in diğer hocaları ise şunlardır:

- 1) Ebû Sa'îd Hammâd b. Mas'ade et-Temimî (ö. 202/817)⁷²³
- 2) Ebû Osmân Muhammed b. Bekir el-Bursânî el-Basrî (ö. 203/819)⁷²⁴
- 3) Ebû Âmir Abdülmelik b. Amr el-'Akadî (ö. 204/819)⁷²⁵
- 4) Ebû Ğassân Yahyâ b. Kesîr el-'Anberî (ö. 206/821)⁷²⁶
- 5) Ebû 'Avn Ca'fer b. 'Avn el-Mahzûmî (ö. 207/822)⁷²⁷
- 6) Ebû Muhammed 'Ubeydullâh b. Mûsâ el-'Absî (ö.

718 Zehebî, *Siyer*, IX, 480-481; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 570-571.

719 Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 215.

720 Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 161.

721 İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 571.

722 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 295; Zehebî, *Siyer*, IX, 483; İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 571; a. mlf., *Takrîb*, s. 221; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 215.

723 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 294; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, III, 148; Zehebî, *Siyer*, IX, 356.

724 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 297; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 48; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, VII, 212; Zehebî, *Siyer*, IX, 421.

725 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 299; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, V, 359; Zehebî, *Siyer*, IX, 469.

726 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, IX, 183; Zehebî, *Siyer*, IX, 538; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 169.

727 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 396; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 197; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh*, II, 485; Zehebî, *Siyer*, IX, 439.

213/828)⁷²⁸

7) Ebû 'Âmir Kabîse b. 'Ukbe es-Suvâî el-Kûfî (ö. 215/830)⁷²⁹

8) Ebû Habîb Habbân b. Hilâl el-Bâhilî el-Basrî (ö. 216/831)⁷³⁰

9) Ebû Amr Müslim b. İbrâhim el-Ferâhidî (ö. 222/837)⁷³¹

10) Ebû Abdullah Muhammed b. Kesîr el-'Abdî el-Basrî (ö. 223/838)⁷³²

2. Talebeleri

Muhammed b. Ma'mer'den *Kütüb-i Sitte* musannifleri dışında da bi çok muhaddis rivâyette bulunmuştur.⁷³³ Bunların bazıları şunlardır:

1) Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)⁷³⁴

2) Ebû İshâk İbrâhim b. Ebî Tâlib en-Nisâbûrî (ö. 295/908)⁷³⁵

728 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 400; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 401; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 334; Zehebî, *Siyer*, IX, 553.

729 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 177; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 126; Zehebî, *Siyer*, X, 130; a. mlf., *Tezkire*, I, 373.

730 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 299; Zehebî, *Siyer*, X, 239; a. mlf., *Tezkire*, I, 364.

731 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 304; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 254; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 181; Zehebî, *Siyer*, X, 314.

732 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 305; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 218; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 70; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, II, 448; Zehebî, *Siyer*, X, 383.

733 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 486.

734 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 139.

735 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 547; Safedî, *el-Vâfî*, VI, 128.

3) Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Bezzâr el-Basrî (297/909)⁷³⁶

4) Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Naciye el-Berberî (ö. 301/913)⁷³⁷

5) Ebû Yahyâ Zekerıyyâ b. Yahyâ es-Sâcî (307/919)⁷³⁸

6) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbûrî (ö. 311/923)⁷³⁹

7) Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvud es-Sicistânî (ö. 316/929)⁷⁴⁰

8) Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id el-Bağdâdî (ö. 318/930)⁷⁴¹

3. Eserleri

Hocası Ravh b. Ubade'den (ö. 205/820) *et-Tefsîr*'ini rivâyet eden Muhammed b. Ma'mer'in bir müsned tasnîf ettiğı bazı kaynaklarda yer almakta ise de günümüze ulaşım ulaşamadığı tespit edilememiştir.⁷⁴²

736 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IV, 334; Zehebî, *Siyer*, XIII, 554; a. mlf., *Tezkire*, II, 653; Safedî, *el-Vâfî*, VII, 268.

737 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, X, 104-105; Zehebî, *Siyer*, XIV, 164; a. mlf., *Tezkire*, II, 696-697; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 71.

738 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, III, 601; Zehebî, *Siyer*, XIV, 197; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 148.

739 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, VII, 196; Zehebî, *Siyer*, XIV, 365; a. mlf., *Tezkire*, II, 720-731; Safedî, *el-Vâfî*, II, 196; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 20.

740 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IX, 464-468; Zehebî, *Siyer*, XIII, 221; a. mlf., *Tezkire*, II, 767-773; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 46.

741 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, XIV, 231-234; Zehebî, *Siyer*, XIV, 501; a. mlf., *Tezkire*, II, 776-778; Sezgin, *Tarîhu't-türâs*, s. 347.

742 Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 288.

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

“Allah’ın iyi kullarından biri” olarak anılan Muhammed b. Ma’mer bütün muhaddisler tarafından makbul bir râvi kabul edilmiş ve hiç bir münekkit tarafından cerhedilmemiştir. Nitekim ünlü münekkitlerden Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) onun hakkında “çok doğrudur” ifadesini kullanırken,⁷⁴³ Ebû Dâvûd (ö. 275/888) “onda bir beis yoktur, saduk bir ravidir” tabirini kullanmış,⁷⁴⁴ Nesâî (ö. 303/915) de bir yerde “sika” bir yerde de “onda bir sakınca yoktur” ifadesini kullanarak onun güvenilir bir râvi olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁴⁵ İbn Hibbân el-Büstî (ö. 354/965) ve el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1070), Muhammed b. Ma’mer’in sika olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁴⁶

Muhammed b. Ma’mer el-Bahrânî’den *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden **Buhârî** muttasıl senedlerle 3 hadis; **Müslim** muttasıl senedlerle 4 hadis; **Tirmizî** muttasıl senedle 1 hadis; **Ebû Dâvûd** muttasıl senedlerle 5 hadis; **Nesâî** 22’si muttasıl, 1’i münkatı’ senedle 23 hadis; **İbn Mâce** de 13’ü muttasıl, 1’i, münkatı’ senedle 14 hadis olmak üzere toplam 50 hadis rivâyet etmişlerdir.⁷⁴⁷

Ayrıca Muhammed b. Ma’mer el-Bahrânî’den rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*’ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

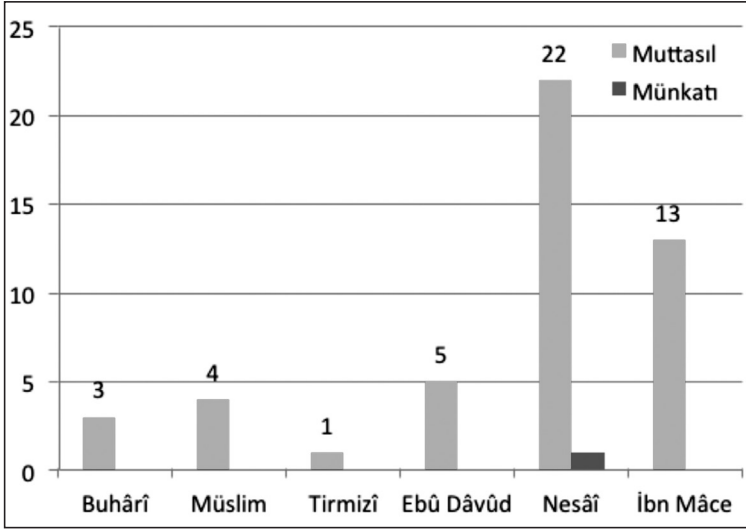
743 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 105; Kelâbâzî, *Ricâlu’l-Buhârî*, II, 683 (dipnot); İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 214 (dipnot); Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 486; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 298.

744 Kelâbâzî, *a. g. e.*, II, 683 (dipnot); İbn Mencûye, *a. g. e.*, II, 214 (dipnot); Mizzî, *a. g. e.*, XXVI, 486; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 298.

745 İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, II, 214 (dipnot); Mizzî *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 298.

746 Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, XXVI, 487; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 298.

747 Muhammed b. Ma’mer el-Bahrânî’den rivayet edilen hadislerden bazıları için bk. Buhârî, Cum’a 29; Müslim, Tahâret 33; Mesâcid 112; Ebû Dâvûd, Salât 119; Nikâh 36; Tirmizî, Tefsir 6; Nesâî, Cenâiz 5; Sıyâm 1; İbn Mâce, Diyât 8; Vasâyâ 2. Ayrıca İbn Hacer, Muhammed b. Ma’mer’den Buhârî’nin 4 ve Müslim’in 8 hadis rivayet ettiğini söylemiştir (bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 298).

IX. ABDULLAH b. SA'İD el-EŞECC

A. HAYATI

Kûfe'nin önde gelen muhaddislerinden olan ve daha çok el-Eşecc lakabıyla tanınan Ebû Sa'îd Abdullah b. Sa'îd b. Husayn el-Eşecc el-Kindî el-Kûfî,⁷⁴⁸ h. 167 (783) yılı civarında doğmuştur.⁷⁴⁹

İmâm ve müfessir olarak da şöhret bulan Abdullah b. Sa'îd,⁷⁵⁰ yaşadığı uzun bir hayat sürecinde devamlı ilme hizmet etmiş ve Rebiu'l-evvel 257 (Ocak 871) tarihinde vefat etmiştir.⁷⁵¹

748 Kelâbâzî, *Ricâlu'l-Buhârî*, I, 409; İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*, I, 365; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'u*, I, 252; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 27; Zehebî, *Siyer*, XII, 182; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 177; a. mlf., *Tezkire*, II, 501; Safedî, *el-Vâfî*, XVII, 197; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 155; a. mlf., *Takrîb*, s. 248; Süyûtî, *Tabakât*, s. 222; Davûdî, *Tabakât*, I, 235; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 90; Kehhâle, *Mu'cem*, VI, 58; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, s. 260.

749 Sezgin, *Târîhü't-türâs*, s. 260.

750 Zehebî, *Siyer*, XII, 182; a. mlf., *Tezkire*, II, 501; Sezgin, *Târîhü't-türâs*, s. 260.

751 Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 30; Zehebî, *Siyer*, XII, 183; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 178; a. mlf., *Tezkire*, II, 502; Safedî,

B. İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. Hocaları

Kaynaklarda Abdullah b. Sa'îd'in yaklaşık 50 hocadan hadis aldığı zikredilmektedir.⁷⁵² Biz **bunlardan Kütüb-i Sitte'nin hepsinde hadisi bulunan** 22 hocayı seçip üçünü kısaca tanıtaçağız, diğerlerinin ise tam adı ve vefat tarihini vermekle yetineceğiz.

a) Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807)

Şeyhu'l-İslâm Ebû Muhammed Abdullah b. İdrîs b. Yezîd b. Adurrahmân el-Evdî el-Kûfî h. 120 (738) yılında doğmuştur.⁷⁵³ Bazı kaynaklarda h. 110 (728)⁷⁵⁴ veya 115 (733)⁷⁵⁵ tarihinde doğduğu belirtilmektedir.

Hâfız ve imâm olarak tanınan Abdullah b. İdrîs, Süheyl b. Ebî Sâlih (ö. 138/755), Hişâm b. Urve (ö. 145/762) ve İbn Cüreyc (ö. 150/767) gibi meşhûr muhaddislerden hadis öğrenmiştir.⁷⁵⁶ Kendisinden de Abdullah b. el-Mübarek (ö. 181/797), Yahyâ b. Ma'in (ö. 233/847) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) gibi şöhretli âlimler hadis almışlardır.⁷⁵⁷

Zühd ve takvasıyla da tanınan Abdullah b. İdrîs, kendi ifadesiyle Kurân'ı dört bin defa hatmetmiştir.⁷⁵⁸ Sika ve huccettir.⁷⁵⁹ 10 Zilhicce 192 (Eylül 808) yılında Kûfe'de vefat etmiştir.⁷⁶⁰

a. g. e., XVII, 197; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 155; a. mlf., *Takrîb*, s. 248; Süyûtî, *Tabakât*, s. 222; Davûdî, *Tabakât*, I, 235; Ziriklî, a. g. e., IV, 90; Kehhâle, a. g. e., VI, 58; Sezgin, *Târîhü't-tûrâs*, s. 260.

752 Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 30.

753 Zehebî, *Siyer*, IX, 42; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 98; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 71.

754 İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 98.

755 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389.

756 Zehebî, *Siyer*, IX, 43; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 97.

757 Zehebî, *Siyer*, IX, 43; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 97.

758 Zehebî, *Siyer*, IX, 46.

759 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 97.

760 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389.

b) Hafs b. Giyâs (ö. 194/809)

Ebû Ömer Hafs b. Giyâs b. Talk b. Mu'âviye b. Mâlik b. el-Hâris en-Neha'î el-Ezdî el-Kûfî h. 117 (735) yılında doğmuştur.⁷⁶¹

Bağdâd ve Kûfe gibi İslâm merkezlerinde yıllarca kadılık görevinde bulunan Hafs b. Giyâs, Süleymân b. Tarhân et-Teymî (ö. 143/760), İsmâil b. Ebî Hâlid (ö. 145/761) ve el-A'meş (ö. 148/765) gibi âlimlerden hadis öğrenmiştir.⁷⁶² Kendisinden de Ebû Nu'aym (ö. 219/834), oğlu Ömer b. Hafs (ö. 222/837) ve Ebû Küreyb (ö. 248/862) gibi muhaddisler hadis almışlardır.⁷⁶³

Muhaddis olmasının yanı sıra fakîh olarak da tanınan Hafs b. Giyâs'ın üç dört bin kadar hadisi hıfzından rivâyet ettiği kaydedilmektedir.⁷⁶⁴ Bazen tedlis yapmış ise de bütün münekkitler onun sika bir ravi olduğunu söylemişlerdir.⁷⁶⁵ Geride 170 hadis ihtiva eden bir eser bırakıp h. 194 (810) yılında Kûfe'de vefat etmiştir.⁷⁶⁶

c) el-Fadl b. Dukeyn (ö. 218/833)

Şeyhu'l-İslâm Ebû Nu'aym el-Fadl b. Dukeyn b. Amr b. Hammâd el-Ahvel et-Teymî Kûfî h. 130 (748)'de Kûfe'de doğmuştur.⁷⁶⁷

Özellikle neseb ve rical ilimlerinde yetişkinlerden sayılan el-Fadl b. Dukeyn, Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/975) gibi şöhretli

761 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 390; Zehebî, *Siyer*, IX, 22; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 569; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 264.

762 Zehebî, *Siyer*, IX, 22; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 568.

763 Zehebî, *Siyer*, IX, 23; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 568.

764 Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 264.

765 İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 390.

766 Zehebî, *Siyer*, IX, 33; İbn Hacer, *Tehzîb*, I, 569; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 264.

767 Zehebî, *Siyer*, X, 142; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 491; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 148; Sezgin, *Târîhü't-tûrâs*, s. 188.

âlimlerden ilim öğrenmiştir.⁷⁶⁸ Kendisinden de hocası Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797), İshâk b. Râhûye (ö. 238/852) ve Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/877) gibi ünlü muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.⁷⁶⁹

Muhaddis olmasının yanı sıra müfessir ve fakih olarak da tanınan el-Fadl b. Dukeyn, *Kitâbu't-Tefsîr*, *Kitâbu'l-Mesâil fi'l-fıkḥ*, *Kitâbu'l-Menâsik*, *Kitâbu's-Salat*, *Kitâbu't-Târiḥ* ve *Temsîliyyetü meni'ntehâ ileynâ mine'r-ruvât 'an Ebî Nu'aym*, gibi kıymetli eserler telif etmiştir.⁷⁷⁰ İbn Hacer'e göre el-Fadl b. Dukeyn ta'dilin en üst düzeyinde yer alan “ثقة ثبت” mertebesinde dir.⁷⁷¹ Kaynaklarda onun biraz Şiîliğe mâil olduğu da söylenmiştir.⁷⁷² Hicri 218 (833)'de Kûfe'de vefat etmiştir.⁷⁷³

Abdullah b. Sa'îd'in diğer hocaları da şunlardır:

- 1) İbn Ebî Hâzim Hüseyim b. Beşîr el-Vâsitî (ö. 183/799)⁷⁷⁴
- 2) Ebû Hafs Ömer b. 'Ubeyd et-Tenâfisî (ö. 185/801)⁷⁷⁵
- 3) Ebû Amr İsa b. Yûnus el-Kûfî (ö. 187/803)⁷⁷⁶
- 4) Ebû Muhammed 'Abde b. Süleymân el-Kilâbî (ö. 188/804)⁷⁷⁷

768 Zehebî, *Siyer*, X, 144; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 488; Sezgin, *Târîḥü't-tûrâs*, s. 188.

769 Zehebî, *Siyer*, X, 145; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 488-489.

770 Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 210.

771 İbn Hacer, *Takrîb*, s. 382.

772 Sezgin, *Târîḥü't-tûrâs*, s. 188.

773 Zehebî, *Siyer*, X, 151-152; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 491; a. mlf., *Takrîb*, s. 382; Sezgin, *Târîḥü't-tûrâs*, s. 188.

774 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîḥu'l-kebîr*, VIII, 242; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 115; Hatîb, *Târîḥ*, XIV, 85; Zehebî, *Siyer*, VIII, 287; a. mlf., *Tezkire*, I, 248.

775 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI, 123; Zehebî, *Siyer*, VIII, 336; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 302.

776 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîḥu'l-kebîr*, VI, 406; Hatîb, *Târîḥ*, XI, 152; Zehebî, *Siyer*, VIII, 489; a. mlf., *Tezkire*, I, 279.

777 Hayatı hakkında bilgi için bk., Buhârî, *et-Târîḥu'l-kebîr*, III, 315; Zehebî, *Siyer*, VIII, 511; a. mlf., *Tezkire*, I, 312.

5) Ebû Mes'ûd 'Ukbe b. Hâlid es-Sükûnî (ö. 188/804)⁷⁷⁸

6) Ebû Hâlid Süleymân b. Hayyân el-Ahmer el-Ezdî (ö. 189/804)⁷⁷⁹

7) İbn Uleyye İsmâil b. İbrâhim el-Esedî (ö. 193/808)⁷⁸⁰

8) Ebû Abdurrahmân Muhammed b. Fudayl ed-Dabbî el-Kûfî (ö. 195/810)⁷⁸¹

9) Ebû Mu'aviye Muhammed b. Hâzim es-Sa'dî (ö. 195/810)⁷⁸²

10) Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed el-Muhâribî (ö. 195/810)⁷⁸³

11) Ebû Süfyân Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî (ö. 196/812)⁷⁸⁴

12) Ebû Yahyâ Ma'n b. Îsâ el-Fezzâz el-Eşce'î (ö. 198/813)⁷⁸⁵

13) Ebû Abdullah Mu'az b. Hişâm ed Düstüvâî (ö.

778 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Hacer, *Tehzîb*, IV, 152.

779 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 391; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 8; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV, 106; Zehebî, *Siyer*, IX, 19; a. mlf., *Tezkire*, I, 272.

780 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 325; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 342; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II, 153; Hatîb, *Târîh*, VI, 229-240; Zehebî, *Siyer*, IX, 107.

781 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 389; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 207; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 57; Zehebî, *Siyer*, IX, 173; a. mlf., *Tezkire*, I, 310; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 259; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 331; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, s. 177.

782 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 392; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 84; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 246; Zehebî, *Siyer*, IX, 73.

783 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 392; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 347; Zehebî, *Siyer*, IX, 136; a. mlf., *Tezkire*, I, 312.

784 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 219; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 368; Zehebî, *Siyer*, IX, 140.

785 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, V, 437; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VII, 390; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 277; Zehebî, *Siyer*, IX, 304; a. mlf., *Tezkire*, I, 332.

200/815)⁷⁸⁶

14) Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme el-Kûfî (ö. 201/816)⁷⁸⁷

15) Ebû Ahmed Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî (ö. 203/818)⁷⁸⁸

16) Ebû Abdullah Muhammed b. Ubeyd el-Ahdeb et-Tenâfisî (ö. 204/819)⁷⁸⁹

17) Ebû Bedr Şücâ' b. el-Velîd es-Sükûnî (ö. 204/819)⁷⁹⁰

18) Ebû Yûsuf Ya'lâ b. Ubeyd et-Tenâfisî (ö. 209/824)⁷⁹¹

19) Ebû Muhammed Ubeydullâh b. Mûsâ el-'Absî (ö. 213/828)⁷⁹²

2. Talebeleri

Abdullah b. Sa'îd'den *Kütüb-i Sitte* musannifleri dışında da birçok âlim rivâyette bulunmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

1) Ebû Zür'a 'Ubeydullah b. Abdülkerîm er-Râzî (ö. 264/877)⁷⁹³

786 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 249; Zehebî, *Siyer*, IX, 372; İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 471.

787 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 394; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 28; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 132; Zehebî, *Siyer*, IX, 277; a. mlf., *Tezkire*, I, 321.

788 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 402; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 249; Zehebî, *Siyer*, IX, 529.

789 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 397; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 173; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII, 10; Hatîb, *Târîh*, II, 365; Zehebî, *Siyer*, IX, 436; a. mlf., *Tezkire*, I, 333.

790 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 333; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, IV, 261; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III, 378; Zehebî, *Siyer*, IX, 353; a. mlf., *Tezkire*, I, 328.

791 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn. Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 397; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VIII, 419; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX, 304; Zehebî, *Siyer*, IX, 476; a. mlf., *Tezkire*, I, 314.

792 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 400; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, V, 401; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 334; Zehebî, *Siyer*, IX, 553.

793 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I, 328-349; a.

- 2) Ebû Hâtım Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 277/890)⁷⁹⁴
- 3) İbn Ebî'd-dünyâ Abdullah b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 281/894)⁷⁹⁵
- 4) Ebu'l-Abbâs el-Hasan b. Süfyân en-Nesevî (ö. 303/916)⁷⁹⁶
- 5) Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsilî (ö. 307/919)⁷⁹⁷
- 6) Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî (307/919)⁷⁹⁸
- 7) Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Nisâbü'rî (ö. 311/923)⁷⁹⁹
- 8) Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Büceyr es-Semerkindî (ö. 311/923)⁸⁰⁰
- 9) Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Dâvûd es-Sicistânî (ö. 316/929)⁸⁰¹

e., V, 324-326; Zehebî, *Siyer*, XIII, 65; a. mlf., *Tezkire*, II, 557-559; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 64.

794 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, I, 349-375; a. e., VII, 204; Zehebî, *Siyer*, XIII, 247; Safedî, *el-Vâfî*, II, 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 139.

795 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, V, 163; Zehebî, *Siyer*, XIII, 397; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 228-229; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 44.

796 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, III, 16; Zehebî, *Siyer*, XIV, 157; a. mlf., *Tezkire*, II, 703; Safedî, *el-Vâfî*, XII, 124; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 7.

797 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 174; mlf., *Tezkire*, II, 707; Safedî, *el-Vâfî*, VII, 241; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 71.

798 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, III, 601; Zehebî, *Siyer*, XIV, 197; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 148.

799 Hayatı hakkında bilgi için bk., İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh*, VII, 196; Zehebî, *Siyer*, XIV, 365; a. mlf., *Tezkire*, II, 720-731; Safedî, *el-Vâfî*, II, 196; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 20.

800 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIV, 402; a. mlf., *Tezkire*, II, 719.

801 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târîh*, IX, 464-468; Zehebî, *Siyer*, XIII, 221; a. mlf., *Tezkire*, II, 767-773; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 46.

10) Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Begavî (ö. 317/929)⁸⁰²

11) Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtım er-Râzî (ö. 327/938)⁸⁰³

3. Eserleri

Kaynaklarda Abdullah b. Sa'îd'e ait bir kaç eserden söz edilmekte ise de⁸⁰⁴ sadece *et-Tefsîr*⁸⁰⁵ ve *el-Hadîs*⁸⁰⁶ adlı iki tanesinin ismi zikredilmektedir. Bunlardan *el-Hadîs* adlı eseri Şam'daki Zâhiriyye Kütüphanesi'nde (Mecmua, nr. 18/10, vr. 211^a-224^a, h. 548'de istinsah edilmiştir) bulunmaktadır.⁸⁰⁷

C. HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Şeyhu'l-İslâm vasfıyla da anılan Abdullah b. Sa'îd,⁸⁰⁸ kendi döneminde İslâm'ın temel ilimlerini en iyi bilen âlimlerden biri olarak Kûfe'nin muhaddisi ve müftüsü hem de müfessiri olmak suretiyle din işlerinde halkın başvuru kaynağı olmuştur.⁸⁰⁹ 90 küsur yıl yaşamasına rağmen hiç bir zaman hıfzını kaybetmemiştir. Nitekim Muhammed b. Ahmed b. Bilâl (kaynaklarda Hilâl olarak da geçmektedir) eş-Şetavî (ö. 310/922)

802 Hayatı hakkında bilgi için bk., Hatîb, *Târih*, X, 111-117; Zehebî, *Siyer*, XIV, 440; a. mlf., *Tezkire*, II, 737-740; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustat-rafe*, s. 78; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, s. 345.

803 Hayatı hakkında bilgi için bk., Zehebî, *Siyer*, XIII, 263; a. mlf., *Tezkire*, III, 829; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 287.

804 Zehebî, *Siyer*, XII, 182; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 177; a. mlf., *Tezkire*, II, 501; Safedî, *el-Vâfî*, XVII, 197; Kehhâle, *Mu'cem*, VI, 58; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 90.

805 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 177; a. mlf., *Tezkire*, II, 501; Safedî, *el-Vâfî*, XVII, 197; Davûdî, *Tabakât*, I, 235; Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 442; Kehhâle, *Mu'cem*, VI, 58; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 90.

806 Kettânî, *Hadîs Literatürü*, s. 159; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 260; Sandıkçı, *İslâm Coğrafyasında Hadis*, s. 217.

807 Kettânî, *Hadîs Literatürü*, s. 159; Sezgin, *Târîhu't-türâs*, I, 260.

808 Zehebî, *Tezkire*, II, 501.

809 Zehebî, *Siyer*, XII, 183; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 177; Safedî, *el-Vâfî*, XVII, 197.

onun hakkında “Hıfzı ondan daha kuvvetli kimseyi görmedim” demiştir.⁸¹⁰ Ayrıca ünlü münekkitlerden Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) onun hakkında bir yerde “sika ve saduktur”;⁸¹¹ bir yerde de “الأشج إمام أهل زمانه” tabirini kullanmış,⁸¹² Nesâî (ö. 303/915) de onun hakkında bir defa “saduktur” ifadesini bir defa da “onda bir beis yoktur” tabirini kullanarak onun güvenilir bir râvi olduğunu ortaya koymuştur.⁸¹³ İbn Hibbân el-Büstî (ö. 354/965) onu sika râviler arasında zikrederken, Yahya b. Ma'în (ö. 233/847) “onda bir beis yoktur” ifadesiyle onu bir yandan ta'dil ederken, diğer yandan “Lakin o zaif kişilerden de rivâyet ediyor” tabiriyle kısmen tenkid etmekten de geri kalmamıştır.⁸¹⁴

Abdullah b. Sa'îd el-Eşecc'den *Kütüb-i Sitte* musanniflerinden **Buhârî** muttasıl senedle 2 hadis; **Müslim** muttasıl senedle 79 hadis; **Tirmizî** 52'si muttasıl, 7'si münkatı' senedle 59 hadis; **Ebû Dâvûd** 11'i muttasıl, 1'i münkatı' 12 hadis; **Nesâî** muttasıl senedle 5 hadis;; **İbn Mâce** de 52'si muttasıl, 3'ü münkatı' senedle 55 hadis olmak üzere toplam 212 hadis rivâyet etmişlerdir.⁸¹⁵

Ayrıca Abdullah b. Sa'îd el-Eşecc'den rivayet edilen hadislerin *Kütüb-i Sitte*'ye dağılımını şu grafik ile görmek mümkündür.

810 Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 30; Zehebî, *Siyer*, XII, 183; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 178; a. mlf., *Tezkire*, II, 502; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 155; Davûdî, *Tabakât*, I, 235.

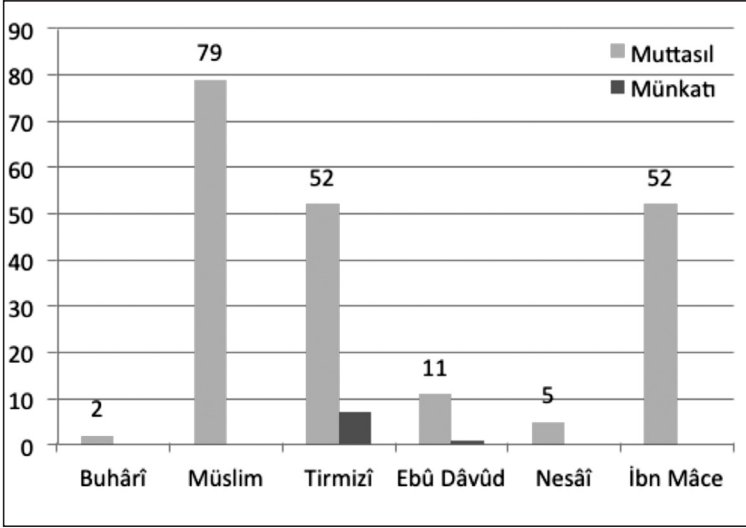
811 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 73.

812 Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 29; Zehebî, *Siyer*, XII, 183; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 178; a. mlf., *Tezkire*, II, 502; Safedî, *el-Vâfî*, XVII, 197; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 155; Davûdî, *Tabakât*, I, 235.

813 Mizzi, a. g. e., XV, 30; Zehebî, *Siyer*, XII, 183; a. mlf., *Tezkire*, II, 502; Safedî, *el-Vâfî*, XVII, 197; İbn Hacer, *Tehzîb*, III, 155.

814 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V, 73; Zehebî, *Siyer*, XII, 183 (dipnot); a. mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 251-260*, s. 178 (dipnot).

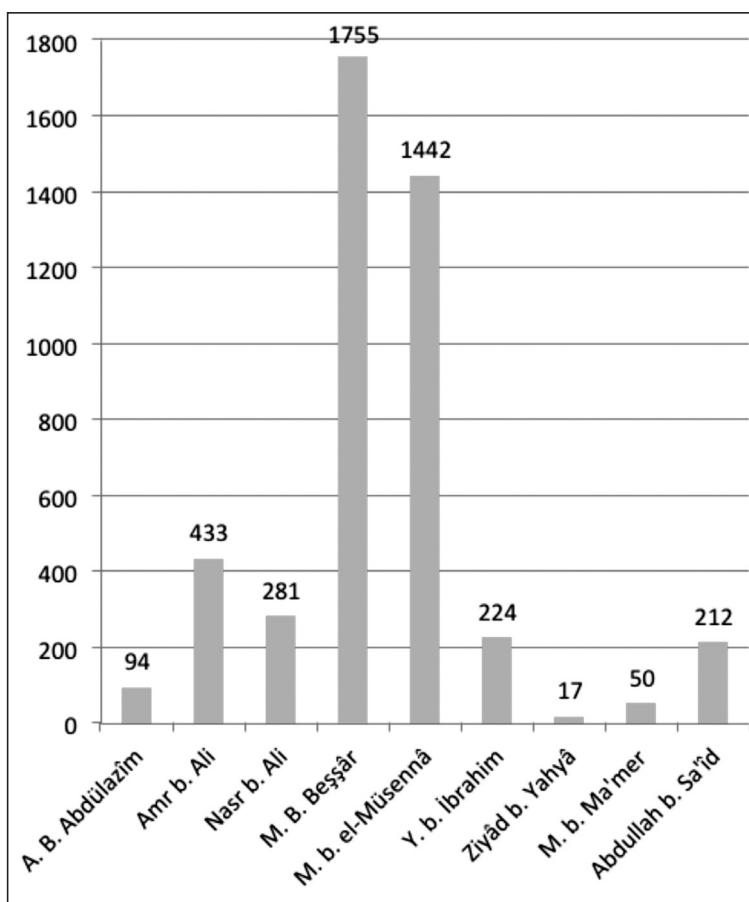
815 Abdullah b. Sa'îd el-Eşecc'den rivayet edilen hadislerden bazıları için bk. Buhârî, Fiten 25; Müslim, İmân 158, 251; Ebû Dâvûd, Salât 187; Tirmizî, Tahâret 111; Salât 30; Nesâî, İftitâh 22; Siyâm 37; İbn Mâce, Nikâh 42.

Bu dokuz müşterek şeyhten gelen rivayetlerin *Kütüb-i Sitte*'ye dağılımı şöyledir:

Kütüb-i Sitte genelinde Abbas b. Abdülazim'in 94; Amr b. Ali el-Fellâs'ın 433; Nasr b. Ali'nin 281; Muhammed b. Beşşâr'ın 1755; Muhammed b. el-Müsenna'nın 1442; Ya'kûb b. İbrahim'in 224; Ziyâd b. Yahyâ'nın 17; Muhammed b. Ma'mer'in 50; Abdullah b. Sa'id'in 212 hadisi yer almaktadır.

Bu durumu şu grafikte de görmek mümkündür.

SONUÇ

Hicri III. asrın ikinci yarısında telif edilen Buhârî ve Müslim'in *el-Cami'u's-sahîh*'leri ile Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinden oluşan altı hadis kitabı, telif edildikten sonra zaman zaman ünlü münekkitler tarafından incelenmeye tâbi tutularak her biri ayrı ayrı şöhret bulmuştur. Ancak bunlar h. VII. asırda *Kütüb-i Sitte* ismiyle İslâm dünyasında tanınmış ve bir bütün olarak şöhret kazanmışlardır.

Kütüb-i Sitte'nin özellikleri arasında onların, hadis külliyyatının önemli bir kısmını teşkil eden geniş kapsamlı ve orijinal birer eser olmalarının yanı sıra, bu eserlerin ihtiva ettikleri hadislerin sıkı şartlar altında denetimden geçirilerek kaydedilmiş olmaları da dikkat çekicidir. *Kütüb-i Sitte* musannifleri, bu kıymetli eserlerinin yanı sıra bunlarda yer alan râvileri de bizzat kendileri inceleyerek bu konuda her biri ayrı ayrı eserler telif etmişlerdir.

Kütüb-i Sitte musannifinin hadis kabulündeki şartları çok ciddi ve ağır olup bu şartlar aynı dönemdeki diğer muhaddislerin şartlarından daha üstündür. Bu durum söz konusu eserlerin *Kütüb-i Sitte* adıyla birlikte değerlendirilmelerine önemli bir sebep teşkil etmiştir.

Öte yandan *Kütüb-i Sitte* musanniflerine bizzat hocalık yapmış bulunan dokuz muhaddis'in, dönemin en önemli ilim merkezlerinden sayılan Bağdâd, Basra ve Kûfe gibi büyük şehirlerde yaşayıp eğitimlerini orada almış olmaları

dikkat çekmektedir. Bu durumun, ilimde ve şöhrette zirveye ulaşmalarında onlara büyük avantaj sağladığı anlaşılmaktadır.

Kütüb-i Sitte imamlarının ortak hocaları olan dokuz muhaddisin hepsi kendi döneminin önde gelen muhaddislerinden olup bütün münekkitlerce güvenilir kabul edilmişlerdir. Bazılarının kısmen cerhedilmiş olmaları ise gerekçeleri açıklanmadığı için muhaddislerin çoğu tarafından reddedilmiştir.

Söz konusu müşterek râvilerin hocaları ve talebeleri incelendiğinde, bunlardan büyük çoğunluğun aynı hocalara talebe oldukları, *Kütüb-i Sitte* musannifleri dışında da aynı talebelere hocalık yaptıkları dikkat çekmektedir.

Bu isimlerden *Kütüb-i Sitte*'de en fazla rivayeti olan kişi 1755 hadisile Muhammed b. Beşşar iken, onu 1442'şer hadisile Muhammed b. el-Müsenna izlemektedir. Söz konusu dokuz kişi arasından *Kütüb-i Sitte*'de rivayet sayısı en az olan ise 17 hadisile Ziyad b. Yahya'dır.

Bu müşterek hocaların çeşitli eserler telif ettikleri ve bunlardan bazılarının dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yer aldığı da görülmektedir.

Bu dokuz müşterek râviden Abbâs b. Abdülazîm el-'Anberî (ö. 246/860), Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252/866), Ziyâd b. Yahyâ el-Hassânî (ö. 254/868) ve Muhammed b. Ma'mer el-Kaysî (ö. 256/870) hariç diğerlerinin, *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin yanı sıra Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve ed-Dârimî (ö. 255/869) gibi şöhretli muhaddislere de hocalık yaptıkları anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Akgül, *Kütüb-i Sitte*

Mustafa Akgül, *Kütüb-i Sitte Kavramının Oluşum Süreci ve Şöhret Bulması*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Aydınlı, *Istilahlar*

Abdullah Aydınlı, *Hadis Istilahları Sözlüğü*, İstanbul 2006.

Aynî, *Umde*

Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa el-Hanefî el-‘Aynî, ‘*Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, I-XXV, Beyrut, ts. (Dâru ihyâu’t-türâsi’l-‘Arabî).

A‘zamî, “*Buhârî*”

M. Mustafa el-A‘zamî, “Buhârî”, *DİA*, VI, 368-372.

_____, *Dirâsât fi’l-hadîsi’n-nebevî*

Dirâsât fi’l-hadîsi’n-nebevî ve târîhi tedvînih, I-II, Beyrut 1413/1992.

Bâcî, *et-Ta‘dîl ve’t-tecrîh*

Süleymân b. Halef el-Bâcî, *et-Ta‘dîl ve’t-tecrîh limen harrece li’l-Buhârî fi’l Câmi‘i’s-Sahîh* (nşr. Ebû Lübâbe Hüseyin), I-III, Riyad 1406/1986.

Başaran, “*İbn Hazm’ın Kütüb-i Sitte’ye Bakışı*”

Selman Başaran, “İbn Hazm’ın *Kütüb-i Sitte’ye Bakışı*”, *İAD*, c. 2, sy. 6, Ankara 1988, s. 7-21.

Benkîrân, *Tedvînu's-sünne*

Muhammed b. Sadık Benkîrân, *Tedvînu's-sünneti'n-nebeviyye fi'l-karneyn es-sânî ve's-sâlis li'l-hicre*, Medine, ts. (Mecmeu'l-Melik Fahd)

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*

Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Kitâbü't-Târîhi'l-kebîr*, I-IX, Diyarbakır, ts (el-Mektebetü'l-İslâmiyye).

_____ , *et-Târîhu's-sağîr*.

Kitâbü't-Târîhi's-sağîr (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), I-II, Kahire 1396-97/1976-77.

Bukâî, *en-Nüket*

Burhanuddin İbrahim b.Ömer el-Bukâî, *en-Nüketü'l-vefiyye bi mâ fî şerhi'l-Elfiyye*, (thk. Mâhir Yasin el-Fahl), I-II, yy., 1428/2007 (Mektebetü'r-Rüşd).

Brockelmann, *Târîhu'l-Edeb*

Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (trc. Abdülhalîm en-Neccâr-Seyyid Ya'kûb Bekr-Ramazan Abdüttevâb), I-VI, Kahire 1983.

Canan, *Kütüb-i Sitte*

İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasan Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Ankara 1988.

_____ , “*Kütüb-i Sitte Şartları*”

“*Kütüb-i Sitte İmâmlarının Şartları*”, *İİFD*, sy. 3, Ankara 1979, s. 103-125.

Cezâîrî, *Tevcîhu'n-nazar*

Tahir b. Salih el-Cezâîrî, *Tevcîhu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, (thk. Abdulfettah Ebû Gudde), I-II, Haleb 1416/1995

Çakan, *Anahatlarıyla Hadîs*

İsmail Lütfi Çakan, *Anahatlarıyla Hadîs*, İstanbul 1996.

_____, **Hadîs Edebiyatı**

Hadîs Edebiyatı: Çeşitleri – Özellikleri – Faydalanma Usulleri, İstanbul 1996.

Çakın, **“Buhârî’nin Otoritesini Kazanma Süreci”**

Kamil Çakın, “Buhârî’nin Otoritesini Kazanma Süreci”, İAD, c. 10, sy. 1, 2, 3, Ankara 1997, s. 100-109.

Dâvûdî, Tabakât

Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtü’l-müfessirîn*, I-II, Beyrut, ts. (Dârü’l-kütübi’l-‘Arabî).

Dihlevî, Büstânü’l-muhaddisîn

Abdülazîz b. Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî, *Bustânü’l-muhaddisîn* (trc. Ali Osman Koçkuzu), Ankara 1986.

Diyârbekrî, Târîhu’l-hamîs

Hüseyn b. Muhammed ed-Diyârbekrî, *Târîhu’l-hamîs fi ahvâli enfesi’n-nefis*, I-II, Beyrut, ts. (Dâru sâdır).

Ebû Nuaym, Hilye

Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’ ve tabakâtü’l-asfiyâ’*, I-X, Beyrut 1407/1987.

Ebû Şehbe, el-Vasît

Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-Vasît fi ‘ulûmi ve mustalahı’l-hadîs*, Cidde 1403/1983.

_____, **et-Ta’rîf**

et-Ta’rîf bi-kütübi’l-hadîsi’s-sitte, Kahire 1409/1988.

Ebu’ş-şeyh el-Ensârî, Tabakâtü’l-muhaddisîn

Muhammed b. Abdullah el-Ensârî, *Tabakâtü’l-muhaddisîn bi-İsbehan ve’l-vâridîne aleyhâ* (nşr. Abdülgafur Abdülhak el-Belûşî), I-II, Beyrut 1408/1988.

Ebû Ya’lâ, İrşâd

Ebu Ya’lâ Halil b. Abdullah el-Halilî, *el-İrşâd fî ma’rifeti ulemâi’l-hadîs*, (thk. Muhammed Saîd Ömer İdrîs), I-III, Riyad 1409.

Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*

Muhammed Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn ev İnâyetü'l-ümmeti'l-İslâmiyye bi's-sünneti'n-nebeviyye*, Beyrut 1404/1984.

Hâkim, *Ma'rifetü'l-hadîs*

Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim en-Nisâbü'rî, *Kitâbu Ma'rifeti 'ulûmi'l-hadîs* (nşr. es-Seyyid Mu'azzam Hüseyin), Beyrut, ts (el-Mektebetü't-ticârî).

Hatîb, *Târîh*

Hatîb el-Bağdadî, *Târîhu Bağdâd (Medînetü's-selâm)*, I-XIV, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye).

Hattâbî, *Meâlimu's-sünen*

Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed el-Büstî el-Hattâbî, *Meâlimu's-sünen*, I-IV, Haleb 1351/1932.

Hâzimî, *Şurûtu'l-hamse*

Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Hâzimî, *Şurûtu'l-eimmeti'l-hamse*, Beyrut 1405/1984.

Hazrecî, *Hulâsatu Tezhîb*

Ahmed b. Abdullah el-Hazrecî, *Hulâsatu Tezhîbi Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, Beyrut 1399/1979.

Hûlî, *Miftâhu's-sünne*

Muhammed Abdulazîz el-Hûlî, *Miftâhu's-sünne ev Târîhu funûni'l-hadis*, Beyrut 1403/1983.

İbn Asâkir, *el-Mu'cemu'l-müştemil*

Ali b. el-Hüseyin b. Hibetüllah eş-Şâfi'î, *el-Mu'cemü'l-müştemil 'alâ zikri esmâi şuyûhi'l-eimmeti'n-nebîl* (nşr. Sekîne eş-Şihâbî), Beyrut, ts.

_____ ; ***Tarihu Dimaşk***

_____ ; *Tarihu Dimaşk* (thk. Amr el-Umerî), I-LXXX, yy., 1415/1995 (Dâru'l-fikr)

İbn Deyba' , Teysîru'l-vüsûl

Abdurrahmân b. Ali eş-Şeybânî, *Teysîru'l-vüsûl ilâ Câmi'i'l-usûl min hadîsi'r-resûl* (nşr. Muhammed Hâmid), I-II, Mısır 1346.

İbn Ebî Hâtim, el-Cerh

Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbü'l-Cerh ve't-t'adîl*, I-IX, Beyrut 1373/1953.

İbn Hacer, Tehzîb

Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-VI, Beyrut 1412/ 1991.

_____, Takrîb

Takrîbü't-Tehzîb (nşr. Rıdvân Da'bûl), Beyrut 1416/1996.

_____, Hedyü's-sârî.

Hedyü's-sârî mukaddimetü Fethi'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî (nşr. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr).

_____, Nüzhetü'n-nazar

Nüzhetü'n-nazar Şerhu Nühbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser, Mısır 1308.

_____, Tağlîk

Tağlîku't-ta'lik 'alâ Sahîhi'l-Buhârî (nşr. Sa'îd Abdurrahman Musa el-Kazkî), I-V, Beyrut 1405.

İbn Hayr, Fehrese

Ebû Bekir Muhammed b. Hayr el-İşbîlî, *Fehresetü İbn Hayr el-İşbîlî* (nşr. Muhammed Fuad Mansûr), Beyrut 1419/1998.

İbn Hibbân, es-Sikât

Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât*, I-IX, Haydarâbâd 1403/ 1983.

İbn Huzeyme, *Sahîh*

Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî, *Sahîhi İbn Huzeyme* (nşr. Muhammed Mustafâ el-A'zamî), I-IV, Beyrut 1395/ 1975.

_____, *et-Tevhîd*

Kitâbü't-Tevhîd ve isbâtu sıfâtî'r-rab 'azze ve celle (nşr. Abdulazîz b. İbrâhim eş-Şehvân), Riyâd 1408/ 1988.

İbn Kesîr, *el-Bidâye*

İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Beyrut 1977.

İbn Mencûye, *Ricâlu Müslim*

Ahmed b. Ali b. Mencûye el-İsfahânî, *Ricâlu Sahîhi Müslim* (nşr. Abdullah el-Leysî), I-II, Beyrut 1407/ 1987.

İbn Sa'd, *et-Tabakât*

Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsân Abbas), I-IX, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır).

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*

Ali b. Muhammed b. Esîr eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târih* (nşr. C. J. Tornberg), I-XIII, Beyrût 1402/ 1972.

İbnü'l-Esîr, *Camiu'l-usûl*

Mecduddin el-Mübarek b. el-Esîr, *Câmiu'l-usûl fî ehâdîsi'r-resûl*, (thk. Abdülkadir el-Arnâvut), I-XII, yy., 1389/1969 (Mektebetu'l-Hulvânî)

İbnü'l-İmâd, *Şezerât*

Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, I-VIII, Beyrut, ts.

İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem'*

Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, *el-Cem' beyne ricâli's-Sahîhayn*, I-II, Beyrut 1405.

_____, **Şurûtu's-sitte**

Şurûtu'l-eimmeti's-sitte, Beyrut 1404/1984; (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde) *Selâsu resâil fi 'ilmi mustalahı'l-hadîs* içinde, Beyrut 1417/1997.

İbnü'l-Mülakkm, el-Mukni'

Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Mısrî, *el-Mukni' fi ulûmi'l-hadîs*, (thk. Abdullah Yusuf el-Cedî), I-II, Riyad 1413/1983.

İbnü's-Salâh, Mukaddime

Osmân b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbnü's-Salâh fi 'ulûmi'l-hadîs* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyde), Beyrut 1416/1995.

_____, **Sıyâne**

Sıyânetu Sahihi Müslim (thk. Muvaffak Abdullah Abdülkadir), Beyrut 1408.

İbnü'l-Verdî, el-Muhtasar

Ömer b. el-Verdî, *Tetimmatü'l-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer (Târîhu İbni'l-Verdî)* (nşr. Ahmed ve Ref'et el-Bedrâvî), I-II, Beyrut 1389/ 1970.

İclî, es-Sikât

Ahmed b. Abdullah el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilmi ve'l-hadîs ve mine'd-duafâ ve zikri mezâhibihim ve ehbârihim* (nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), I-II, Medîne 1405/ 1985.

İrâkî, Târîhu't-tesrîb

Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-İrâkî, *Kitâbu Târîhi't-tesrîb fi şerhi't-Takrîb*, I-VIII, Beyrut 1413/1992.

İtr, Menhecü'n-nakd

Nûreddîn İtr, *Menhecü'n-nakd fi 'ulûmi'l-hadîs*, Dimaşk 1416/1996.

Kâfî, *Menhecu'l-imam el-Buhârî*

Ebû Bekir Kâfî, *Menhecu'l-imam el-Buhârî fî tashîhi'l-ehâdis ve ta'lîlihâ min hılâli'l-Câmi's- Sahîh*, Beyrut 1422/2000.

Kâfiyeci, *Muhtasar*

Muhyiddin Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman er-Rûmî, *el-Muhtasar fî ilmi'l-eser* (thk. Ali Züveyn), Riyad 1407.

Kandemir, “Câmi”

M. Yaşar Kandemir, “Cami”, *DİA*, VII, 94.

_____, “el-Câmi‘u’s-sahîh”

“el-Câmi‘u’s-sahîh”, *DİA*, VII, 114-123.

_____, “Hadis”

“Hadis”, *DİA*, XV, 27-64.

_____, “Ebû Dâvud es-Sicistânî”

“Ebû Dâvud es-Sicistânî”, *DİA*, X, 119-121.

_____, “Kütüb-i Sitte”

“Kütüb-i Sitte”, *DİA*, XXVII, 6-8.

_____, “Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman”

“Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman”, *DİA*, XXX, 220.

_____, “Sahîhayn’e Yöneltilen Tenkitlerin Değeri”

“Sahîhayn’e Yöneltilen Tenkitlerin Değeri”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, İstanbul 1997.

Karahan, *Zevâid*

Abdullah Karahan, *Hadis Edebiyatında Zevâid Kitapları*, İstanbul 2005.

Kâsimî, *Kavâ'idu't-tahdis*

Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsimî, *Kavâ'idu't-tahdis min funûni mustalahi'l-hadis*, (nşr. Muhammed Behcet el-Beytâr), Beyrut 1414/1993.

Kâtîp Çelebi, Keşfü'z-zünûn

Hacı Halife, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (nşr. Kilisli Muallim Rifat-Şerefeddin Yaltkaya), I-II, İstanbul 1360-62/1941-43.

Kehhâle, Mu'cem

Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn: terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabiyye*, I-XV, Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî).

Kelâbâzî, Ricâlu'l-Buhârî

Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî* (nşr. Abdullah el-Leysî), I-II, Beyrut 1407/ 1987.

Kettânî, er-Risâletü'l-mustatrafe

Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe libeyâni meşhûri kütüb-i sünneti'l-müşerreffe*, İstanbul 1986.

_____ , Hadîs Literatürü

Hadîs Literatürü: er-Risâletü'l-mustatrafe (trc. Yusuf Özbek), İstanbul 1994.

Kannûcî, el-Hıttâ

Ebu't-Tayyib Sıddîk Hasen el-Kannûcî, *el-Hıttâ fî zikri's-sihâhi's-sitte*, Beyrut 1408/1987.

Kırca, İbn Teymiyye, Mecdüddin

Kırca, Celal, "İbn Teymiyye, Mecdüddin", *DİA*, XX, 391

Koçkuzu, Hadis Tarihi

Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, İstanbul 1983.

Koçyiğit, Hadis İstılahları

Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1985.

_____ , Hadis Tarihi

Hadis Tarihi, Ankara 1988.

Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*

Muhammed b. Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeyli 'aleyhâ* (nşr. İhsan Abbas), I-V, Beyrut 1973-74.

Mezîd, *Menâhic*

Ali Abdülbâsî Mezîd, *Menâhîcu'l-muhaddisîn fi'l-karni'l-evveli'l-hicrî hattâ asrîna'l-hâdîr*, yy., ts. (el-Hey'e el-Misriyye el-âmme li'l-kitab).

Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*

Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'ricâl* (nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Beyrut 1403/1983.

Mübârefkûrî, *Sîretü'l-Buhârî*

Abdüsselâm el-Mübârefkûrî, *Sîretü'l-imâmi'l-Buhârî*, Bombay 1407/1987.

_____, *Mukaddimetu Tuhfeti'l-Ahvezî*

Mukaddimetu Tuhfeti'l-Ahvezî Şerhi Câmi'i't-Tirmizî (nşr. Muhammed Abdulmuhsin el-Ketbî), I-II, Kahire, ts. (el-Fârûku'l-hadîse).

Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*

Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Kitâbu'l-Künâ ve'l-esmâ*, Dımaşk 1984.

Nevevî, *Takrib*

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrib ve't-teysir li ma'rifeti's-süneni'l-beşiri'n-nezîr*, (nşr. Muhammed Osman el-Haşet), Beyrut 1405/1985.

_____, *Tehzîbu'l-esmâ*

Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lugât, I-IV, Beyrut, ts. (Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye)

_____, *Şerhu Müslim*

Sahîhu Müslim bi-şerhi'n-Nevevî, I-XVIII, Beyrut 1392/1972.

Râmehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl*

Hasen b. Abdurrahman er-Râmehurmuzî, *el-Muhaddisu'l-fâsıl beyne'r-râûî ve'l-vâî*, (thk. Muhammed Accâc el-Hatîb), yy. Daru'l-fikr, 1404/1984.

Safedî, *el-Vâfî*

Selâhaddin Halil b. Aybeg es-Safedî, *Kitâbü'l-Vâfî bi'l-vefeyât* (nşr. Seven Dederling), I-XXIV, Wiesbaden 1974.

Sandıkçı, *Buhârî Üzerine Çalışmalar*

S. Kemal Sandıkçı, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara 1991.

_____, *İslâm Coğrafyasında Hadis*

İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs, Ankara 1991.

Sem'ânî, *el-Ensâb*

Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), I-V, Beyrut 1408/1988.

Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*

M. Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956.

_____, *Târîhu't-türâs*

Târîhu't-türâsî'l-'Arabî (trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî), I-XII, İran 1403/1983.

Siddîkî, *Hadîs Edebiyâtı*

Muhammed Zübeyr Siddîkî, *Hadîs Edebiyatı Tarihi* (trc. Yusuf Ziyâ Kavakçı), İstanbul 1966.

Subhi es-Sâlih, *Hadîs İlimleri*

Subhi es-Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1973.

Süyûtî, *Tabakât*

Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, Beyrut 1403/1983.

_____, **Tedrib**

Tedribü'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî, I-II, Medine 1392/1972.

Şahâta, Miftâhu's-sünne

Abdullah Mahmûd Şahâta, *Miftâhu's-sünne*, Kahire 1986.

Şahyar, Zayıf Hadis

Ayşe Esra Ağırakça Şahyar, *Kütüb-i Sitte'den Örneklerle Zayıf Hadis Rivayeti Metodolojik Anlam ve Yorum*, İstanbul 2011.

Tirmizî, el-Câmi'u's-sahîh

Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh: Sünenü't-Tirmizî* (nşr. Ahmed b. Muhammed Şâkir), I-V, Beyrut, ts. (Dâru ihyâü't-türâsi'l-'Arabî).

Uğur, Buhârî

Mücteba Uğur, *Buhârî*, Ankara 1989.

_____, **"Bündâr, Muhammed b. Beşşâr"**

Mücteba Uğur, Uğur, "Bündâr, Muhammed b. Beşşâr", *DİA*, VI, 488-489.

Ömerî, Suâlâtü'l-Âcurrî

Muhammed Ali Kâsım el-Ömerî, *Suâlâtü Ebî 'Ubeydi'l-Âcurrî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fi'l-cerh* (nşr. el-Câmiatü'l-İslâmiyye), I-III, Medine 1983.

Öğüt, "Buhârî"

Salim Öğüt, "Buhârî: Fıkıh İlmindeki Yeri", *DİA*, VI, 375-376.

Özpınar, Hadis Edebiyatının Oluşumu

Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara 2005.

Zehebî, Mîzân

Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-IV, Kahire 1382/1963.

_____, **Tezkire**

Tezkiretü'l-huffâz, I-IV, Haydarâbâd 1375-77/1955-58.

_____, **Siyer**

Siyeru a'lâmi'n-nübelâ' (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), I-XXV, Beyrut 1404/1984.

_____, **Târîhu'l-İslâm**

Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), *Havâdis ve vefeyât* (h. 251- 260), Beyrut 1412/1992.

_____, **el-Muğnî**

el-Muğnî fi'd-du'afâ' (nşr. Nüreddîn İtr), I-II, Halep, 1391/1971.

_____, **el-İber**

el-İber fi haberi men ğaber, I-IV, Beyrut 1405/1985.

_____, **Düvelü'l-İslâm**

Düvelü'l-İslâm, Beyrut 1405/1985.

_____, **Zikru esmâi men tüküllime fîhi**

Zikru esmâi men tüküllime fîhi vehüve müvassakun (thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdinî), Zerkâ 1406/1986.

Ziriklî, el-A'lâm

Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü't-terâcim*, I-VIII, Beyrut 1990.

Hadis eserleri denildiği zaman akla ilk önce Kütüb-i Sitte olarak bilinen altı hadis kitabı gelmektedir. Bu altı kitap, gerek erken bir dönemde yazılmış kaynak vasfı taşıyan eserler olmaları, gerekse müelliflerinin telif sırasında izledikleri yöntem ve gösterdikleri ilmi titizlik nedeniyle yazıldıkları dönemden günümüze kadar ilim adamlarının dikkatlerini üzerine çekmiştir. Hadis ilmiyle uğraşan hiç kimse kendisini bu eserlerden müstağni görememiştir. Hadis ilmiyle iştigal etmek çoğu kez Kütüb-i Sitte ile iştigal etmekle eşdeğer hâle gelmiştir.

Kütüb-i Sitte'yi değerli kılan önemli özellikler arasında, müelliflerinin hadis aldıkları hocaları hususunda titiz davranmaları gelmektedir. İşte bu noktada Kütüb-i Sitte müelliflerinin müşterek hocalarını tanımak önem arz etmeye başlamaktadır.

Elinizdeki bu çalışmada da Kütüb-i Sitte, müelliflerini ve bu müelliflerin müşterek hocaları tanıtılmıştır.

